



**T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI**

JOHN LOCKE'DA DOĞAL BİREY VE DEVLET ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Recep TOPÇU**

**Danışman
Prof. Dr. H. Hüseyin BİRCAN**

Konya – 2019



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Recep TOPÇU
	Numarası	138101011015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN
	Tezin Adı	John Locke'da Döşal Birey ve Devlet Anlayışı

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan John Locke'da Döşal Birey ve Devlet Anlayışı başlıklı bu çalışma 18/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN		
2	Dr. Öğr. Üyesi	Melike NOLACI	
3	Doç. Dr.	Ercan SALGAR	



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Recep TOPCU		
	Numarası	138101011015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	<input checked="" type="checkbox"/>	
		Doktora	<input type="checkbox"/>	
Tezin Adı	John Locke'da Devlet Birey ve Devlet Anlayışı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Recep TOPCU
[Handwritten Signature]

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Recep TOPÇU		
	Numarası	I38101011015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN		
	Tezin Adı	JOHN LOCKE'DA DOĞAL BİREY VE DEVLET ANLAYIŞI		

Bu çalışmada Batı'da Akıl Çağı olarak nitelenen Aydınlanma Çağının gerçek kurucularından biri olarak kabul edilen İngiliz filozofu John Locke'nın siyaset felsefesi açısından hala belirleyici olan, devlet ve birey hakkındaki görüşünü ortaya koymaya çalıştık. Bununla birlikte onun Modern dönemde meydana gelen değişim ve dönüşümlere siyaset felsefesi açısından nasıl etki ettiğini, doğa durumundan kopuşun ve bunun toplumun oluşumuna etkisi, devletin ortaya çıkışı ve devletin yükümlülükleri ile yönetim şekilleri hakkındaki görüşlerini de analiz etmeye çalıştık.

Locke'un felsefesinin hareket noktasında birey yer aldığından kendi siyaset felsefesinin ağırlık merkezine bireyi yerleştirmiş ve bu çerçevede birey ve devlet ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Biz de birey ve devlet ilişkisine yönelik Locke'nın fikirlerini ele alarak analizini yaptık ve bu analizi daha anlaşılır kılmak ve bu çalışmamızı devlet-birey çerçevesinde anlamak için dünyevi devlet ve kilise ilişkisine değinerek, modern liberal sistemde devlet birey ilişkisini inceledik.

Orta Çağ da Kutsal Devlet anlayışıyla oluşturulan sistemde birey arka plana atılmış ve her şeye boğun eğen itaatkar bir varlık olması istenmiştir. Devlet ise kilise-tanrı ekseninde varlığını sürdürmüş ve kilisenin etkisi altında olmuştur. Dolayısıyla Locke, bütün eserlerinde mutlak otoriteye karşı çıkarak, kilise öğretilerini ret etmiş, yeni dönemde önemli etkiler bırakacak, bireycilik, liberalizm, devletin sınırlamaları gibi konuları ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: John Locke, Birey, Devlet, Kilise, Tanrı, Doğa Durumu, Doğa Yasası, Yönetim, Özgürlük, Liberalizm, Eşitlik, Toplum Sözleşmesi.



ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Recep TOPÇU		
	Student Number	138101011015		
	Department	Felsefe		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN		
Title of the Thesis/Dissertation	NATURAL INDIVIDUAL AND STATE UNDERSTANDING IN JOHN LOCKE			

In this study, we tried to put forward the view of the British philosopher John Locke, who is accepted as one of the true founders of the Enlightenment Age, which is called the Age of Reason in the West, about the state and the individual, which is still decisive in terms of political philosophy. However, we also tried to analyze how it influenced the changes and transformations that took place in the Modern period in terms of political philosophy, the detachment from the state of nature and its impact on the formation of society, the emergence of the state, and its views on the obligations and forms of government.

Since individual is at the starting point of Locke's philosophy, he placed this term in the centre of his political philosophy and tried to explain the relationship between individual and state. We analyzed Locke's thoughts through individual and state relations, in order to make this more understandable we touched on the relationship of secular state, church and examined modern liberal system.

In middle age, with the sense of sacred state system, individual was pushed aside and considered as an obedient entity, however state was under the influence of church. Accordingly Locke was against absolute authority in his studies and denied the discipline of church and tried to explain such subjects as liberalism, individualism and restriction of state.

Keywords: John Locke, Individual, State, Church, God, Nature Status, Law of Nature, Freedom, Liberalism, Equality, Society Contract.

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.g.e.** : Adı geçen eser
- a.g.m.** : Adı geçen makale
- A.Ü.S.B.F.** : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
- İ.Ü.H.F.** : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
- A.Ü.S.B.E.** : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- S.B.F.** : Sosyal Bilimler Fakültesi
- S.B.E.** : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- İİBF** : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Mtb.** : Matbaası
- Dğt.** : Dağıtım
- Çev.** : Çeviren
- Ed.** : Editör
- s.** : Sayfa
- TODAİE** : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
- vb.** : Ve benzeri
- Yay.** : Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	İ
ABSTRACT.....	İİ
KISALTMALAR DİZİNİ.....	İİİ
İÇİNDEKİLER.....	İV
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞA DURUMU VE SÖZLEŞME KURAMI

1.1. Doğa Durumu Kavramı	
1.1.1. Doğa Durumu Kavramı	9
1.1.2. Hobbes’da Doğa Durumu	10
1.1.3. Rouesseau’da Doğa Durumu.....	13
1.1.4. Grotus’da Doğa Durumu	17
1.1.5. Pofendorf’da Doğa Durumu.....	21
1.2. Sözleşme Kuramı	
1.2.1. Doğa Yasası ve Doğal Hukuk.....	23
1.2.2. Doğa Durumu Geleneğinden Kopuş ve Siyasal Toplum Düzeninin İnşası.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

JOHN LOCKE’IN DOĞA DURUMU VE DOĞAL BİREY ANLAYIŞI

2.1. Locke’ın Doğa Durumu Görüşü.....	35
2.1.1. Doğa Durumu İle İlgili Temel Kavramlar	
2.1.1.1. Doğa Durumunda Özgürlük.....	39
2.1.1.2. Doğa Durumunda Eşitlik.....	41
2.1.1.3. Doğa Durumunda Savaş Hali	42
2.1.2. Locke’da Toplum Sözleşmesinin Ana Karakteri.....	47
2.1.3. Doğa Durumundan Çıkış ve Sözleşme Kuramı	49
2.2. John Locke’da Doğal Birey Anlayışı.....	59
2.2.1. Bireyin Doğuşu.....	62
2.2.2. Birey ve Eşitlik.....	70
2.2.3. Birey ve Özgürlük.....	72
2.2.4. Birey ve Mülkiyet Hakkı.....	74
2.2.5 Devlet ve Hukukun Kaynağı Olarak Birey.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JOHN LOCKE'IN DEVLET ANLAYIŞI

3.1. John Locke'dan Önceki Devlet Anlayışları.....	84
3.1.1. Antik Çağ'da Devlet Anlayışı.....	87
3.1.2. Orta Çağ'da Devlet Anlayışı.....	90
3.1.3. Bodin'in Devlet Görüşü.....	94
3.1.4. Hobbes'un Devlet Görüşü	97
3.1.5. Machiavelli'nin Devlet Görüşü	102
3.2. John Locke'da Devletin Doğuşu ve Meşruiyeti.....	106
3.2.1. John Locke'ın Devlet Anlayışı ve Filmer'le Çatışması.....	115
3.2.2. John Locke'da Siyasal Toplumun Oluşumu.....	119
3.3. Locke'in Yönetim Anlayışı ve Rıza Kavramı.....	124
3.3.1. Yönetim Biçimleri.....	126
3.3.1.1. Çoğunluğun Yönetimi.....	127
3.3.1.2. Monarşi.....	129
3.3.1.3. Demokrasi.....	131
3.3.2. Yönetimin Amaçları.....	134
3.3.3. Yönetimin Sınırları.....	136
3.4. Locke'in Kuvvetler Ayrılığı Anlayışı.....	139
3.4.1 Yasama Gücü.....	142
3.4.2 Yürütme Gücü.....	146
3.4.3. Federatif Güç.....	148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

JOHN LOCKE'DA BİREY VE DEVLET İLİŞKİSİ

4.1. Birey ve Toplum İlişkisi.....	151
4.2. Birey ve Devlet İlişkisinde Liberal Model.....	154
4.3. John Locke'da Birey ve Devlet İlişkisi.....	160
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	171
KAYNAKÇA.....	178

ÖNSÖZ

Devlet ve siyaset felsefesinde ele alınan ve üzerinde çokça yapılan tartışmalara bakıldığında, hiç kuşkusuz 17. yüzyıl bir değişim ve dönüşüm çağını anlatmaktadır. Bir taraftan Reform ve Rönesans akımlarının doğal bir neticesi olarak gelişme gösteren felsefi ve düşünsel anlamdaki 18. yüzyılda aydınlanma, öbür taraftan, sanayi devrimi, toprak reformu, pazar ekonomisindeki meydana gelen ilerlemeler ile İngiliz devrimi ve sonrasında meydana gelen Amerika devrimi gibi siyasal ve sosyal olay ve olgular, Orta Çağ'dan beri süregelen düşünce yapısının, kültürünün ve kurumsal yapıların sorgulanmasına beraberinde getirmiştir. On yedinci yüzyılın bitimine doğru 18. yüzyılda, bahsi geçen bu olay ve olgular sonucunda, Batı'nın geleneksel siyasal kaynağında bulunan devlet, Tanrı, kral, birey ve toplum gibi kavramlar tekrardan anlamlandırılmaya ve içerikleri tekrardan doldurulması için çaba harcanmıştır.

Sözünü ettiğimiz bu çabaların neticesinde, siyaset felsefesi yönünden bu gün de belirleyici özellikler taşıyan, birey merkezli ve devlet merkezli biçiminde birbirlerine her yönden ve tümüyle aykırı olan iki karşıt siyasi düşünce geleneğinin şekil aldığını söylemek mümkündür. Bu geleneklerden ilkinin meydana getiren halkada Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli, Hegel ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürler bulunurken, ikinci geleneği oluşturan halkada ise John Locke, Adam Smith, John Stuart Mill ve Montesquieu gibi düşünürler yer almıştır.

Biz bu çalışmamızda, bireyi merkeze alan bir siyaset felsefesi olarak Locke'da toplumun oluşumunu, Orta Çağ'dan kopuşun nasıl gerçekleştiğini, devletin ortaya çıkışını, devletin yükümlülüklerini ve de yönetim şekillerini ele alacağız. Bu çalışmada Locke'ı tercih etmemiz sebepsiz değildir. O, yaklaşık olarak tüm hayatı on yedinci yüzyıl içerisinde geçmiş olmasına rağmen bireyin özgürlüğü ve fiillerinde

kendi aklından yola çıkarak karar verme hakkı ile ilgili sahip olduğu düşünceleriyle, özellikle Orta Çağ'ın o karanlık, kilise tarafından dikte edilmeye çalışılan fikirleri ve bireyin arka planda bulunduğu bu vaziyete karşı, İngiltere ve Avrupa'da bütün 18. yüzyılı kapsayan aydınlanma çığırını başlatmıştır. Ayrıca yaptığı çalışmalarıyla da erken dönem siyasi liberalizmcilerin kurucusu olmayı başaran bir düşünür olmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, tezimizin konusunun belirlenmesinde, araştırma aşamasında ve tamamlanmasında destek olan, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm kıymetli ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN hocama teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum Yine çalışmamda konu, kaynak ve yöntem açısından bana yardımda bulunan ve gelecekteki hayatında çok daha başarılı olacağına inandığım kıymetli arkadaşım Burak Kadir DURAK'A, yine çalışmam boyunca bana moral veren ve destek olan değerli arkadaşlarım Barış AŞULA ve Yıldırım Beyazıt ALPARSLAN'A sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren ve benden hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen, hayatımın her evresinde bana destek olmaktan bir an olsun tereddüt etmeyen, bu hayattaki en büyük şansım olan babam, annem ve diğer aile bireylerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Recep TOPÇU
Konya-2019

GİRİŞ

Modern zamanların birey ile ilgili görüşleriyle önde yer alan düşünürler içerisinde bulunan ve bu dönemin önemli kişilerinden birisi İngiliz düşünür John Locke'dır (1632-1704). O, düşünce özgürlüğünü, davranışlarımızı akla göre tanzim etme görüşünü en kapsamlı bir şekilde ele alan ve bunu yayan ilk düşünür olduğundan modern dönemde aydınlanmanın gerçek kurucularından biri olarak kabul edilmektedir. Locke, bütün eserlerinde mutlak otoriteye karşı çıkmıştır. Ona göre, insanın, kendi hayatında ön planda olması gereken aklıdır. Dolayısıyla insan fiillerine aklın rehberlik etmesi gerekir. Bu düşünceler Locke'ı, günümüzde modern dönem liberal demokrasi olarak bilinen ve insanların doğaları gereği sahip olmuş oldukları esas haklarını, özgür ve eşit bir çerçevede koruyarak bunun devamını hedefleyen siyaset teorisinin önde gelen isimlerinden biri olarak görülmesini sağlamıştır. Aydınlanma felsefesinde Locke'ın görüşleri, insanın düşünce planında skolastik önyargılara başkaldırarak, kilisenin bireye dikte etmeye çalıştığı Orta Çağ doktrinlerini yıkması, gelenek ve otoriteye karşı çıkararak bütün ve mutlak olan kralların yetkilerini sınırlandırmasıyla, bireyi merkeze alarak akli hayatının kılavuzu yapışı, yaşayış ve kültür olarak birey durumuna geliş çağını ifade etmektedir. İngiliz Aydınlanması, dolayısıyla 18. yüzyıl Aydınlanmasının kurucularından sayılan John Locke rasyonalizmin egemen olduğu bu düşünce atmosferinde yetişmiş, önemli eserler kaleme almış, özellikle *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı yapıtıyla siyaset felsefesini derinden etkilemeyi başarmış ve kendinden sonra gelen düşünürler üzerinde büyük etki bırakmıştır.

Locke'ın felsefesinin hareket noktasında birey yer alır. Dolayısıyla siyaset felsefesinin ağırlık merkezine bireyi yerleştirir ve bu çerçevede birey ve devlet ilişkisini ele alır. Ona göre birey, gelişmekte olan doğa bilimlerinin de verdiği yaşadığı dünyaya ilgi duyan, toplumsal yaşama birey olarak katılan ve aklını yaşamında kılavuz yapan "akıllı" bir

kişidir. Birey gündelik yaşamında ihtiyaçlarını karşılayan, ticaret yapan, kendi yaşam felsefesinde sağduyuyu temsil eden, aklıyla hareket eden; kısaca on yedinci yüzyıl İngiltere'sinin burjuvasıdır.

Locke, insanların bağlı buldukları durumdan, meşru siyasi iktidarın bir ögesi olarak varlık kazanabilme, sahip oldukları haklarının güvenliğini sağlayabilme, yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi haklarından daha kolaylıkla faydalanabilme gibi nedenlerden ötürü bazı haklarını iktidara aktardıklarını ileri sürmüştür. Bu durumu da “doğa durumu” olarak açıklamıştır. Nitekim Locke'ın siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerinin kaynağı, eşit ve özgür biçimde bir yaşamın idame ettirildiği doğa durumudur. Ona göre birey her ne kadar bir sözleşme ile siyasi topluma geçmeden önce var olduğunu ileri sürse de, devlet bu sözleşme ile olmuştur. Yani devletin kaynağının, bu doğa durumundaki bireylerin, siyasi-uygar topluma geçişte yaptığı toplum sözleşmesinde yattığını savunmuştur. Bu görüşleriyle birlikte O, devlet düşüncesi anlayışında, yasama ve yürütme erkinin ayrılığı ilkesini de ileri sürdüğünden siyaset felsefesinin önemli bir düşünürü sayılmaktadır. Nitekim anayasanın temelinde bulunan “siyasi iktidarı sınırlama” fikrini ve de anayasanın olmazsa olmazı olan “kuvvetler ayrılığı” teorisini Orta Çağ'da ilk defa değinen kişidir.

Yasamanın yürütmeyi ele geçirmesi ya da yürütmenin yasamayı ele geçirmesi ihtimaline karşı kuvvetler ayrılığını savunan Locke, bu şekilde bir yönetimin daha barışçıl, daha huzurlu bir toplumu oluşturabileceğine inanmıştır. Yönetimde de, mutlak iktidarı ilk defa etkileyerek, tarihte önemli bir yer almayı başaran Locke, mutlak iktidar ile ilgili ileri sürdüğü fikirleri ile zamanla etkili olmaya başlamıştır. Onun fikirleri, tarihte önemli bir yer alacak olan üç büyük devrimin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Bunda, Locke'ın siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı ve halka hizmet eden amaçları dışında başlarına buyruk hareket etmeleri sonucu insanların direnme hakkının oluşacağını iddia eden

fikirleri etkili olmuştur. Böylece Locke, Fransız, Amerikan ve İngiliz, devrimlerine zemin hazırlayan düşünür olarak hatırlanmaktadır.

Locke siyasette ılımlı olması gerekliliği üzerinde durmuş, anayasal yönetimi savunan fikirler öne sürmüştür. O, Orta Çağ skolastik düşüncelere büyük darbe indirmiş, Hobbes, Machiavelli, Bodin gibi mutlak ve bütün bir siyasal iktidar modeli anlayışına karşı çıkmış, *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı yapıtında Filmer'in Tanrı ile bağdaştırdığı mutlak yönetim anlayışı fikirlerini eleştirerek düşüncelerini açıklamıştır. Yine aynı şekilde Orta Çağ'da "Kutsal Devlet" anlayışıyla oluşturulan sistemde birey üzerinde dinsel baskı kuran, bireyin sahip olduğu dini inancını özgür iradesi ile yaşamasına engel koyan ve bireyi izole ederek *Kutsal Kitap*'ta yazılanları kendi uydurma ve yorumlarıyla bireye zorla dikte etmeye çalışan bir kilise egemenliği bulunmaktadır. Bu şekilde kilise, bireyin ruhban denilen sınıfa ve devleti yönetenlere hiçbir karşılık beklemeden boyun eğmesi gerektiğini savunur. İşte Locke, egemenlik hakkını Tanrı'dan aldığını vahiy bilgisiyle temellendiren ruhban sınıfına karşı, vahiy bilgisine bireyin kendi aklı yoluyla ulaşabileceğini söyleyerek ruhban sınıfının egemenlik iddiasını çürütmeye çalışmış, aydınlanma döneminin kurucu düşünce akımı olan akılcılığı, özgürlüğü ve bireyciliği gibi olguları merkeze alarak mevcut sistemi yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Bunun sonucunda ise siyaset ile teoloji arasındaki ilişki azaltılmaya, modern siyasal iktidar ve yönetimi anlayışı Tanrısız kökeninden uzaklaşarak yerini akla bırakmıştır.

Locke, İngiltere'deki 1688 Devrimi'ne destek vermiştir. Bunun altında yatan sebep ise; meclis, hoşgörü, demokrasi ve temsil sistemi gibi kavramlara verdiği değerdir. Yenilikten yana olan fikirleriyle Locke, tarihte ilk anayasa olarak bildiğimiz, özgürlüğün, eşitliğin temelinin atıldığı ABD Anayasasını etkilemeyi başarmıştır. Bununla birlikte bu fikirleri, tarihte yer alan en büyük fikirsel ve kitlesel eylemi olarak kabul edilen Fransız Devrimi'nde toplum etkilemek için kullanılmış, bireyin

haklarını savunan liberal demokrasi teoreminin oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Yani bu bağlamda bireye verdiği değer, devleti sınırlandırması ve amaçlarını belirtmesi, bireyin sahip olmuş olduğu doğal hakları olan; yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının korunmasının gerekliliği gibi düşünceleri geniş kitleleri etkisi altına almayı başarmıştır.

Bu kısaca vurgulamaya çalıştığımız düşünceleri incelemek üzere çalışmamızı dört bölüm olarak planladık. Birinci bölümünde, öncelikle doğa durumu tasvirini ve Locke gibi doğal durumu üzerinde duran Hobbes, Rousseau gibi toplum sözleşmecilerinin doğa durumu ile Bodin ve Pofendorf gibi önemli düşünürlerin de fikirlerine yer vererek farklı bakış açılarını anlamamanın uygun olacağını düşündük. Bu sebeple Locke'ın, kendisinin, dolaylı ya da dolaysız olarak etkilediği ya da etkilendiği filozofları ele aldık. Nitekim Locke'ın doğa durumu, O'nun siyaset felsefesini anlamamızda çok önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, insanların eşit ve özgür olduğunu ileri sürdüğü doğa durumundan, neden çıktıklarını, çıkmalarını tetikleyen durumların mahiyetini analiz etmeye çalıştık. Bu analizi yaparken de, Locke'ın *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, Hobbes'un *Leviathan*'ı, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* gibi önemli eserlerden yararlanılarak, bu düşünceleri sağlam bir temele dayandırmaya çalıştık.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle Locke'ın doğa durumu tasvirini ele alarak bu durumu kavramlarıyla inceledik. Bu çerçevede, doğa durumunun bileşenleri incelenerek, doğa durumunun bir barış durumu olup olmadığı; doğa durumunun savaş durumuyla ilişkisinin ne olduğu; doğa durumunun aynı zamanda bir savaş durumu mu olduğu, yoksa belirli dışsal faktörlerin devreye girmesiyle mi savaş durumuna dönüştüğü sorularını yanıtlanmaya çalıştık. Locke'ın felsefesinde, devletin kökeni bu doğa durumundan siyasal topluma geçişte yapılan toplum sözleşmesine dayanmaktadır. Başka bir ifade ile Locke'da doğa durumu onun siyaset felsefesinin de temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Locke'da

toplum sözleşmesinin ana karakterine değinerek, toplum sözleşmesinin Locke'daki anlamı, bu sözleşmeye neden gerek duyulduğu ve doğa durumunda ayrılış gerekçelerinin neler olduğunu, özellikle Locke'ın *Yönetim Üzerine İki İnceleme* eserinden yararlanarak açıklık getirmeyi hedefledik. Daha sonrada bu bölümde, doğal birey anlayışını ve bireyin sahip olduğu eşitlik, özgürlük gibi haklarını ele aldık. Nitekim Locke ile birlikte merkeze konulan bireyin ne olduğu, Antik Çağdan Modern döneme kadar bireyin bulunduğu konumunu, bireysel tutumu ve bunu tetikleyen etkenleri inceleyerek, bireyin doğuşundan modern döneme kadar olan serüvenini dönemler halinde ele aldık. Locke, liberalizmin de kurucusu olarak kabul edilir ve liberalizmin savunucusu olarak bireye yüklenen yeni anlamı, bireyin siyasal özgürlüğünü, her çeşit değerin bireylerden meydana geldiğine olan inancı, bireyin sahip olduğu hakların toplumun haklarının üzerinde sayan, toplumsal yaşamda bireyi her şeyin üzerinde gören politik ve toplum anlayışını irdelemeye gayret gösterdik.

Üçüncü bölümünde ise, uzun yıllar boyunca birçok düşünürü meşgul eden, farklı şekillerde tartışma konusu olmasına rağmen yine de ortak bir noktanın bulunamadığı, siyaset felsefesinde önemli mevzulardan biri olan devlet kavramını ele aldık. Locke'ın felsefi penceresinde devletin kökeni, devletin ortaya çıkışı ve bu çıkışı sağlayan etmenleri, devletin meşruiyetini ve bunu Locke'ın içinde bulunduğu sosyo-politik ortam ve bu ortamdaki politik yapıyı etkileyen entelektüel bir figür olarak, Filmer'in devlet ile ilgili düşüncelerine karşı çıkılarak, tüm tanrı merkezli politik anlayışın temel düşüncesiyle hesaplaşmasını açıklamaya çalıştık. Ki bu hesaplaşma Locke'ın siyaset felsefesinin oluşması için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Siyaset felsefesinde önemli bir yeri olan bu kavramı daha sağlıklı bir şekilde anlayabilmek için ayrıca eski çağdan modern döneme kadar devlet kavramını, devlete yüklenen mahiyeti, devletin amaçlarını ve devletin bireye bakış açısını dönemler şeklinde analizini yaptık. Bu analizi yaparken de Locke'ın *Yönetim Üzerine İki İnceleme*'si yanında, özellikle Hobbes'un *Leviathan*'ı, Şenel'in *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Machiavelli'nin *Prens*'i, Platon'nun

Devlet'i gibi eserlerden yararlandık. Ayrıca siyasal iktidar ve bu iktidarın meşruiyetine de değinerek yönetim biçimlerini ve yönetimin amaçlarını analizini yaparak yönetimde bireyin oynadığı rolü ve bireysel hak ve özgürlükleri savunan bir yönetimi anlaşılır bir şekilde ortaya koymaya gayret gösterdik.

Dördüncü bölümünde ise, ilk dört bölümden anlatılanları, dönemler halinde devlet ve birey ilişkisi çerçevesinde ele aldık. Devlet ve birey ilişkisine yönelik Locke'ın fikirlerine değinerek analizini yaptık ve bu analizi daha anlaşılır kılmak ve bu çalışmamızı devlet-birey çerçevesinde anlamamız için kilise ve dünyevi devlet ilişkisine değinip modern liberal sistemde devlet birey ilişkisini inceledik. Çünkü Orta Çağ da "Kutsal Devlet" anlayışıyla meydana getirilen düzen içerisinde birey arka plana atılmıştır. Bireyden hiçbir şeyi sorgulamaması ve her şeye boyun eğmesi istenen bir varlık olması gerektiği ileri sürülmüştür. Diğer taraftan devlet ise kilise- tanrı ekseninde varlık sürdürmüş ve kilisenin etkisi altında kurtulamamıştır. Burada da Locke'ın *Yönetim Üzerine İki İnceleme*'si, başta olmak üzere Ağaoğulları'nın *Kral Devletten Ulus Devleti*'ni, Şenel'in *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Machiavelli'nin *Prens*'i gibi eserlerden yararlandık.

Bunlarla birlikte siyaset felsefesinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen ve yaptığı çalışmalarla siyaset felsefesi tarihindeki kırılmalardan biri olan Locke ve onun düşünceleri ile ilgili münakaşalar hala etkisini sürdürdüğünü görmekteyiz. Bir çok kavram gibi "devlet", "birey" kavramları da farklı tarihlerde farklı içeriklerle beslenerek, günümüze kadar bir çok değişim göstererek gelmiştir. Bu sebepten, bu kavramları tanımlamak, birey-devlet ilişkisi ile ilgili düşüncelerimizi aktarmak ancak bunların tarihsel süreçte geçtikleri durakları bilmek ve anmakla olanaklı olabilecektir. Bu durum da, bu kavramların tarihsel olarak içerdikleri farklı anlamlar, bize, güncel sorunları farklı perspektiflerden ele almayı sağlayabilecek imkanlar sunmaktadır. Tarihsel gelişim sürecince, birey ve devlet kavramları, hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde sürekli bir yenileme ve

değişiklik söz konusu olduğundan, bu kavramlar aynı zamanda siyasetin içeriğini meydana getirmiştir. Nitekim bu kavramları ele alırken gelişim ve değişimlerini, başka bir ifade ile tarihselliklerini dışlayarak ele almaya çalışmak, bizleri bir ütopyaya götürmekten başka bir işe yaramayacaktır. Zira bu kavramların ve birbirleri ile olan ilişkilerini anlamak, tarihsel süreçte, devlet ve birey ilişkilerinin geçirmiş olduğu değişimleri kavramakla mümkün olacaktır. Dolayısıyla Locke'ın siyaset felsefesi anlayışını, bu anlayışında birey ve devlet kavramlarının ve bunların birbirleri ile ilişkisi önemli bir hal almıştır. İşte yaptığımız bu çalışmada amacımız, yukarıda bahsettiğimiz konular ve bilgiler ışığında, Locke'ın, devletin meydana gelmesi, devlet gücünün nereden geldiği ve devletin sınırlarını tanımlamada sahip olduğu rolünün kapsamı hakkındaki görüşlerini ortaya koymak ve bu bağlamda birey ve devlet ilişkisini, siyasi iktidarının meşruiyetini ele alıp incelemektir. Bilindiği gibi bu konular her zaman siyaset felsefesi ve toplum bilimlerinin temel konuları arasında yer almıştır.

Bu araştırma için öncelikle basılı yayınlar ve elektronik ortamda literatür taraması yapılmış ve bilimsel makale, tez ve kitaplar şeklindeki yazılı kaynaklar detaylı olarak incelenmiştir. Locke ve görüşlerine dair elde edilen veriler, niteliksel çözümleme tekniği ile analiz edilerek bu konuda görüşlerini aktaran teorisyenler de göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek ve bu literatürde yapılan birçok çalışmadan farkını ortaya koymak adına, Locke'la birlikte çalışmamızda, “doğa durumu” kavramı üzerinde duran, devlet ve birey konularında önemli çalışmalar yapan ve bu konularda önemli ürünler meydana getiren diğer önemli düşünürlerin de fikirleri üzerinde durularak bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırma, Locke'ın modern dönemdeki etki düzeyini ve öne sürdüğü fikirlerle dolaylı ve dolaysız olarak etkilediği ya da etkilendiği düşünürlerin de anlaşılması sağlanmıştır. Bu nedenle de Locke'ın öne sürdüğü düşüncelere karşı, Nicollo Machiavelli, Thomas Hobbes, Jean Jacques Rousseau, John Bodin ve Filmer gibi filozofların düşüncelerini bilmek daha sağlıklı bir çalışmanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Machiavelli'nin tüm güçleri tek

bir elde topladığı mutlak devlet düşüncesi, Hobbes'in mutlak güç ve yetkilerele donattığı “*Leviathan*'ı” ile Orta Çağ'da iktidarın kutsal dayanaklarının hepsine karşı çıkmış, Tanrısal kutsallık yok sayılmıştır. Locke, mutlak yönetime karşı çıkmış, doğal haklar dediği kuramıyla iktidarın sınırlarını çizerek, sınırlanması gerekliliği üzerinde durmuş, bireyin önemini ortaya çıkarmış, devletin varlık nedeninin doğal hakları korumak olması gerektiğini savunarak devletin etkinlik alanının da sınırlarını oluşturmuştur. Bu şekilde yeni dönemde birçok yeniliğin -bireycilik, kuvvetler ayrılığı, modern devlet- öncüsü olmuştur.

Bu nedenle çalışma kapsamında eleştirel bir bakış açısıyla Locke'a dair düşüncelerin ortaya konulması, siyaset felsefesinde “doğal birey” ve “devlet” arasındaki ilişki noktasında literature katkısı olacağı düşünülmüştür. Modern dönemde Locke'ın görüşleri, insanın düşünce planında skolastik önyargılara başkaldırarak, kilisenin bireye dikte etmeye çalıştığı Orta Çağ doktrinlerini yıktığını, gelenek ve otoriteye karşı çıkarak bütün ve mutlak olan kralların yetkilerini sınırlandırdığını, bireyi merkeze alarak akli hayatının kılavuzu yaptığını yukarıda ifade etmiştik. Bu gelişim ve değişim çerçevesinde, Locke'ın bu düşüncelerini daha iyi analizini yapabilmemiz için, Antik Çağ'dan modern döneme kadar olan süreçte Locke gibi “doğa durumu”, “birey” ve “devlet” üzerine görüşler ortaya atan diğer düşünürlerin fikirlerini bilmemizin yararlı olacağı düşünülerek bu sayede modern döneme nasıl geçildiğine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu geçişte meydana gelebilecek bir kopukluğun önüne de diğer filozofların Antik çağdan modern döneme kadar bahsi geçen konulardaki düşüncelerine değinerek, nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini gözler önüne sererek modern döneme nasıl geçildiğine açıklık getirmenin önemine dikkat çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞA DURUMU VE SÖZLEŞME KURAMI

1.1. Doğa Durumu

1.1.1. Doğa Durumu Kavramı

Doğa durumu siyasi toplumu belirleyen temel unsurların meydana gelmeye başladığı bir ilk durumdur. Locke bu doğa durumunda bulunan insanların hepsinin eşit, bağımsız ve özgür olduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla kendilerinden izin alınmadan, bu insanları, sahip oldukları mal ve mülklerinden mahrum bırakmak söz konusu değildir. Ayrıca bu hakların, farklı birinin siyasi gücünün egemenliği altına alınması da aynı şekilde mümkün değildir. Ancak bu özgür kişiler, kendilerinin oluşturacakları bir sivil toplumun sınırlamaları içine koymak ve sahip oldukları doğal özgürlüklerinden yoksun kalabilmenin tek yolunu, daha üstün bir güvenliğin bulunduğu, tasarladıkları bir topluluğa katılma ve birleşme konusunda anlaşmalarıydı.¹ Böylelikle insanların karşılıklı hoşgörü ve anlayış içinde güvenli, huzurlu bir yaşam sürdüreceği ve mülkiyetlerinin güvenli bir şekilde kullanımının sağlanmış olduğu bir ortama kavuşmuş olacaktı. Bu şekilde rastgele bir sayıdan oluşan insanlar, bir hükümet veyahut bir topluluk meydana getirmek için mutabakat sağladıklarında, o anda bütünleşmiş ve bir siyasi bütün meydana getirmiş olacaktı.² Dolayısıyla bu siyasi bütün içindeki ekseriyet, diğerleri yerine herhangi bir fiilde bulunma ya da herhangi bir konu da hüküm verme hakkını elinde bulundurmuş olacaktı.

Her bireyin izni ile oluşturulan bu topluluk, bir bütün şeklinde, bir fiili gerçekleştirme gücüyle teçhiz edilmiştir. Bu egemen güç yani iktidar, yalnızca çoğunluğun iradesi ve tespiti ile bir fiili gerçekleştirebilir. Ayrıca bu

¹ Locke, John, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Toplumda Devlet*, (Çev. S.

² Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81.

topluluğun eylemde bulunmasını sağlayan tek şey yani tek güç bu topluluğu meydana getiren bireylerin izni ve bundan meydana gelen güç olan, çoğunluğun onayıdır. Bu nedenle her bir kişi, çoğunluk tarafından bir neticeye ulaşılması mevzusunda, anlaşmalarını sağlayan onaya tabidirler. Bu durumlarda, çoğunluğun vereceği karar, topluluğun kararıymış gibi geçerlilik kazanır ve tabii ki, aynı doğa yasası ve aklın tanımladığı gibi, topluluğun bütününe iktidarını tayin eder.

1.1.2. Hobbes'da Doğa Durumu

17. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan ve sonraki süreç de modern siyaset felsefesini etkileyen iki kavramın oluştuğunu görmekteyiz. Bunlar önce Grotius ve daha sonra da Hobbes'la birlikte oluşan doğal durum ve toplum sözleşmesidir. Hobbes'un doğa durumuna yönelik düşüncelerine baktığımızda gerçekliği yansıtmayıp, daha çok felsefi bir hipotez içerdiğini görebiliriz. Yani tarihsel bir süreç olmayıp, varsayımsal bir durumdur. Bunu da şöyle ifade etmektedir:

*“ Böyle bir savaş zamanı veya durumunun hiç var olmadığı belki düşünülebilir ve ben de, dünyanın her yerinde durumun hep böyle olduğuna inanmıyorum: ancak, günümüzde bile, dünyada insanların böyle bir durumda yaşadığı pek çok yer vardır”.*³

Bu yüzden Hobbes, doğa hali biçiminde ele aldığı spekülasyon çözümlemesinde, insanların gerçek anlamda, bu şekilde bir doğa hali durumunda yaşamlarını idame ettirip ettirmedikleri üzerinde detaylı bir şekilde durmamış ve yalnızca yerlilere yönelik “Amerika'nın birçok yerindeki vahşi insanların” herhangi bir siyasi güç ellerinde bulunmadığından dolayı bu şekilde bir doğa halinde yaşamlarını sürdürdüklerini söylemiştir.⁴

³ Hobbes, Thomas, *Leviathan*, (Çev. S. Lim), Yedinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 95.

⁴ Hobbes, *Leviathan*, s. 95.

Hobbes, insanlar için bir devletten ve bir toplumdaki bahsedemediğimiz doğal durumundaki vaziyetlerinin, bir savaş ve kaos hali olduğunu söylemektedir. Onda bu düşüncenin oluşmasındaki temel neden insanların egoist olduğu fikridir.⁵ Yani Hobbes'teki insan doğası düşüncesine göre, insanlar doğuştan bencil, çıkarıcı ve kötüdürler. Dolayısıyla Hobbes, her insanın doğasından kaynaklanan bireysel menfaatlerine yönelik davranışlar sergilediğini söyler. Bu şekilde bir insanın bulunduğu durum sonunda engel olunamaz biçimde bir savaş durumu olacaktır. Çünkü insanların hiçbir can güvenlikleri olmayıp her an ölümlerle yüz yüzedirler. Bu şekilde Hobbes, doğa durumunu “insan insanın kurdudur” (*homo homini lupus*) biçiminde betimleyerek, toplum öncesi devri “herkesin herkesle savaştığı” bir ortam şeklinde düşünmüştür.⁶ Hobbes, bu savaş durumundan kastettiği fiili bir savaş durumu değildir. Bu herhangi bir güven teminatının söz konusu olmadığı bir ortamda kavga, kargaşa ve düzensizliğinin meydana gelmesinin devamlılık göstermesi ve insanların da bu olasılığın bilincinde ve farkında olma halidir. Dolayısıyla böyle bir doğa durumundan yaşamın devam ettiren insan, diğer insanları kendisi için bir tehdit ya da tehlike olarak görmektedir. Bu da insanların birbirine karşı düşmanca davranışlarda bulunmasına neden olmaktadır. Bu yüzden Hobbes'un doğa durumu hipotezi tam bir güvensizlik hali ve bir kargaşa durumu şeklinde kurgulanmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu perspektiften değerlendirildiğinde, Hobbes'un güvensizlik kavramına yüklediği anlam, bir mücadelenin, savaşın veyahut bir çatışmanın, söz konusu olmasıdır. Zira insanın çevresi düşmanlar tarafından sarılmış olduğundan, insanlar, kendi varlıklarını güvenliğini ve bunun devamlılığını sağlamak için bunlarla mücadele etmek mecburiyetindedir. Çünkü Hobbes'un doğa durumu anlayışında doğa yasasının herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Doğa yasası, doğa durumundan ayrıldıktan sonra bağlayıcılık kazanır. Dolayısıyla Hobbes'un doğa durumunda barışçıl bir ortam bulunmayıp bir savaş durumu vardır.⁷ Fakat Hobbes'a göre şunu belirtmek gerekir ki, emniyetini yani güvenliğini ve

⁵ Hobbes, *Leviathan*, s. 95.

⁶ Hobbes, *Leviathan*, s. 94-95

⁷ Hobbes, *Leviathan*, s. 12-13

gücünü olması gerektiğinden çok çoğaltmak arzusunda olan birçok insanın yer aldığı bu savaş arenasında, yalnızca savunma eyleminde bulunan bir insanın, güvenliğini sağlaması mümkün değildir.⁸ Bu perspektiften bakıldığında, Hobbes'un doğa durumunda yaşamlarını sürdüren bireyler için göz önünde bulundurduğu savaş düşüncesinin hem savunma boyutunun olduğu, hem de gerektiğinde saldırıya geçebilecek özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu da gösteriyor ki, insanlar sürekli diken üstünde bir yaşam sürdürüyorlar, yani sürekli bir savaş içinde ya da savaşın olma ihtimaline karşılık hazır bir vaziyette hayatlarının idamesini sağlıyorlar.

Hobbes, doğa durumunda bulunan insanların, birbirlerine karşı söz konusu kavganın ve savaşın başka sebeplerinin de insan doğasında mevcut olan üç temel içgüdü olan herkesten üstün olma arzusu, birbirleriyle rekabet ve de birbirlerine karşı güvensizlik durumu olduğunu ileri sürer. Yani kısacasıkgv v savaşın sebebini, insanların şan ve şeref tutkusuna bağladığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Hobbes insanları karşılıklı devamlı çatışmaya sürükleyen bu davranışsal-ruhsal etkenler olduğunu savunur.⁹ Aslında Hobbes bunu, doğa durumundaki bireyin özgür ve eşit olmasından kaynaklandığını söyler. Sonuç itibariyle, doğa durumu ile savaş durumunda, toplumda mevcut olan mutsuzluk, kargaşa ve en önemlisi insanlarda bulunan güven korkusu Hobbes'da güvenliğin olmadığı bir durumu gösterir. İnsanların özgür olması, bu nedenle her istediklerini yapmaları birbirlerine zarar vermelerine sebep olmak da bu durumda savaş durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.¹⁰ Bu yüzden Hobbes, doğa haline ümitsiz, devamlı bir korku hali şeklinde bakar. Ancak insanlar doğa durumunun emniyetli bir durum olmasını arzularlar. Bu durumun gerçekleşmesi için de bir gücün bulunması zorunludur. Bu yasama, yürütme ve yargı gücünün bölünmeden egemen olanda toplanmasıdır. Başka bir ifade ile insanlar, bu güvensizlik ve savaş durumundan kurtulmak amacıyla özgürlüklerinden vazgeçip sivil toplumu meydana getirerek devleti inşa etmektedirler. Bu bahsettiklerimizin hepsinde

⁸ Hobbes, *Leviathan*, s. 93.

⁹ Hobbes, *Leviathan*, s. 94.

¹⁰ Hobbes, *Leviathan*, s. 13

hedeflenen, insanların güvenli bir ortamda yaşamalarının devamını sağlamaktır. İşte bu sebeplerden yapılan sözleşme ile insanlar, doğa durumundan uygar topluma geçtiğini ve devlet olgusunu meydana getirdiğini söyleyebiliriz.

1.1.3. Rousseau'da Doğa Durumu

Fransız düşünce dünyasının ve edebiyatının en önemli simalarından biri olan Jean Jacques Rousseau, yaptığı çalışmalarında din, sosyal haklar, siyaset, özgürlük gibi konularla ilgili incelemeler yapmış, önemli düşünceler ve düşünce yöntemleri meydana getirmiştir. Rousseau, yaptığı bu inceleme ve çalışmalar sonucunda çok önemli dönüşümlere etkide bulunmuştur. Rousseau'ya bakıldığında ilk olarak toplumu yorumlamaya çalışan biri olarak görebiliriz. Pek çok yönden toplumu ele alan Rousseau, bazı önemli fikirler ortaya atmıştır. Rousseau'nun 18. yy'da yazmış olduğu *Toplum Sözleşmesi* adlı eseri, siyasi düşünceleri ve felsefe yönünden oldukça önemli bir noktada yer almaktadır. Bu eserinde Rousseau, ana hatlarıyla en uygun politik düzenin nasıl oluşturulması gerektiği, bu siyasal düzende, ideal hükümetlerin üstlendikleri misyonun hangileri olduğunu ve toplumun, meydana getirilen siyasi iktidarın hangi yönlerden belirleyici olduğu gibi konulara değinmiştir. Rousseau, bu çalışmasında bahsedilen ideal siyasi düzeninin oluşumu için toplum sözleşmesinden yararlanmıştır. Nitekim onun *Toplum Sözleşmesi* çalışması, Fransa'da, hatta bütün Avrupa'da derin etki bırakmış, onun bu fikirlerinden, ülkesinde oluşturulmaya çalışılan yeni sistemde yararlanılmış, Fransız Devriminin ilham kaynağı olmuş ve böylece pek çok reform ve de devrim sürecinin temellinde rol oynamıştır.

Rousseau da, Locke ve Hobbes'tan farklı bir yol izlememiş, onlar gibi siyasal düşüncesini bir doğa durumu teoreminden yola çıkarak oluşturmaya çalışmıştır. Fakat Rousseau bunu yaparken diğerlerinden farklı olarak mevcut

bulunan koşulları ve insan eşitsizliklerinin menşesini eleştiren bir görüntü sergilemektedir.¹¹

Rousseau'nun doğa durumuna baktığımızda, bu doğa durumu henüz insanların bir topluma ayak uyduramadığı, aile kavramının oluşmadığı, bilimin ve sanatın oluşmadığı bir durumdur. Burada insanlar, doğada yalnız bir biçimde varlıklarının devamını sağlayıp, nesillerinin sürdürülmesi amacını sağlama görevini ifa eden cinsel içgüdüler temelinde buluşurlar ve ondan sonra birbirlerinden ayrılarak, herkes kendi yoluna devam etmektedir. Bu doğa halindeki insanlar, iletişim ve uyum gerekliliğini arzulamayan ve de gelecek kaygısından uzak bir yaşam sürdüren yalnız “vahşilerdir”. Doğa durumundaki insan, gerçek anlamda herhangi bir fiili gerçekleştiren bir varlık olmayıp, daha çok içgüdüsel ya da duygular temelinde gelişigüzel yaşamını sürdüren insandır. Rousseau bu insanın şefkat ve merhamet gibi duygulara sahip olduğunu ileri sürer. Doğa durumundaki “vahşi” insanlar, devamlı istikbalin muhakemesini yaparak daha çok güç toplamaya çabalarlar. Bu sebeple de Hobbes'un savunduğu gibi birbirinin kurdu olan bencil varlıklar değildirler. Merhamet ve şefkat duygusu bulunan ve talep ettikleri şeyler sınırlı bulunan bu insanlar arasında savaş da söz konusu değildir.¹²

Doğa durumunda Rousseau, yaşamı belirleyen iki esas unsurun olduğunu ileri sürer. Rousseau'ya göre, ilki başkalarına acıma duygusu diğeri ise varlığımızı korumaktır. Bu iki unsura sahip olunması, doğa halinde yaşayan insanların kendine yeter, eşit ve özgür bir hayat sağlamaları için yeterlidir. İnsanın, doğa durumunda yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu her şeyin, içgüdülerinde bulunduğunu öne sürer.¹³ Bu sebepten, insan doğayla birleşip, doğal bir biçimde, özgür bir şekilde yaşamını sürdürebilir. Doğa durumundaki bu insanı Rousseau, sezen, tüm endişe ve korkulardan uzak bir şekilde yaşamını sürdüren bir varlık olarak ele almaktadır. İnsanlar,

¹¹ Tannenbaum, G. Donald, Schultz David, *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, (Çev. F. Demirci), Adres Yayınları, Ankara, 2011, s. 263.

¹² Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, 2000, s. 193-194.

¹³ Rousseau, Jean Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çev. R. N. İleri), Say Yayınları, İstanbul, 1990, s. 82.

Hobbes'un doğa durumundaki düşünceleri gibi bencil, açgözlü olsalardı, doğa durumunda eşitliğin bulunmadığı bir durumla karşı karşıya olacaktı. Fakat Rousseau'ya göre, doğa durumunda doğa yasası bu şekilde bir eşitsizliğin oluşmasına imkan vermez.

Rousseau'da doğa durumu başlangıçta bir eşitlik durumu olduğunu görürüz. Ama insanlar toplumsallaşırken doğa durumunda sahip olmuş oldukları özelliklerini de kaybederler; korkak, zayıf bir birey olmaya başlarlar. Bununla birlikte insanlar arasında bulunan eşitsizlik, onları kötülüğe sürükler. Bu hal, aynı şekilde insanın doğasında varolan vahşiliğe yönelik bir eğilimin oluşmasına neden olur. İnsan doğasındaki bu kötülüğün veya vahşiliğin ilk belirgin hamlesi ise özel mülkiyetle ortaya çıkar. Böylelikle insanlar, buldukları bu doğanın vahşi olduğunu ve burada bu aşırı davranışları önlemek için korunmalarını sağlayabilecek bir güvenlik teşkilatına yani bir iktidara gereksinimin bulunduğunu sonucunu çıkarırlar. Toplumda muayyen bir sistem meydana getirmek amacıyla da insanlar, birbirleriyle bir sözleşme yapmak durumunda olurlar. Rousseau, bu durumu *Toplum Sözleşmesi*'nde şu şekilde açıklar:

*“Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bölünmez bir parçası kabul ederiz.”*¹⁴

Bu nedenle devlet, gerekli bulunmasından kaynaklı ortaya çıktığı görünse de daha çok istek neticesinde meydana geldiğini söyleyebiliriz. Çünkü doğal hallerde yaşam sürdüren bireylerin karşılaştığı engelleri fazla olup kendini korumak için bir araya gelerek kamusal bir yapı olan devleti oluştururlar. Dolayısıyla devlet, yapılan sosyal anlaşmayla bireylerle ilgili her şeyin sahibi ve efendisidir. Aynı şekilde bu sosyal anlaşma devlet için de her şeyin temelidir.¹⁵ Bu duruma Rousseau şu şekilde açıklık getirir:

¹⁴ Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. E. Günsel), Tutku Yayınları, Ankara, 2015, s. 32.

¹⁵ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 78-82.

“Üyelerden her birinin canını, malını, bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulunmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun.”¹⁶

Rousseau’ya göre, doğa durumunda yasa bulunmasa da, bu yasanın yerini tutmakta olan acıma yani merhamet duygusu bulunur ve bu duygu insanın bir canavar olmasını engellemektedir.¹⁷ Yine yabancılaşma kavramını kullanmayan Rousseau’nun, doğa durumunda bulunan insanın özgür ve de eşit olması gerektiğini, bu nedenle de doğasıyla orantılı bir yaşam sürdürdüğünü, fakat toplum durumuyla beraber insanın, doğasına yabancılaştığını dolaylı bir şekilde ima gibi görünüyor. Burada dikkat edilecek husus, insanın kendi doğasına yabancılaşması, yani vahşilik eğilimi toplumsallaşırken meydana gelmektedir.¹⁸ Rousseau’ya göre, ihtiyaçlar, siyasal güç, önyargılar, büyük ölçüde etkisinde kaldığımız ve içinde bulunduğumuz toplumsal kurumlar, insanın doğasına zarar verebilir.¹⁹

Doğa durumunun büsbütün toplum öncesi bir evre olduğunu tasarlayan Rousseau bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Doğa durumundaki insan, kendi özelliklerini yansıtabilen insandır. Böylesi bir ortam el değmemiş bir doğadır ve insanların barınması, güvenliği bu doğaya bağlıdır. Doğa durumundaki insan saf, temiz, mesuttur; Nasıl ki salyangoz evini her zaman sırtında taşırsa, doğal insanın tek kaygısı da kendini taşımak ve tamamen ve sürekli kendisiyle ilgilenmektir.”²⁰

Kısacası, insan medenileştikçe, uygar topluma ayak uydurup yaşamını sürdürürken, tüm yetenekleri gelişip, zekâsı en üst düzeye çıkmıştır ancak doğa durumunda özgür ve mutlu iken şimdi doğanın ve giderek diğer

¹⁶ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 31.

¹⁷ Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 113-122.

¹⁸ Wokler, Robert; Rousseau, (Çev. C. Atila), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2003, s.81.

¹⁹ Rousseau, Jean Jacques, *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (Çev. M. Baştürk-Y. Kızılcım), Babil Yayınları, İstanbul, 2002, s. 19.

²⁰ Dent, Nicholas, *Rousseau Sözlüğü*, (Çev. B. Gözkan), Sarmal Yayın, Ankara, 1989, s. 136-137.

insanların kölesi olma durumuna düşmektedir.²¹ Ayrıca Rousseau, ortak yarar adına bir egemen güç oluşturma çabasını, özgürlükleri ya mülkiyeti güvenceye almaktan çok köleliğe neden olabilecek bir eylem olarak değerlendirir. Önemli olan gelişmeler öncelikle mülkiyetin ortaya çıkması, sonrasında yöneticilerin belirmesi ve son olarak da meşru yönetimlerin keyfi yönetimlere dönüşmesidir. Böylece ilk olarak zengin-yoksul eşitsizliği, sonra güçlü-güçsüz eşitsizliği ve son olarak da köle-efendi eşitsizliği doğmuştur.²² Ama Rousseau sosyal eşitsizliklerden kurtulabilmenin yolunu, özgürleşme yolunda ortaya konulacak eylemelerde yani izlenecek adımlarda bulmaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında, Hobbes, Locke ve Rousseau'da doğa durumunun toplum öncesi (ya da uygarlık, devlet öncesi) bir durumun ismi olduğunu söyleyebiliriz. Büyük bir çoğunluğa göre, insanların doğa durumunda birçok ayrıcalığa sahip olsa da yukarıda bahsettiklerimizden ötürü bireyler bir topluma yönelme çabası içindedirler. Netice itibarıyla Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde söylediği gibi insanlar özgür doğmuş olmalarına rağmen şimdi her yerde zincirler altındadırlar.²³

1.1.4. Grotus'da Doğa Durumu

Rönesans ve Reform hareketlerinden ciddi bir şekilde etkilenen önemli bir düşünür olan Grotus, önemli çalışmalarıyla etkili bir düşünür olmayı başarmıştır. Rönesans hareketleri, dini, felsefi ve bilimsel birçok alanda yeni düşüncelere zemin hazırlamıştır. Özellikle Reform hareketinin sonucunda oluşan Protestanlık, kilisenin kendi yapısını ve politik alanla ilgili ulaşmak istediği amacı temelinden sarsmış, kiliseden bağımsız bir politik yaşamın kurulmasına imkan sağlamıştır. Bilimsel alanda ise, Hristiyan öğretiyi 15. yüzyılda temelinden sarsan Kopernik ile başlayan süreç, Bruno, sonrasında da Galilei Galileo, Johannes Kepler gibi bilim adamlarının görüşlerinin de

²¹ Göze, *a.g.e.*, s. 198.

²² Göze, *a.g.e.*, s. 199.

²³ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi.*, s. 19.

desteğiyle, insan, evrendeki yerini sorgulamaya başlamış ve insan aklını ön plana çıkarmayı başarmıştır.²⁴ Kültürün tüm alanlarında meydana gelen bu değişiklikler ve bunun beraberinde meydana gelen gelişmeler, insan aklının giderek daha etkin bir şekilde kullanılmasını, aklın kültürün merkezine yerleşmesini sağlamıştır. 15.-16. yüzyıldaki reform hareketleri, ayrıca antropolojinin de değişmesine katkıda bulunmuştur. Değişim geçirmekte olan antropoloji anlayışları ve bunun üzerinde gelişen ve yükselen yeni kültür, Orta Çağ boyunca Tanrı ve onun yeryüzündeki yansıması olarak kabul edilen kilise tarafından sınırlanmış olan insan aklından uzaklaşmakta ve evrende kendi yerini arayan, sorgulayan bir bireye doğru gitmektedir.²⁵ Bu değişiklikler ışığında kendi benliğinin farkına varan insan, yaşayacağı siyasi ortamdan etkin bir rol alma çabasına girmiş, bu siyasi ortamın belirleyicisi olmuştur. Grotius tüm bu gelişmelerin siyasal alandaki ilk yansımalarından biri olarak kabul edilebilir.

İnsan aklının önemine dikkat çeken Grotius, insan aklının toplumun oluşturulmasında tek ölçüt olması gerektiğini savunmuştur. Uygar toplumun oluşmasında ve bireyin toplumda kendine yer edinmesinde insan aklı son derece önemlidir.²⁶ İnsan aklının barışçıl özellikler taşıdığını söyleyen Grotius'a göre insanların amacı düzenli ve barışçıl bir ortamda yaşamlarını sürdürmek, gerçekleştirmek arzusunda oldukları eylemlerini ifa etmektir.

Grotius'a göre, doğa durumunda Tanrı'nın kendisine verdikleriyle yetinen insan herhangi bir sahiplenme ihtiyacı hissetmez, çünkü ortak kullanılanlar Tanrı tarafından insanlara verilmiş mülkiyetlerdir. Doğa durumunda bu anlamda özel bir mülkiyet yoktur. Her şey herkesin kullanımına açıktır, ama aynı anda olmamak kaydıyla. Demek ki doğa durumunda yaşayan bireylerin sahip oldukları Tanrı tarafında kendilerine verilmiş şeyler olup böyle bir durumda herhangi bir sahiplenme söz konusu değildir. İlk olarak

²⁴ Bloch, Ernst, *Rönesans Felsefesi*, (Çev. H. Portakal), Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 119.

²⁵ Cassirer, Ernst, *Devlet Efsanesi*, (Çev. N. Arat), Remzi Kitabevi, Ankara, 1984, s. 165.

²⁶ Diemer, Alwin, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, (Çev. D. Özlem), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 4.

sade bir şekilde yaşayabilen insan için sahip olmayı belirleyen ilke ise ‘el koyma’dır. Fakat ilk el koymadan sonra sahiplenme gerçekleşir ve mülkiyet ortaya çıkar. İnsanlar arasındaki ilişkilerde bu durum var olan sevgi durumunu engeller ve hırsların oluşumuna sebep olur.²⁷ Tanrı yeryüzünde insanlara yaşamlarını idame ettirecek bütün bu şeyleri vermiştir. Bu durum özellikle bu hayatın idamesi için zorunlu olarak gerekli olan temel tüketim mallarında görülür. Dolayısıyla Grotius, yiyecek ve içeceklerin onları kullandıktan sonra ayrı düşünülmemeyeceğini söyler.²⁸

Grotius’a göre insan, doğası gereği toplumsaldır. Bu yüzden de insanlar bir toplum kurma ihtiyacını hissederler. Nitekim Grotius insanın doğası gereği konuşma yetisine sahip olmasını onun toplum içinde yaşamasının koşulu sayar, bu yüzden de insanın toplum içinde yaşaması zorunludur ve bu yaşama zorunluluğu doğası gereğidir. Bu zorunluluk dolayısıyla meydana gelen toplumu insanlar aralarında yaptıkları bir sözleşme ile bir araya gelerek oluşturmuşlardır. Dolayısıyla devletin ortaya çıkışı böyle bir sözleşme ile olmuştur. Bu şartlar altında her ulusun yani, ilk sözleşmeyi yapan toplumun kendi egemenlik biçimini belirleme hakkı vardır. Bu egemen bir monark olabileceği gibi başka bir egemen de olabilir.²⁹

Grotius, bu sözleşmenin içeriğinin insanların doğuştan gelen doğal hakkı olan mülkiyet hakkının korunması olduğunu söyler. Devletin de insanların bu hakkına saygı göstermek ve bu hakkı korumakla yükümlü olduğunu savunur. Tanrı, ilk olarak herkese ortak kullanım hakkı tanımışsa da zamanla ortaya çıkan değişikliklere bağlı olarak mülkiyet kavramı oluşmuştur.³⁰ Nitekim yukarıda da değindiğimiz gibi el koyma durumu bunu desteklemektedir. Temel tüketim malları, yaşamak için zorunludur ve insanın kendi varlığını koruması da en doğal haklıdır. Bu şartlarda insanlar kendi yaşamlarını ve

²⁷ Bloch, *a.g.e.*, s. 143.

²⁸ Torun, Yıldırım, *Hugo Grotius’un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s. 103-104.

²⁹ Toker, Nilgün, “Doğal Hukuk Geleneği İçinde Lockee’in Yönetim Üzerine İki İncelemesinin Yeri”, *Ege Üniversitesi SBE. Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 1989, s. 152.

³⁰ Torun, *a.g.e.*, s. 103-104.

mülklerini koruyabilmek için bu sevgi temelli sade yaşamdan ayrılmak zorunda kalırlar. Grotius'a göre bu bir savaş durumudur. Fakat insan, toplum içinde yaşama zorunluluğunun ve yaşamın sürdürülmesi gerekliliğinin bilincindedir. Bu yüzden insanlar savaş durumundan kurtulmak için, sivil bir toplum kurmak amacıyla bir araya gelirler. Bu birliktelik insanın yaşadığı ortamdaki ayrılmak istemesiyle gerçekleşir. İnsanlar yaşamlarını ve mülklerini korumak için bu birlikteliği kurarlar. Yani doğa durumundan ayrılarak uygar-siyasal topluma geçiş sağlarlar. Bu durum insanların doğasında var olan toplumsallık özelliği ile barışçıl bir şekilde gerçekleşir. İşte tam da bu noktada Grotius devleti modern öncesi bir anlayışla, doğal olarak kabul eder. Kendi benliğinin farkına varan insanın, yaşayacağı siyasi ortam içerisinde huzur ve mutluluğunu sağlayacak araç hukuktur.³¹ Grotius, insanın sosyal bir hayvan olmasından hareket ederek doğa durumunda yaşayan insanları bir toplumda önce birleştirir daha sonra siyasi bir örgütlenme oluşturmaları için de ikinci bir sözleşmenin gerekliliğini ortaya koyar. Bu şartlar altında her ulusun yani, ilk sözleşmeyi meydana getiren toplumun, kendi egemenlik biçimini belirleme hakkı mevcuttur. Bu egemen, önceden de ifade edildiği üzere bir monark olabileceği gibi başka bir egemende olabilmeye mümkündür.³²

Grotius'a göre mallar üzerinde mülkiyet insanların istemesiyle, bir araya gelip sözleşme imzalamalarıyla topluma girmiştir. Ama girer girmez de doğal hukukun bir kuralı olmuştur. Öyle ki, bir kimsenin malına bu kimse istemeden el konamaz, konursa suç işlenmiş olur. Grotius'a göre bu toplumsallık ya da toplumu aklın ışığında düzenleme çabası hukukun kaynağını oluşturur. İnsanın geri kalan hayvanlara üstünlüğünü de bu toplumsallığı oluşturur.³³

Grotius, yaşadığı dönemde hızla değişmekte olan antropolojinin etkisiyle yeniden şekillenmekte olan insanı ele alarak yeni fikirler türetmeye başlar.

³¹ Ağaogulları, Mehmet Ali, Akal Cemal Bali ve Köker Levent, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 99.

³² Toker, *a.g.e.*, s. 152.

³³ Phyllis, Susanna Lachs, "Hugo Grotius, Savaş ve Barış Yasasında Yahudi Kaynakların Kullanımı", *Amerikan Rönesansı Derneği Dergisi*, Cilt: 30, No: 2, 1997, s.182.

Grotius'a göre insan toplumsal yaşamı arzulayan bir bireydir dolayısıyla diğer hayvan türlerinden üstün bir hayvandır. O, bu durumu:

*“İnsan da süphesiz bir hayvandır; ancak, üstün bir hayvan. İnsanın, insan türüne özgü birçok davranışta görüldüğü gibi, birbirinden ayırt edilemeyen bütün öteki hayvan türlerine çok büyük bir üstünlüğü vardır. İnsana özgü şeylerden biri de toplum içinde yaşama isteğidir (appetitus societatis); başka bir deyişle, insanın benzerleriyle, nasıl olursa olsun değil, fakat aklının verdiği ölçüde düzenli ve barışçıl yaşama isteği vardır.”*³⁴ şeklinde betimlemektedir.

1.1.5. Pufendorf'da Doğa Durumu

17. yüzyılda felsefi sistemleri belirleyen ve bu sistemleri şekillendiren, Orta Çağ'da olduğu gibi kilisenin öğretisi değil, bilimsel gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler ışığında baz alınan iki temel konunun, din ve politika olduğunu görüyoruz. Her iki konu da insan bilimiyle (antropoloji) iç içedir. Bu yüzden önce insanı sonra da buradan elde edeceğimiz sonuç doğrultusunda din ve politika kavramlarını inceleyelim. Bu yüzyılda öncelikle, kilisenin kutsal metin temelinde oluşturduğu insan anlayışından uzaklaşmıştır. Doğayı ve insanı anlamak için insan temelli bilimsel gelişmelere bağlı kalınarak çalışmalar yapılmış, kilisenin önerdiği yöntem yerine matematiksel yöntem gerekliliği ileri sürülmüştür.³⁵

Pufendorf, doğa durumu anlayışını şekillendirirken, Hristiyan teolojisinden farklı olarak, akla önem verdiği için doğal hukuk geleneği içerisinde rasyonalistlerin içerisinde yer alacaktır.³⁶ Pufendorf'a göre doğa durumunda yaşayan insan, Hobbes'ta olduğu gibi bir savaş durumu içerisinde

³⁴ Ağaoğulları, Akal, Köker, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, s. 89.

³⁵ Leonard, Krieger, "Onyedinci Yüzyılın Tarihi ve Hukuku Pufendorf", *Düşünce Tarihi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, Nisan-Haziran 1960, s. 209.

³⁶ Vergara, Francisco, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, (Çev. B. Arıbaş), İletisim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 126.

yer almaz. İnsan, Tanrı tarafından belirlenen akılsal ilkelere göre hareket eder, bu da onun ahlaki bir varlık olmasını sağlar. Pufendorf, doğa yasası anlayışının Hobbes'un doğal durumunda bağlayıcı olmadığını iddia ederek, kendisi doğa durumu anlayışında doğa yasasını tekrar kabul eder. Böylece ahlakdışı olarak kabul edilen doğa durumu ahlaki bir yapıya bürünecektir. Pufendorf'a göre, insan doğasını belirleyen bu akılsal ilkeler, doğa durumunda var olan ve insanın davranışlarını şekillendiren doğa yasasının temelinde bulunmaktadır.

Pufendorf, insan doğasından hareket ederek, doğa durumunu bir barış ortamı olarak görür. İnsan, bu durumda Tanrı'nın verdiği akılsal ilkeler yardımıyla belli bir düzen içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Pufendorf, doğa durumunda bu kadar uyumlu yaşayan insanların neden bu durumdan ayrılması gerektiğini şu şekilde ifade eder:

“ Doğal yasa, insan doğasının yapısı üzerine geliştirilen düşünceler yoluyla açıklık kazanır... doğal yasa, insanın akıllı ve toplumsal doğasına kaçınılmaz olarak uygun düşen yasadır; öyle ki, bu yasaya saygı gösterilmedikçe insan türü arasında dürüst ve huzurlu bir toplum olamaz.”³⁷

Yukarıda da ifade edildiği gibi, doğa yasasına tabii olunmazsa bir barış ortamı olarak kabul edilen doğa durumu düzensizliğe ve kargaşaya neden olabilir. Bu durum da savaşın meydana gelmesine neden olur. Peki, böyle bir gerçeklik söz konusu iken bu yasaya insanların uymama gerekçeleri ne olabilir? Pufendorf'a göre insanlar akıllı varlıklardır, bu yüzden doğa yasasından haberdardır. Ama aynı zamanda insan, eğilimleri olan bir varlıktır. Özellikle 'kendini sevme' tutkusu insanın toplumsallaşmasını sağlamakla birlikte insanın savaş durumuna geçişinin sebebi olarak kabul edilebilir. Kendini seven insan, bir diğeriyle daha iyi ilişkiler kurabilir, bu yüzden kısa sürede topluma ayak uydurabilir. Fakat aynı eğilime sahip insan bu eğiliminden kaynaklı belli hırs ve tutkularla kendini muhafaza edemeyecek, kendi çıkarları için bir bakasına zarar vererek kötü sonuçların

³⁷ Vergara, a.g.e., s. 126.

meydana gelmesine neden olabilecektir. Böylece barış ortamı olarak kabul edilen doğa durumu yerini kargaşanın, düzensizliğin olduğu bir savaş durumuna bırakacaktır.³⁸

Pufendorf'a göre insanların bu savaş durumundan kurtulmaları için ortak bir istenç ile rıza göstermeleri gerekir. Rıza kavramı modern gelenek içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Fakat Pufendorf rıza ile ilgili düşüncelerini incelediğimizde, rızayı belirleyen ortak iradenin bireyi değil, toplumu temel almaktadır, bu da bizi modern düşünceden ayırmaktadır.

Pufendorf tıpkı Grotius'ta olduğu gibi insanların uygar topluma geçişini ikili sözleşme durumuna bağlayan bir anlayışa sahiptir.³⁹ İnsanlar önce kendi rızaları ile yapacakları ilk sözleşmede hep birlikte bir hakem veya arabulucu sayesinde sivil bir duruma geçiş sağlarlar. Fakat bu şekilde sivil durumda bulunan bu insanlar bir egemene de ihtiyaç duymaktadır. Pufendorf, bunun için de ikinci bir sözleşme gerekliliğini savunur. Bu şekilde rıza ile yapılan ikinci sözleşme sonucunda da sivil durumda bulunan insanlar, siyasal topluma geçiş yapmış olurlar.

1.2. Sözleşme Kuramları

1.2.1. Doğa Yasası ve Doğal Hukuk

Gerek doğa yasası ve gerekse doğa durumu, düşünürlerin birçoğunun üzerinde durduğu önemli konulardandır. Bu çerçevede bu konuları ele alan düşünürler, ahlak ve Tanrı konularını da açıklama durumunda kalmışlardır. Özellikle Aristoteles, Saint Thomas, Hobbes, Rousseau gibi düşünürlerin felsefi sistemlerini incelediğimizde doğa yasası kavramının önemli bir yere sahip olduğunu görebiliriz. Doğa yasası, bu filozoflar tarafından ahlak, akıl ve Tanrı konularıyla ilişkili bir şekilde ele alınmıştır. Locke'ın bu konulara ilişkin

³⁸ Toker, *a.g.e.*, s. 191.

³⁹ Toker, *a.g.e.*, s. 192.

düşünceleri konusunda bir değerlendirme ise şöyledir: Locke'ın teorisindeki doğa yasası, Galileo ve Newton'un doğa yasaları ile aynı olan bir yasa değildir. Bu teorilerdeki doğa yasası, fiziksel olgularla ve onların hareketleri ve düzenlilikleri ile ilgilidir. Locke'a göre, doğa yasası ise insan davranışı ve ahlak yasası ile ilgilidir. Bu anlamdaki doğa yasası kavramına değinen Aristoteles'e göre, ezeli ve ebedi olan ve değişmez olan her zaman ve her yerde, aynı güce sahip olan tek bir ahlaki yasa formu vardır. Bu yasa insan yapımı olan, anlamaya dayalı yasadandır.⁴⁰

Orta Çağ düşünürlerinden olan Saint Thomas bu konuyla ilgili yasayı, kutsal yasa, doğal yasa, insan yasası ve ebedi yasa olarak ayırır. Buradaki doğal yasa kavramlarına yüklediği anlama baktığımızda, Tanrısal kaynaklı olması ve insanların, onu akılları yoluyla bilmeleri bakımından Locke'ın doğa yasası kavramına benzediğini söyleyebiliriz.⁴¹

Hobbes ve Locke'ın hareket noktaları her ne kadar doğa durumu olsa da ikisinin doğa durumuna verdiği manaların birbirinden farklı olduğunu görmekteyiz. İnsanların doğuştan eşit olduğunu söyleyen Hobbes'a göre, bu eşitlik durumundan güvensizlik oluşur, bu güvensizlikten ise savaş meydana gelir. Devletin varlığı söz konusu olmadığında, insanlar birbirine karşı her zaman savaş durumunda olurlar.⁴² Hobbes'a göre hiçbir şey böyle bir savaş durumunda hakkaniyete ters olamaz. Ortak bir gücün bulunmadığı yerde, yasa bulunmaz ve yasanın bulunmadığı yerde de, haksızlık söz konusu olmaz. Her ne kadar doğa yasası, Hobbes'a göre, akıl sonucu elde edilen, insanın yaşamını en güzel biçimde korunmasını sağlayabilen, insanın sahip olduğu hayatı için tehlike arzedecek, hayatını devam ettirmesi konusunda koruma yollarını tıkayıcı ya da engeleyici olan şeyleri yapmasını yasaklayacağını düşündüğü bir genel kural olsada doğa durumunda herhangi bir bağlayıcılığı yoktur.⁴³ Cebir ve entrika savaşta en büyük iki erdemdir. İnsanların barışa yönelmesini sağlayan duygular, ölüm korkusu, huzurlu bir yaşam için gereklilik arzeden

⁴⁰ Bakırcı, Fahri, *John Locke'da Mülkiyet Anlayışı*, Ankara, Babil Yayınları, 2004, s. 60.

⁴¹ Şenel, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995, s. 258.

⁴² Hobbes, *Leviathan*, s. 94.

⁴³ Hobbes, *Leviathan*, s. 103-104.

şeylere sahip olma isteği ve de çaba harcayarak onları kazanma umududur. Görüldüğü gibi, Hobbes göre doğa durumunda insanlar sürekli savaş halinde bulunmaktadır. Fakat Locke'ın doğa durumu anlayışında savaş durumu her zaman bir potansiyel tehlike şeklinde varlık bulmuştur. Hobbes'a göre adalet ve adaletsizlik, doğa durumunda, tek başına yaşayan insanlarda mevcut değildir. Devleti temellendiren, siyasi otoriteyi meşru kılan şey Hobbes'ta, savaşın fiilen mevcudiyeti, Locke'ta ise, savaşın olma ihtimalinin bulunmasıdır. Yani savaşın Locke'ın doğa durumunda potansiyel bir tehlike şeklinde hep varlık göstermesidir.⁴⁴ Nitekim Locke için savaş Hobbes'un ileri sürdüğü gibi süreklilik gösteren bir durum olmayıp geçici bir olaydır.

Locke'a göre ise, yine gördüğümüz üzere doğa durumu, bir eşitlik ve özgürlük ve halidir. İnsanın diğer bir insanı ortadan kaldırma, onu bir araç olarak kullanma hakkı yoktur. Doğa durumunda bulunan insanların ilişkileri tabiat yasasına göre düzenlenmektedir. Bu tabiat yasasının, doğa durumunun yasası olduğuna Locke tarafından inanılmıştır.⁴⁵ Doğa durumunda, bireyler herhangi bir siyasal ve egemen güce bağlı kalmaksızın doğa yasasının kuralları ve ilkeleri tarafından yönetilirler. Doğa durumunda devlet olmadığı için, pozitif yasadan da bahsetmemiz mümkün değildir. İnsanlar kişi olmalarından dolayı çeşitli haklara sahiptirler ve bu anlamda da eşittirler. Locke'a göre insanlar doğa durumunda, sadece doğa yasasına dayanarak, bir siyasi otorite, hukuk kuralları olmadan barış, özgürlük içinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Oysa bunun gerçekleşmesi çok da mümkün görünmez. Çünkü insan duyguları ve çıkarları olan bir varlıktır. Bu yüzden de sadece doğa yasası insanı kontrol altında tutması çok zordur.⁴⁶

İnsanın, hak ve özgürlüklerini korumak, diğer insanlara zarar vermesini önlemek ve düzeni sağlamak için görüldüğü üzere doğa yasası tek başına yeterli olmaz. İnsan doğa durumundan toplum durumuna geçtiğinde doğa yasası yine geçerliliğini korumaktadır. Çünkü doğa yasası, sivil toplumda

⁴⁴ Günay, Mustafa Kemal, "Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar", *Ethos Dergisi*, Sayı:1-4, Ocak, 2009, s. 5.

⁴⁵ Bakırcı, *a.g.e.*, s. 60.

⁴⁶ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 26-29.

birleşen insanların, doğa durumundaki vazgeçilmez haklarının, toplum durumunda güvenceye alınmasını sağlamanın aracıdır. Doğa yasası, aynı zamanda sivil toplum oluşuktan sonra egemenin sınırlarını da belirlemede etkin bir role sahiptir.⁴⁷

Locke'a göre doğa yasası insanın tabiat ışığı ile öğrendiği, emredici ve yasaklayıcı olan Tanrı'nın bir buyruğudur. Klasik liberalizmin siyasi boyutu olan doğal hukuk ve insan hakları teorileri, Locke'da da kendini gösterir. Bu anlayışın temelleri çok eski dönemlere kadar uzandığını söyleyebiliriz. Doğal Hukuk Doktrininin ilk emareleri, Stoacılara, Antik Yunan hatta eski Mısır felsefesine dek götürülebilir.⁴⁸

Eski Mısır'da, firavunun dahi ihlal edemeyeceği onu bağlayan kuralların varlığının bulunması, doğal hukuk fikrinin temelini bu tarihlere kadar uzandığının kanıtıdır. Daha sonra bu fikir Antik Yunan'da Stoacılar tarafından daha da geliştirilir. Stoa felsefesi ve Roma hukuk düşüncesi daha sonra Hristiyanlık dini ve felsefesi, Locke'ın doğal hukuk düşüncesinin başlıca kaynakları arasında yerini almıştır.⁴⁹

Platon'a göre tabiatın amacı insan, insanın amacı ise düşüncedir (ide). İyiye yönelik ahlak değerlerini ve dolayısıyla tanrısal değerlerini bulmaya çalışan insan ruhu; akıl, cesaret ve arzudan oluşmaktadır. Cesaret başarı yönünde, arzu ise aklın aleyhinde işler. Adalet ise ideler dünyasındadır. Ancak duyular dünyasında mutluluk ve yetkinlik için adaleti oluşturmak gerekir. Bu bağlamda Platon doğal hukukun gerekliliğini savunmaktadır. Mutlak akıldan çıkan ideal hukuk doğal hukuktur. Bu anlamda Platon'un en yüksek erdem ve ahlak olarak tanımladığı adalet, sosyal düzen için vazgeçilmezdir.⁵⁰

Aristoteles ise adalet kavramının tanımını ele alırken, eşitlik kavramına da değinerek doğal hukuk görüşünün kökenini oluşturmuştur. Ona göre doğa

⁴⁷ Bakırcı, *a.g.e.* s. 60

⁴⁸ Yayla, Atilla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara, 2008, s. 205.

⁴⁹ Yayla, *Liberalizm*, s. 33.

⁵⁰ Öktem, Niyazi, Türkbağ Ulvi Ahmet, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yayınları, İstanbul 2009, s. 63-65

düzenine aykırı olmadığı sürece mevcut tüm kurallar meşrudur. Aristoteles sosyal düzenin doğa düzenine uygun olduğunu öne sürer. Bu durum onu Platon'a göre farklı bir noktaya taşır. Hukukun amacı Platon'daki gibi ideal hukuka değil, sosyal düzenin mantığına uymaktır. Yani toplumda mevcut bulunan siyasal düzende hukuk, bu amaca uygun şekilde varlık göstermelidir. Aristoteles'in bu anlayışı, onun adalet kavramına içerik kazandıran ilk filozof olmasını sağlamıştır.⁵¹

Stoacılık düşüncesinde, devlet ve siyaset düşüncesini ayakta tutan temel etken doğal hukuk anlayışının varlığıdır. Bu doğal hukuk anlayışı ahlaki esaslar içermektedir. Stoacılar, insanlığın ahlaki, sosyal ve siyasal yönlerden bir gelişme sağlaması için büyük bir gayret göstermişlerdir.⁵² Stoacılığın tüm düşüncesi Doğal Hukuk ve Doğal Hak Teorisi çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak belirtelim ki, Doğal Hukukun kökeni Heraklitos, Sokrates, Platon ve Soffistlere kadar iner, adı geçen düşünürler sosyal düzen ve doğal düzen ayırımı yapıp, sosyal düzenin doğal düzene uyması gerektiğini savunmuşlardır. Ne var ki onların tabii düzeni ve tabii adaleti, daha çok bir ide olduğunu görürüz. Oysa Stoacılık anlayışındaki doğal adalet, doğal düzen ve doğal hukuk, idenin de bulunduğu, somut doğaya uygun olan bir kavramdır. Ayrıca Doğal Hukuk Teorisinin sistematik kurucuları Stoacı düşünürlerdir.⁵³

Stoacılığın hukuk felsefesi anlayışı, kendi ahlak anlayışlarının bir neticesi görünümündedir. Bu sebeple Doğal Hukuk Teorisi ahlaki bazı esaslar getirmiştir. Bu anlayışta insanın amacı ahlaktır ve bu ahlakın son gayesi de mutluluktur. Ancak bu mutluluk, haz gibi kavramlardan daha farklı bir anlam taşımaktadır. Hazdan kastedilen duyusal hoşnutluk, kötülükten alınan haz, şehvet ve sefahattir. Bir anlamda haz ve dolayısıyla duyulan tutku, ruhun hastalıklarıdır ve insanın kendi doğal yaşamından onu alıkoyar. Cicero'nun da dediği gibi *“tutku; ruhun, doğru akla karşıt ve doğaya karşı olan bir*

⁵¹ Öktem, Niyazi, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 1985, s. 123-124.

⁵² Okandan, G. Recai, *Umumi Amme Hukuku*, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1968, s. 157.

⁵³ Okandan, G. Recai, *Kadim Yunanda Amme Hukuku*, İÜHF Talebe Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1942, s. 336-337

sarsıntısıdır. Bazıları kısaca aşırı şiddetli bir eğilim olduğunu söyler ve aşırı şiddetli ile söylemek istedikleri, doğal dengeden fazlaca uzaklaşmış olandır”.⁵⁴ Mutlulukla ifade edilmeye çalışılan ise insanın, doğasına uygun bir yaşam sürdürmesidir. Bu yaşam hali, tutkuların olmadığı, eylemlerin akıl ile ifa edildiği, erdemin gerektirdiklerinin davranışlara yansıtıldığı doğal bir yaşam halidir.⁵⁵

Stoacılar için adalet kavramı, insana ve evrene sözünü geçiren doğuştan itibaren varolan ahlaki değerlerden birisidir. Evreni yaratan tek bir Tanrı varlığı ve onun doğada işleyen kuralları aklın aracılığı ile doğal hukuk olarak öğrenilmelidir. Hukuk ve ahlak yasaları her akıl sahibi varlık için yani insanlar için mutlak bir buyruktur. Ancak bu şekilde adaleti tesis edecek ve devamlılığını sağlayacak olan bir düzen ve doğaya uygun bir yaşam mümkün kılınabilir.⁵⁶

Doğal hukuk anlayışı M.Ö. 6. yüzyıldan 12. yüzyılın başına kadar etkin bir rol almış, Roma İmparatorluğu döneminde ise çoğunluk tarafından kabul görmüştür. Böylece Roma hukukunu da temelden etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Orta Çağ’da, eski çağın ve Hıristiyanlığın hukuk anlayışları bir araya getirilmiş ve tüm Hıristiyanlık dünyası için kabul görececek bir sistem geliştirilmiş, bu sisteme de “*Jus Nature*” (doğal hukuk) denilmiştir. Tanrısal hukuk olarak Avrupa’da ortak kabul edilmiş olan bu doğal hukuk anlayışı, Yeniçağ’da Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Artık ortaya çıkan hukuk düşüncelerinden bir tanesi olarak değerlendirilebilecek doğal hukuk anlayışı, Reformla birlikte dini kimliğinden uzaklaşmış ve laik bir duruma dönüşmeye başlamıştır. Özellikle bu laikleştirme gayretleri Protestanların kilise yaptıkları ve insanlara dikte etmeye çalıştıklarına karşı aldığı tavır neticesinde meydana gelmiştir.⁵⁷

⁵⁴ Brun, Jean, *Stoa Felsefesi*, (Çev. M. Atıcı), Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 98–102.

⁵⁵ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 266.

⁵⁶ Akarsu, Bedia, *Mutluluk Ahlakı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 77.

⁵⁷ ImHof, Ulrich, *Avrupa’da Aydınlanma*, (Çev. Ş. Sunar), Literatür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 153.

16. ve 17. yüzyıllara gelindiğinde bütün ve mutlak bir merkezi iktidarın yani iktidarın mutlak egemenliğe sahip olması gerekliliğini savunan otoriter hukuk anlayışı da güçlenmiştir. Ancak bu dönemde Avrupadaki iktisadi gelişmeler neticesinde Ticaret Devrimi gerçekleşmiş, bu da burjuvazinin zenginleşmesini sağlamıştır. Bu zenginliğin sağladığı nimetler, mülkiyet kavramının önem kazanmasına neden olmuştur. Mülkiyet hakkı kavramı mutlak egemen otorite anlayışı için bir anlam taşımamıştır. Güçlenen bu burjuva sınıfı gelişen sosyoekonomik gelişimlerle birlikte mülkiyetin bir hak olduğunu ileri sürmeye başlamışlar, bu arzularına ulaşmak içinde felsefi ve sosyolojik sebepler bulma çabasına girmişlerdir. İşte burjuvazini iddia ettiği bu mülkiyet hakkı devredilemez, vazgeçilemez, doğuştan kazanılmış olan eşitlik, özgürlük ve de evrenin lütuflarından faydalanma hakkı olarak doğal hukukta temellendirilir. Bu dönemde hukukun kaynağı insan aklı olarak görülmüştür. Doğal hukuk evrensel ve tùmeldir ve bireyin mutluluğunu gerçekleştirmesini amaçlar. Bireyin mutluluğu gerçekleşmesi ise bireyin özgür, eşit ve mülk sahibi olmasına bağlıdır. Böylece doğal hukuk aydınlanma döneminde yeniden etkinliğini arttırmıştır.⁵⁸

1.2.2. Doğa Durumu Geleneğinden Kopuş ve Siyasal Toplum Düzeninin İnşası

Sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiye baktığımızda, 18. yüzyılın ortalarına gelene dek her hangi bir farklılık bulunmamaktaydı. Sivil toplum ile devleti arasında bulunan bu özdeşlik düşüncesini Aristoteles dönemine dek götürebiliriz. Çünkü ilk kez sivil toplum kavramı Aristoteles tarafından kullanılmıştır. Aristoteles *Politika* adlı eserinde siyasal toplumu belirtmek için sivil toplum-politik düzenden bahsetmiş, bu siyasal toplum içindeki yurttaşları özgür ve eşit kabul etmiştir. Yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içinde

⁵⁸ Öktem, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*, s. 135.

yaşamlarını sürdüren bu siyasal toplumu, ahlaki bir kamu olarak tanımlar.⁵⁹ Çünkü o dönemlerde sivil toplum ve devlet özdeş kabul edilen iki kavram olduğu için eğer birey bir sivil toplumun üyesi ise o aynı zamanda devletin de bir üyesiydi. Dolayısıyla bu birey yasalara uygun bir şekilde bir yaşam sürdürüyor, diğer bireylere zararı dokunmayacak şekilde eylemlerini gerçekleştiriyordu.⁶⁰ Adalet, özel mülkiyet ve yasanın üstünlüğü gibi değerlerin önemine dikkat çekmeye çalışan Aristoteles, devletin tanrısal niteliklere sahip olduğunu, bu devletin sahip olduğu gayelerini gerçekleştirmek için gerekirse aile dahil bir çok yere müdahalede bulunabileceğini ileri sürmüştü, bu durumun da mükemmel bir devlet oluşturmanın gereği olduğunu savunmuştur. Bu durumda da birey, aile, toplum, özel yaşam gibi durumlar olmayıp, bunlara karşılık sadece devlet vardır ve bu devlet dediğimiz kavram her şeyi temsil etmektedir.⁶¹ Bu yüzden, sitenin tümünü kaplayan ve siyasal toplum olarak kabul gören sivil toplum, devletten farklı ya da devlete zıt bir alanı tarif etme ihtimali yoktur.⁶² Helenistik döneminin kültürüyle beraber “bireyi” merkeze alan Stoacılık ve Epikürcülükte birey, siyasal otoritenin üzerinde bulunan, devlete yol gösteren, hayattaki en değerli varlık olmuştur. Birey için en önemli olan şey altında yok olabileceği otorite yerine, kamusal otoriteyi kendi güdümü altına alarak mutluluğun, huzurun tesis edilmesini sağlamasıdır. Stoacılık ve Epikürcülük düşüncesinde, devlet-birey arasındaki merkezi durum, Antik Yunan anlayışında bulunduğu gibi devlete ait olmayıp, bireye ilişkin olmuştur.⁶³ Özetle, Antik Yunan düşüncesinde tanrısal bir gaye şeklinde görülen devlet, Stoacı öğretide evrensel aklın bir parçası ya da bir neticesi sonucu meydana geldiğini, başka bir ifade ile bireylerin sahip olduğu aklın, evrensel tanrısal akıldan pay aldıklarını ifade ederek kozmopolitanizme ulaşmışlardır.

⁵⁹ Aristoteles, *Politika*, (Çev. M. Tuncay), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1983, s. 78-80 ; Keane, John, *Sivil Toplum ve Devlet*, (Çev. E. Akın), İstanbul, 1993a, s. 47-48.

⁶⁰ Keane, *a.g.e.*, s. 31.

⁶¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum Ve Kadın*, Vadi Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 67.

⁶² Keane, *a.g.e.*, s. 31.

⁶³ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 71.

16. yüzyılda ise ulus-devlet anlayışının oluşmasında etkin bir rol alan Machiavelli, siyasi düşünce tarihinde bu anlayışıyla yeni bir dönüm noktası olarak görülmekteydi. Bu yeni anlayış biçimi 17. yüzyılda Hobbes tarafından 19. yüzyıla gelindiğinde ise Hegel tarafından devam ettirilmiştir. Bireyin mutluluğunun hangi şekilde gerçekleştirileceği ve korunacağı üzerinde duran Stoacı ve Epikürcülerin, her şeyi bireyle özdeşleştirdikleri düşüncelerinin aksine, bu filozoflar devleti ve devleti meydana getiren egemenlik, pozitif hukuk, ulus, kapalı bölge, mutlak güç gibi konulara öncelik verdiler. Geçmişe yönelerek sanki Aristoteles ile bir ilişki içine giren Hegel, tıpkı Aristoteles'in savunduğu şekliyle 'tarihin ruhunun aşkın bir devlete gebe olduğun' ve zaten gayesinin de bu olduğunu ileri sürmüştü ancak burada devleti bireyin önüne koymuştur.⁶⁴

17. yüzyıl süresince sermaye, emek ve toprağın, ticari bir boyut almaya başlaması, pazar ekonomisi alanında meydana gelen genişleme, keşfedilen yeni yerlerle birlikte İngiliz ve Amerikan devrimleri sonucunda meydana gelen gelişmeler, dönemin siyasal düzeninin ve otoritesinin sorgulanmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla bütün bu gelişmeler sonucunda, 17. yüzyılın sonlarına doğru batının siyasal anlayışında bulunan kral, Tanrı, birey, devlet gibi terimler tekrardan ele alınmaya başlanmış ve bu terimlere yeniden anlamlandırmalar yapılmaya başlanmıştır.⁶⁵

Yeni siyasal düşünceyle ilgili olarak on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren devlet ve sivil toplum ayrımı kapsamında farklı düşünceler oluşmaya başladı. Örneğin bu ayrımı Machiavelli, Hobbes, Rousseau ve Hegel gibi düşünürler bu ayrıma devlet eksenli bir anlayışla, Locke, Smith, Mill gibi düşünürler ise birey eksenli siyasal düşünceler anlayışıyla ele almışlardır. Zamanla da bu durum farklı düşünürler tarafından yeniden anlamlandırılmış ve farklı boyutlarda şekillenmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 73.

⁶⁵ Çaha, *Türkiye'de Sivil Toplum Ve Kadın*, s. 67.

⁶⁶ Azaklı, Sedat, "Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt No: 3, Sayı: 18, Kasım-Aralık 1999, s. 235.

Hobbes'un felsefe anlayışında sivil toplum kavramının ne anlama geldiğinin anlaşılabilmesi için onun devlet kavramını, bu kavramın kapsamını, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığını da bilmemiz gerekmektedir. Hobbes'un siyasi anlayışında devlete yüklemiş olduğu anlam, doğal devletin antitezi olarak eşit ve özgür farzedilen bireylerin kurmuş oldukları doğal toplumdur.⁶⁷ Hobbes, bu konudaki görüşlerini ünlü eseri *Leviathan*'da şu şekilde dile getirir:

*“İnsanlık durumu, herkesin herkese savaşı durumudur. Bu durumda herkes kendi aklıyla yönetilir ve kendi yaşamını düşmana karşı korumakta her şeyi kullanır... Herkesin her şey üstündeki bu doğal hakkı devam ettiği sürece; ne kadar güçlü, ne kadar akıllı ya da başka ne olursa olsun hiçbir kimse için, doğanın olağan olarak insanların canlı kalmalarına izin verdiği zaman boyunca yaşamak konusunda güvenlik olmaz.”*⁶⁸

Thomas Hobbes, “*insan insanın kurdudur*”⁶⁹ anlayışıyla doğal durumda yaşayan insanların, devamlı bir rekabet ve kavga içinde bulunduğunu ileri sürer. Böyle bir durumda da insanlar, ölüm korkusu, kargaşa ve düzensizlikler nedeniyle, korunma ve kendi güvenliklerinin sağlanması ihtiyacını duyarlar. Bunu gerçekleştirmek için de bir toplumsal sözleşme ile bütün haklarını bir krala ya da egemen güce devrederler. İşte bu şekilde tüm hakların tek bir egemen güte toplanması, devletin özünü meydana getirmiştir.⁷⁰ Böyle bir sistemde sivil toplum, sonrada ortaya çıkmıştır. Ancak bu sivil toplum kurumsalaşmış olduğundan, insanlar yaptıkları sosyal sözleşme ile birlikte bir toplum yerine bir devlet meydana getirmiştir. Hobbes böyle bir sözleşme neticesinde oluşturulan devleti şu şekilde tanımlamaktadır:

“Büyük bir topluluğun birbirleriyle yaptıkları sözleşmelerle, kendilerini teker teker onun eylemlerinin yazarı saydıkları bir kimsenin, genel barış ve

⁶⁷ Tosun, E. Gülgün, *Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet- Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, Ankara, 2001, s. 166-167.

⁶⁸ Hobbes, *Leviathan*, s. 128-129

⁶⁹ Hobbes, *Leviathan*, s. 12.

⁷⁰ Hobbes, *Leviathan*, s. 94-95.

*ortak savunmaları için uygun buldukları amaç yolunda hepsinin güç ve araçlarını kullanabilmesidir”.*⁷¹

Hobbes, sivil toplum öğelerini, içine dini de alarak devletin çatısı altında bir araya getirmektedir. Dolayısıyla devlet bütün yasaları meydana getiren güç olduğu için de dinsel yasalara ihtiyaç duyulmayacaktır. Bu şekilde devlete karşı itaatkar olmak aynı zamanda Tanrı’ya da itaat etme anlamına gelmektedir. Böylelikle Hobbes, liberal görüşlerden hareket ederek yalnızca Tanrı’ya karşı mesuliyeti bulunan mutlakiyetçi bir rejime varır. Bu yaklaşımıyla Hobbes, çoğulcu toplumun çıkarlarını yalnızca bir kişinin şahsında yok etmiştir. Bu durumda günümüzde sivil toplumun sahip olduğu çeşitlilik ve farklılıkların önünde engel teşkil etmiştir.⁷²

Devlet eksenli bir anlayışa sahip olan Rousseau’ya göre, insan doğal hayatta mutlu bir yaşam sürdürmektedir. Ancak toplum hayatında kargaşa ve çatışmalar her zaman mevcuttur. İnsanlar bu durumu engellemek barış içinde bir yaşamı tesis etmek ve kendi mülkiyetlerinin korunmasını sağlamak gayesiyle bir araya gelerek, hep birlikte özel çıkar ve iradelerini, genel bir iradeye çevirerek toplumsal sözleşmeyi imzalarlar. Bireyler yapmış oldukları bu sözleşme karşılığında, özel mülkiyetlerini ve kendi can güvenliklerinin de korunmasını sağlamış olurlar.⁷³ Rousseau’ya göre doğa durumundaki insanların hayvandan bir farklılığı yoktur. Çünkü bu durumda yaşayan insanlar, içgüdüleriyle davranırlar ve yaşamlarını bu içgüdüleri şekillendirirler. Ancak Rousseau’ya göre yapılan sözleşme sonucu, bu doğa durumundan ayrılıp toplum ve devletin tekrar inşa edilmesiyle, uygar bir topluma geçişin sağlanması, insanların yaşamlarında olumlu yönden gelişmeler olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁴ Rousseau’ya bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

⁷¹ Hobbes, *Leviathan*, s. 130.

⁷² Çaha, *Türkiye’de Sivil Toplum Ve Kadın*, s. 190.

⁷³ Bayhan, Vehbi, *Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 231.

⁷⁴ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 36.

*“İnsanlar olmayan güçleri yoktan var edemeyeceklerine ve ancak var olanları bir araya getirip kullanabileceklerine göre, kendilerini korumak amacıyla yapabilecekleri tek şey, direnişi yok edebilecek bir güçler toplumu meydana getirmek ve bu güçleri tek bir genel irade de toplayıp, bu irade tarafından devreye koyup uyumlu bir biçimde çalıştırmaktır”.*⁷⁵

Sonuç olarak, Rousseau, Hobbes’un doğa durumundan kopuş ve sivil toplum ve devletin inşası konusundaki görüşlerinin hareket noktası, Locke’da olduğu gibi bireyi, bireyin çıkar ve rızası temel alınmış olsa da, Locke’dan farklı olarak her ikisi de mutlak, bütün, kapsayıcı bir devlet anlayışına sahiptirler. Diğer bir deyişle, toplum can ve mal güvenliklerinin sağlanması için bir araya gelerek sahip oldukları egemenlik haklarını, oluşturdukları tek bir egemen güce devrettiklerini savunmaktadır. Bu şekilde sosyal sözleşme sonucunda doğa durumundan ayrılıp siyasi bir güç etrafında bir araya gelen insanlar sivil toplum ve devleti-iktidarı oluşturmuşlardır.⁷⁶

⁷⁵ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 30.

⁷⁶ Akpınar, Ayşenur, *Sivil toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektif*, Ankara Üniversitesi S.B.E, *Doktora Tezi*, Ankara, 1997, s.21.

İKİNCİ BÖLÜM

JOHN LOCKE'IN DOĞA DURUMU ANLAYIŞI

2.1. Locke'da Doğa Durumu Görüşü

On yedinci ve on sekizinci yüzyılda birçok düşünürün üzerinde fazlaca mesai harcadığı önemli konular arasında doğa durumu tasviri ve bu tasvirin beraberinde meydana getirdiği doğal hukuk ya da doğal haklar anlayışı bulunmaktadır. Doğa durumu anlayışına sahip önemli düşünürlerden olan Grotius, Hobbes, Locke, Pufendorf, Rousseau gibi düşünürler doğal hukuk kavramını, siyaset felsefesinde doğal hukukun işgal ettiği alanı, bireylerin sahip olduğu doğal hakların neler olduğunu ve bunların kapsamını, doğal hukukun kaynağını ve insanlar için teşkil ettiği öneminin ne olduğunun anlaşılması için çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar neticesinde, yukarıda bahsi geçen filozoflar tarafından doğa durumu diye bir durum ortaya çıkarılmıştır. Uygar-sivil toplumun oluşmasını, devletin varlık kazanmasının kaynağını, bu doğa durumu denilen şeyden yola çıkarak açıklamaya çalışmışlardır.

Locke, ilk incelemesinde dini esaslara istinaden meşru gösterilmeye çalışılan kralın sahip olduğu mutlak egemen gücünü ve kralın tanrısal hukukunu tanımamıştır.⁷⁷ O, yönetimin meydana gelme nedeni için farklı bir izaha ve siyasi otorite için ise farklı argümanlar bulmanın gerekliliğini savunmuştur.⁷⁸

Locke, devletin kökenini ve meşruiyeti problemini temellendirmek, uygar toplum düzenine geçişi ifade edebilmek için öncelikle toplumun ve devletin henüz oluşmadığı doğa durumunun incelenmesi gerekliliği üzerinde

⁷⁷ Locke, John, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, (Çev. F. Bakırcı), Kırılantç Yayınevi, Ankara, 2007, s. 3.

⁷⁸ Russel, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi*, (Çev. M. Sencer), Say Yayınları, London, 1948, s. 647

durmuştur. Bu yüzden de doğa durumundaki insanların nasıl bir yaşam sürdürdüklerini, nasıl bir düzen içinde olduklarını, birbirleriyle ne şekilde bir ilişki içerisinde olduklarını ifade etmeye çalışır. Ayrıca bu dönemde insan haklarının hangileri olduğunu, doğa yasası kavramının ne anlam ifade ettiğini belirtmek amacıyla doğa durumu konusunu dikkate alır. Çünkü Locke'a göre, siyasal iktidarı tam olarak idrak edebilmek ve onun kaynağına inebilmek için öncelikle doğa durumunda bulunan insanların nasıl bir yaşam sürdürdüklerini bilmemiz gerekir. Dolayısıyla bir toplumu oluşturmadan önce insanların, doğa hallerinin ne şekilde olduğu sorusuna Locke'ın verdiği yanıtın, Hobbes'taki düşüncenin tam tersi olduğunu görüyoruz. Locke'un doğa durumu tasviri, Hobbes'un "insanın insanın kurdudur" (*homo hamini lupus*)⁷⁹ şeklinde tasvir ettiği doğa durumundan tümüyle farklılık göstermektedir. Nitekim Hobbes'a göre insanlar egoisttir.⁸⁰ İnsanların yaşamını idame ettirdiği doğa durumunda, herkesin savaştığı bir savaş halinin var olduğunu ve aynı şekilde bir nefret halinin de bulunduğunu ileri sürmektedir. Buna karşı Locke, Hobbes'un bu düşüncelerini redderek, doğa durumunun, bir savaş hali değil insanların birlikte eşit ve özgür bir şekilde yaşamlarını sürdürdükleri bir durum olduğunu, Hobbes'un düşüncelerinin tersine doğa durumunda, savaşın olma ihtimali yüksek bir tehlike olduğunu savunmuştur.⁸¹

Locke'ın doğa durumu anlayışında, insanların birbirlerine yönelik bir yardımlaşma, bir barış ortamı mevcut olup, insanlar tam bir özgürlük ve eşitlik durumu içinde bulunmaktadır. Doğa durumunda bulunan insanların eşit olması, bu insanların sahip olmuş oldukları her türlü güç ve hukuki haklarının mütakabiliyet esası ve herkesin bundan eşit şekilde yararlanabilmesidir. Burada haklar ve kuvvetler karşılıklı olup, birinin diğerinden daha fazla bir hak ve kuvveti söz konusu değildir.⁸² Buradaki insanlar öncelikle doğa yasası, yani aklın kanununa tabii olduğunu ileri süren Locke'a göre herkes, Tanrı'nın

⁷⁹ Hobbes, *Leviathan*, s. 92

⁸⁰ Hobbes, *Leviathan*, s. 95 ; Cevizci, Ahmet, *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2001, s. 230.

⁸¹ Cevizci, *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, s. 230-231.

⁸² Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 28.

insanlara vermiş olduğu bu doğa yasasının neticesinde özgür ve eşittir. Fakat bu özgürlük, tek bir kişiye bile başkasının yaşamını, malını ve özgürlüğünü yok etme hakkını vermez. O zaman herkes birbirinin hakkına saygı göstermek zorundadır. Doğa durumunda yaşamını sürdüren bireyin hakkı ihlal edilirse bu bireyin, suçu işleyeni cezalandırarak, doğa yasasını uygulama hakkı vardır.⁸³ Ama bu hak mutlak bir güç değildir.⁸⁴ Uygulanacak cezalar akla uygun olmalıdır. Bu cezalar kusurla orantılı olup sadece sebep olunan zararı giderecek ve sonrasında aynı durumların tekrar yaşanmasını engeleyici nitelikte olan cezalar olmalıdır.⁸⁵ Fakat hakkı ihlal edilen kişilere bu cezalandırma hakkının verilmesi bazı sıkıntıların da oluşmasına neden olabilmektedir. Örneğin kendisinin ve yakınlarının çıkarına hüküm verme, intikam şeklinde insani zayıflıklar nedeniyle gerekliliğin ötesinde bir durum meydana gelmesine sebebiyet verebilir. Bu durum da beraberinde karışıklık ve düzensizliğe sebebiyet verebilir. Dolayısıyla böyle bir ortamda, insanlar özgür olsalar bile, korkular ve sürekli tehditlerin mevcut olduğu bu doğa durumundan çıkmayı arzularlar.⁸⁶ İşte böyle bir durum insanların, doğa durumundan çıkıp siyasal toplumu meydana getirmelerini sağlamıştır. Bu değişim aynı şekilde siyasi yönetimin sınırlarının tayin edilmesinde de esas alınan bir durum olmuştur.⁸⁷ Bireylerin her biri, insan olmaktan kaynaklı bir eşitliğe sahip olduğunu ve bunun sivil toplum içerisinde bir değeri olduğunu söyleyen Locke,

“Eğer insan, doğa halinde kendi şahsının ve mülklerinin mutlak egemeniyse, niçin bir başka erkin tahakkümüne ve teftişine kendini tabi kılar?” sualine: *“Cevap kolay, zira her ne kadar doğa halinde insan bir hakka sahipse de bu haktan yararlanıp yararlanamayacağı gayet belirsizdir ve başkalarının istilasına daima açıktır”*⁸⁸

⁸³ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 25. ; Bakırcı, *a.g.e.*, s. 15

⁸⁴ Akarsu, Bedia, *John Locke'un Devlet Felsefesi*, İstanbul Matbaası, İstanbul. 1967, s. 12.

⁸⁵ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 25-26.

⁸⁶ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 28-29.

⁸⁷ Akipek, İlhan, “John Locke’un Siyasi Fikirleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, 1953, s. 255-268.

⁸⁸ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99.

şeklinde bir cevap verir ve sivil toplumu, özel mülkiyetlerinin birbirine karşı korunması ve de insanları yaşamlarında özgürlüklerinin sağlanması amacıyla bir araya geldiği ve herkesin birlikte hareket ettiği bir durum şeklinde tarif eder.⁸⁹

Locke, doğa durumu anlayışını temel haklardan yola çıkarak oluşturmuştur. Bu haklar, bireyin doğa durumunda sahip olduğu doğal haklar olan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarıdır. Bu haklar aslında günümüz insan hakları düşüncesinin temellinde bulunan haklar olduğunu görmekteyiz. İşte Locke'ın siyaset felsefesinde bireyi belirleyen bu üç temel haktır. Başka bir ifade ile birey, Locke'ın siyaset anlayışının mihenk taşıdır. Birey sahip olduğu bu haklardan ötürü doğa durumunda insanlarla ilişkiler kurabilmektedir. Locke bu haklarla ilgili durumu şöyle ifade etmektedir:

*“Doğa durumunda insanlar, doğa kanunu sınırları dışına çıkmadan, başkalarından herhangi bir onay beklemeden ve başkasının isteğine bağlı olmadan davranışlarına yön vermeye ve doğru olduklarına inandıkları şeylerde tasarrufta bulunmaya, bütün dünyanın gerçek ve tek sahibi olan Tanrı'nın izin verdiği şekilde özgür bir biçimde kullanabilirler.”*⁹⁰

Locke, doğa durumunu yöneten, herkesi zorlayan bir doğa yasası olduğunu söyler. O, bu doğa yasasını, hukuksal bir durum olarak görüyor. Ancak akıl bize, herkes eşit ve özgür olduğundan dolayı, bütün insanlığa hiç kimsenin başkasının yaşamına, özgürlüğüne, sağlığına, müdahale de bulunmaması ya da sahip olduklarına zarar vermemesi gerekliliğini gösterir⁹¹ dediğinde ise Locke bu düşüncesiyle, sanki doğa yasasının ahlaki bir yanını vurguluyor. Dolayısıyla doğa yasasının hem hukukla hem de ahlakla bağlantılı olduğunu söylüyor. Kanunların izin verdiği ölçüde bütün mülkünü özgürce düzenlemek için bir özgürlük ve burada başkasını keyfi isteğine tabi olmayarak

⁸⁹ Corcuff, Philippe, *Siyasetin Büyük Düşünürleri*, (Çev. A.U. Kılıç), Versus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 32.

⁹⁰ Locke, John, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 40.

⁹¹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 54.

sadece özgürce kendisinkini takip etmelidir.⁹² Bu şekilde başkalarının haklarını ihlal etmeme durumu bir gereklilik olup bireyin bunu talep etme hakkı vardır. Ancak bu talep Locke'a göre yazılı bir şekilde değildir. Çünkü Locke'ın doğa yasası anlayışında, bize davranışlarımızı şekillendirmemizi sağlayan, yapacağımız eylemlerin sınırlarını belirleyen bu yasanın, doğuştan varolan bir yasa olduğu düşüncesi yatmaktadır.⁹³

İnsanlar, doğa durumundan çıkıp siyasi toplumu oluşturmak için bir sözleşme yapma ihtiyacı duymuşlardır. Devleti ortaya çıkaran ve ona iştirak eden insanlar arasında yapılan bu sözleşmenin gerçekleşebilmesi için toplumda gerekli çoğunluktaki özgür insanın ittifakı olmalıdır. İlerde de değineceğimiz gibi bu durum yasal iktidarın başlangıcını oluşturmaktadır. Dolayısıyla insanlar, yaptıkları bu sözleşme ile siyasi iktidarı oluştururken, gereksinim duyulan güçleri de bu siyasi iktidara aktarmaktadırlar.

2.1.1. Doğa Durumu İle İlgili Temel Kavramlar

Doğa durumunu, anlaşılır bir şekilde tasvir etmemiz amacıyla aşağıda değindiğimiz kavramları bilmemiz, doğa durumunu sağlam temeller üzerine oturarak daha sağlıklı bir şekilde incelememizde yarar sağlayacaktır.

2.1.1.1. Doğa Durumunda Özgürlük

Locke'ın doğa durumu anlayışında yukarıda da bahsettiğimiz gibi herkes özgür bir yaşam sürer. Bireyler, doğa yasasını ihlal etmeden, hiçbir baskı altında kalmadan özgür bir şekilde eylemlerini gerçekleştirebilirler. Fakat bu durumu, bireyin istediği şekilde davranabileceği anlamında düşünmemek gerekir. Ayrıca bunu bir kontrolsüzlük ya da başıboşluk durumu olarak da görmemek gerekir. Çünkü özgürlük, sınırlarını bilmektir, sınırlarını bilerek

⁹² Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 55.

⁹³ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 55-56

yaşamaktır.⁹⁴ Burada Tanrı tarafından bireye akıl verilmiş, birey de bu akli kullanarak doğa yasası sınırları içerisinde, özgür bir yaşam sürdürür. Ancak Hobbes, eşitlik kavramında da ifade edeceği gibi burada da bu özgürlüğe bakış açısı Locke'tan farklıdır. Ona göre bu özgürlük, bireylerin her istediğini yapmasını sağlar, bu da bireylerin birbirlerine zarar vererek doğa halinde savaşın ortaya çıkmasına sebebiyet verir.⁹⁵ Locke doğa halinde özgürlüğü şöyle ifade eder:

*“İnsan kişisini ya da mülkiyetini harcamak için kontrol edilmez bir özgürlüğe sahip olsa da henüz kendini ya da sahip oldukları arasında ki herhangi bir canlıyı yok edecek kadar bir özgürlüğe sahip değildir”.*⁹⁶

Dolayısıyla özgürlüğün doğa durumundaki alanı, doğa yasasının insanlara yüklemiş olduğu sorumluluklar ile belirlenmiş bir vaziyettedir. Ancak hiçbir birey tabiat yasasının müsaade etmediği ölçüde sahip olabileceği bir özgürlüğü yoktur. Çünkü bireyin sahip olduğu temel haklarından biri olan özgürlük, doğa yasası tarafından şekil alır. Dolayısıyla bireyler her ne kadar doğa halinde böyle bir özgürlükleri bulursa da özgürlüğü kullanma noktasında, eğer bir başkasına zarar verirlerse doğa yasası bu hakkı sınırlar. Zira bireyin özgürlüğünü, doğa durumunda temel alan doğa yasası, bunu tüm bireyler için mütakabiliyet esasına göre geçerli bir ilke olarak görür.

Tabiat yasasının, doğa halinde bulunan insanların özgürlük sınırlarını bu şekilde belirli kılan yükümlülük durumu, Filmer'in düşündüğü, *“insanlar ebeveynlerine tabiyet içinde doğarlar ve dolayısıyla özgür olamazlar”* şeklinde siyasal bir gereklilik durumu şeklinde değildir.⁹⁷ Filmer, çocukların doğuştan anne ve babalarına karşı çeşitli yükümlülükleri olduğunu söylemektedir. İşte Filmer bu yükümlülüklerin doğuştan geldiğini ve bunun özgürlüğü ortadan kaldırdığını savunur.⁹⁸ Ancak Locke cephesinden baktığımızda, Filmer'in idaa

⁹⁴ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 11.

⁹⁵ Hobbes, *Leviathan*, s. 12-13.

⁹⁶ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 25-26.

⁹⁷ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 5.

⁹⁸ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 8.

ettiği bu savını eleştirerek, bir tek bireyin bile doğuştan yükümlülüklerle doğmadığını, doğa durumunda her bireyin özgür bir durumda bulunduğunu ve siyasal bir sorumluluğunun da söz konusu olmadığını ileri sürer. Nitekim Locke, doğa durumunda insanların özgür olmasını sağlayan şeyin, doğal bir siyasal yükümlülüğün bulunmamasından kaynaklı olduğunu savunmaktadır.⁹⁹ Bu demek oluyor ki Locke'a göre bir birey, özgür doğar ve eylemlerini özgür bir şekilde gerçekleştirir.

2.1.1.2. Doğa Durumundan Eşitlik

Locke'ın doğa durumu anlayışında, hiç kimse başkasının iradesine ya da otoritesine tabi değildir. Herkesin sahip olduğu bu özgürlüğünü gerçekleştirmek için eşit haklarının bulunduğunu savunur. Zira doğa yasanın müeyyide gücü herkes için uygulama alanı bulmasıyla beraber, bu yasanın hayata geçirilmesi mevzusunda da herkes eşit haklara sahiptir. Bu eşit haklar, bilhassa toplum sözleşmesi ve de savaş durumu yolunda önemli bir yer teşkil eden, cezalandırma hakkı açısından özellikle yorumlanır.¹⁰⁰ Hobbes ise, insanların eşit olduğu fikrini kabul etse de bu eşitliğin insanları, birbirlerine karşı bir üstünlük kurma çabasını koyacağını, böylesi bir durum da doğa halinde savaşın meydana gelmesine neden olacağını ileri sürer. Ancak Locke buna karşı çıkarak bu eşitlik hakkının, kimsenin başkası üzerinde hak iddia edemeyeceği bir eşitlik olup insanların, insan olmalarından ötürü sahip olduğu haklar olduğunu söyler. Ayrıca Hobbes'un dediğine karşılık doğa yasasını işaret ederek oluşacak olumsuz bir duruma ve düzensizliğe doğa yasanın engel olacağını ifade eder.¹⁰¹

Tabiat kanunu tarafından, doğa düzenine zarar veren birini, herkes, bu ihlalin doğmasının önüne geçilebilmesi nispetinde o kişiye ceza verme hakkına

⁹⁹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 143-144.

¹⁰⁰ Ağaoğulları, Ali Mehmet, Zabcı Çulha Filiz, Ergün Reyda, *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Yayınevi, 2009, s. 166-167

¹⁰¹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74.

sahip olduğunu ifade etmiştik.¹⁰² Locke, insanlarla alakalı olan tüm yasalarda söz konusu olduğu gibi tabiat yasasında da, mazlumların haklarının korunmasını sağlayacak ve haksızlık yapanlara ceza verebilecek bir yürütücü kuvvet olmaması halinde, bu yasa mevcut bulunsa da yeterli olamayabileceğini savunur. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*'de Locke bu durumla ilgili:

“Tabiat halinde, biri bir başkasını yaptığı kötülükten dolayı cezalandırıcaksa bunu herkes yapabiliirdi. Çünkü birinin başkası üzerinde üstünlüğü ya da yargılama hakkı olmayan mükemmel eşitlik durumunda kanunun sürdürülmesinde biri ne yapabilirse herkes onu yapma hakkına sahip olması gerekir” demektedir.¹⁰³

Bu söylemden de anlaşıldığı gibi Locke, doğa durumunda bulunan herkesin, eşit oranda suçluyu cezalandırma hakkına sahip olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, bu durum aynı şekilde bir kimsenin tek başına suçluyu cezalandırma hakkına sahip olmadığını da ifade etmektedir.¹⁰⁴ Bu yüzden, doğa halinde bir idari gücün varolmayışı ve hiçbir bireyin başkasının iradesine tabi olmayışı, eşitliği temin eden en önemli etkidir. Zira böyle bir durum karşısında, birini kendi egemenliğine alma mevzusunda veya birini cezalandırma mevzusunda bütün bireyler eşit durumdadır. İşte özgürlüğü temin eden esas özellik de budur. Dolayısıyla, insanların özgür olmaları ile eşit haklara sahip olmalarını karşılıklı bağımlı hale getiren etken, kimsenin hiçbir otoriteye bağlı olmama durumundan kaynaklanmaktadır.

2.1.1.3. Doğa Durumunda Savaş Hali

Tüm insanların doğa durumunda eşit, özgür ve barışçıl bir şekilde yaşamlarını sürdürdüklerini önceden de ifade etmiştik. Ancak böyle bir doğa durumunda bütün insanları ilgilendiren bir tabiat yasası bulunsa da, bu yasayı

¹⁰² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 24-25.

¹⁰³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 25.

¹⁰⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 54.

uygulayacak olan tüm insanlar olduğundan, ya da toplumun idaresini sağlayan belirli bir yönetici olmadığından dolayı er geç bir kargaşa ortamı yahut savaş durumu meydana gelecektir.¹⁰⁵ Bu kargaşa ve savaş durumunun meydana gelme sebebinin, tabiat yarasasını, bütün bireylerin gerçekleştirme hakkı olduğu görüşünden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü birey, uygar toplumun tesisinden önce aklın egemenliği altında yaşayan ve bu yetisini kullanabilen bir varlıktı. Aynı zamanda Tanrı kanunu da olan doğa yarasasını, aklı ile bilen birey, doğa durumundaki insanlar arası ilişkilerin varlığının güvencesiydi. Dolayısıyla Locke'a göre, insanlar doğa durumunda akla sahip, barışçı, toplulaşabilen, uyumlu bir doğaya sahiptirler. Huzur ve barışın söz konusu olduğu doğa durumunda insanların, özgürce ve eşit bir şekilde yaşamlarının idamesi, tabiat yarasasının yürütülmesine bağlıdır. Ve her insan bu yürütmeye eşit şekilde bulunur. Locke bu durumu şöyle ifade eder:

*“Tabiat kanunun uygulanması herkesin eline verilmiş durumdadır, herkes bu kanunu ihlal edenleri ihlali engelleyecek seviyede cezalandırma hakkına sahiptir”.*¹⁰⁶

Tabiat kanununa uyulmaması halinde, bu durum bütün topluma yönelik gerçekleştirilmiş bir hak ihlali ve suç şeklinde gözüktüğü için, bir kısım insan birleşerek de bu hak ihlalini gerçekleştiren suçluya ceza verebilir. Locke bu durumu şu şekilde açıklar:

*“... başka bir insanı mutlak gücüne almaya teşebbüs eden biri kendini böylece onunla savaş durumuna koymuş olur; hayatına karşı düzenlenmiş bir meydan okuma olarak anlaşılır. Beni rızam dışında gücü altına almaya çalışan birine karşı...mantığım bana özgürlüğümü korumak için ona bir düşman olarak bakmamı söylüyor; bu sebeple kim beni esir etmek isterse orada kendini benimle savaş durumuna sokmuş oluyor.”*¹⁰⁷

¹⁰⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 32-33.

¹⁰⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 25-30.

¹⁰⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 31-32.

Fakat doğa durumunda bulunan insanlardan, hakkı ihlal edilip haksızlığa maruz bırakılanların, suçluya ceza verebilme hakkına sahip olması beraberinde birçok sakıncayı da meydana getirmektedir. Çünkü böyle bir durumda insanlar taraflı davranışlar sergileyerek kendi yakınlarını yahut akrabaların iltimas edebilirler. Benzer şekilde,

“huy kötülüğü, tutkunluk ve öç alma duygusu, cezalandırmada hakkaniyet olmayan bir duruma sebep olabilir. İşte bu sebeple yönetim insanlar için gerekli bir durumdur ve uygar yönetim, doğa durumunun eksikliklerini tamamlamak için yerinde bir çare olacaktır”.¹⁰⁸

Bu sebeplerden ötürü böyle bir hakkın kullanımının gerekliliği, savaş durumunun ana sebeplerden birini oluşturur. Bu yüzden her hak ihlali, ihlal derecesine ve şiddetine göre cezalandırılmalıdır. Saldırkanı, sınırsız bir arzu, tutkulu bir hiddetle cezalandırmak yerine, onun pişman olmasına neden olacak ve başkalarının da benzerini yapmaktan korkutacak bir ceza kafi gelecektir.¹⁰⁹ Doğa durumunda meydana gelen bu haksızlıkların giderilebilmesi için, yargı ve ceza verme gücüne sahip bir üst gücün bulunmayışı, savaş durumunun meydana gelmesine neden olmaktadır. Böyle bir durum da, bireylerin daima haksız saldırılara maruz kalabilmelerine sebebiyet verebilir.¹¹⁰ Bu durumdan daha kötüsü de, böyle bir saldırı oluştuğunda, bunu durdurabilecek bir engel ve ya bir gücün bulunmayışıdır.¹¹¹ Yetkili bir ortak yargıcın bulunmayışı en küçük bir adaletsizlik ve çatışmalarda dahi insanları birbiriyle bu şekilde savaş durumuna getirip, hayatlarını tehlikeye sokmaktadır. Sabine bu durumu şöyle açıklar:

*“doğa durumunun tek kusuru, hak kurallarını yürürlüğe koyacak idareciler, yazılı hukuk ve belli cezalar gibi örgütlerden yoksun bulunmasıdır.”*¹¹²

¹⁰⁸ Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s.170.

¹⁰⁹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 28.

¹¹⁰ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 370.

¹¹¹ Sabine, George, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çev. A. Öktem), Sevinç Mtb, Ankara, s. 212

¹¹² Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 212.

Dolayısıyla, tüm insanların özgür, eşit ve barış içinde yaşamlarını sürdürdükleri doğa durumunda, yetkili bir ortak yargıcın ya da hakemin bulunmayışı beraberinde savaş durumunu doğurur.¹¹³ Fakat Locke böylesi bir doğa halinin, savaş hali ile arasında açık bir fark olduğunu söyler. Bu farkı da Locke şöyle açıklar:

“ Çünkü korunmam için yapılan kanun bu saldırıdan hayatımı kurtarmak için araya giremeyeceğinden ve telafisi mümkün olmayan bir kaybım varsa kendimi savunmama ve savaşıma hakkına, saldırganı öldürme özgürlüğüne bana izin veriyor. Çünkü saldırganı telafisi mümkün olmayan bir suç olduğu bir durumda çare için ortak hakimimize ve kanunun kararına başvurmak için zaman verilmez... Bir insanın başka insan üzerinde hakkı olmadan saldırı, ortak hakimin hem olduğu hem de olmadığı bir durumda savaş hali doğurur.”¹¹⁴

Diğer taraftan Locke, savaşın ya da kargaşanın meydana gelmesi karşısında insanların böylesi bir durumdaki davranışlarını ele alır. Locke bu şekilde oluşacak bir savaş durumu ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Savaş hali düşmanlık ve yıkım halidir; ve bu sebeple sözle ya da hareketle beyan ederek bir başka insanın hayatı üzerine tutkulu ve düşüncesiz değil ama sakın ve yerleşik bir düzenleme böyle bir niyetini beyan ettiği kişiye karşı insanı savaş durumuna koyar ve böylece hayatını kendisinden alınmak üzere başkasının gücüne ya da savunmasına katılan ve mücadelesini destekleyen birine maruz bırakmıştır; mantıklı ve adil olarak beni yok etmeyle tehdit eden yok etme hakkına sahip olmalıyım; çünkü Tabiat köklü kanunu tarafından her şey korunamazken, insan olabildiğince çok korunacağından masumun güvenliği tercih edilecektir ve bir insan kendine savaş açan birini yıkacaktır ya da varlığına karşı bir düşmanlık keşfedecektir...İnsan böylece kendini onunla bir savaş durumuna koymuş olur.”¹¹⁵

¹¹³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 33.

¹¹⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 33.

¹¹⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 31-32.

Doğa durumunda, süreklilik arz eden bir barış ve huzur ortamı mevcut olsaydı, yine de Locke, yönetimin oluşması ve bunun için siyasal bir toplumun oluşması için birçok geçerli neden ortaya koyacaktı. Fakat kanunlarla sınırlandırılmış bir anayasal iktidarın yani yönetimin oluşturulması için bu kadar mantıklı ve kuvvetli sebepler bulamama ihtimali de vardı. Ağaoğulları bu durumu şöyle açıklar:

*“Çünkü savaş durumu, herkesin potansiyel olarak bir başkasına zarar verecek bir durumda olmasından çok, bir kişinin diğerini mutlak iktidarı altına alabilecek, onun özgürlüğünü, hatta yaşamını ortadan kaldırabilecek bir fırsatı ve olanağı elinde bulundurmasıdır.”*¹¹⁶

Özetlersek tabiat halinde meydana gelecek bir savaş durumunu bitirmek, engel olmak veya gücü kanunlarla sınırlandırılmış bir yönetim oluşturmak amacıyla bir toplumsal sözleşmesi gerekli bir hal almaktadır. Doğa durumunda eşit ve özgür olan insanların bir kısmının, arzularına ve tutkularına yenik düşmesi ve böylece rasyonel olmak yerine doğa yasalarının ihlalini tercih etmeleri sonucu, savaş durumu ortaya çıkmıştır.¹¹⁷ Doğa durumunda yaşayan bu insanların, savaş durumunu sonlandırma olanakları yoktur. Yalnızca insanların doğa durumunda karşılaştıkları haksızlıklara karşı, bir tarafın diğer tarafı ortadan kaldırmasıyla veya ağır zarar vermesi sonucu bitebilmektedir. Ancak böyle bir durumda tesis edilmeye çalışılacak bir barış adaletten uzaklaşabilir ve doğa durumunun adil düzeninin sağlanamamasına neden olabilir. Dolyısıyla tabiat düzeninde bütün bireyler kendilerini, ellerinden geldikçe savunmak zorundadırlar. Fakat kendisine ait olan şeylere sahip olma hakkı ve başkalarının haklarına saygı gösterme zorunluluğu yine de hükümetin denetiminde yer aldığı ölçüde anlamlıdır.¹¹⁸ Bu yüzden doğa durumunda ortaya çıkan savaş durumu ve bu durumun neden olduğu sakıncalar, ilerde de bahsedeceğimiz üzere siyasal toplumun oluşmasının nedenlerinden biridir.

¹¹⁶ Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s. 167-169.

¹¹⁷ Bakırcı, *a.g.e.*, s. 49.

¹¹⁸ Sabine, *a.g.e.*, s. 212-213.

2.1.2. Locke'da Toplum Sözleşmesinin Ana Karakteri

Locke'in siyasi düşünce anlayışı ile ilgili geliştirdiği teorilerini incelediğimizde özellikle bakmamız gereken konulardan birisi de bu teorisinin nasıl bir ortamda ve ya hangi teorilere karşı oluşturduğuna yönelik olmalıdır. Bu durumda Locke'in siyaset anlayışının temelinde yer alan toplum sözleşmesi teorisi, kralların Tanrı tarafından kendilerine verilmiş ve bu sebepten sorgulanamayan, karşı durulamayacak bir yönetme yetkisinin ve de hakkının olduğunu ileri süren, önemli bir düşünür olan Robert Filmer'e karşı kurmuştur. Filmer savunduğu bu düşüncelere ileride detaylı bir şekilde ele alıcaktır. Locke, toplum sözleşmesi teorisinde bunu yaparken de reddedilmesi çok zor, güçlü bir teori geliştirmeyi amaçlamıştır. Gerçekten Locke, insan haklarına apayrı bir önem kazandırmış, insanların bu haklarından mahrum bırakılmalarının hiçbir şekilde mümkün olmadığını savunmuştur. Dolayısıyla Locke, yaptığı bu çalışmalarda devletin var olmasını, toplum sözleşmesi varsayımına bağlı bir şekilde ele almıştır. Locke bu toplum sözleşmesi varsayımında, devlete yüklenen amacı, devleti meydana getiren bireylerin istek ve arzularının gerçekleştirilmesini sağlamak olduğunu söyler. Burada devlet, doğal hukukla sınırlanmış olup insanlar, kendisine karşı direnme hakkını muhafaza etmeyi sürdürürler.¹¹⁹ O zaman Locke'in bu fikirlerinin geleceğe yön verdiğini söyleyebiliriz. Bu duruma örnek olarak Yayla, yüzyıl sonra meydan gelecek olan ABD bağımsızlık beyannamesine Locke'in fikirlerinin yansıdığını ve Locke'in teorisinin burada kendini gösterdiği ileri sürmüştür.¹²⁰

Bununla birlikte Liberalizm, devleti ele alırken siyasetin gayeleri kapsamında, devletin oluşumunun yapmacık ve ya sözleşmeci fikirlerinden yola çıkarak, kaynağıyla ilgili neticeler ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda elde edilen neticeye göre, insanlar, haklarını, güvenliklerini ya da özgürlüklerinin korunmasını sağlamak için devleti kendi istekleriyle meydana getirmektedirler. Bu nedenle de devletin, bu amaçlar dışına çıkarak,

¹¹⁹ Barry, Patrick Norman, *Modern Siyaset Teorisi*, (Çev. M. Erdoğan-Y. Şahin), Liberte Yayınları, Ankara 2004, s. 68-69.

¹²⁰ Yayla, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23-24.

kendilerinin özgürlüklerine zarar verebilecek bir davranışın içinde bulunmamalı, bu vatandaşları tehdit edebilecek eylemlerden sakınmalı, bu şekilde meydana gelebilecek olumsuzluklara sebep olabilecek yetkileri bulunmamalıdır. Bu yüzden devletin egemenlik sınırları, insan haklarıyla ölçülü bir şekilde olmak zorundadır.¹²¹ Bu düşüncelerden yola çıkarak, Locke’ın sözleşme teorisinin gayesi, ana karakteri geçmişi izah etmekten çok geleceğe yönelik olduğu, mevcut siyasi yönetimin yetkileri sınırlandırılarak aşırı davranışlarını önlemeye yönelik olduğunu görüyoruz.¹²²

Locke daha çok, mutlakiyetçiliği savunan ve bunun en büyük teorisini olarak tanımlanan vatandaşı Hobbes’un teorisine karşılaştırma yaparak, sözleşme teorisini açıklamaya çalışır. Ancak bu karşılaştırma sonucunda görülen durum bu her iki teorisinin birçok yönden birbirine zıt olduğu gerçeğidir. Hobbes, toplum sözleşmesinin merkezine devleti almış ve meşruiyeti güvenlik şeklinde görmüştür. Oysaki Locke bunun aksine, toplum sözleşmesinin merkezine bireyi ve de bireysel hakları almış, meşruiyetin kaynağını ise özgürlük arayışı olarak görmüştür. Locke’a göre, meşruiyet olgusunun temel nedeni, bütün siyasi yönetimlerde, insanların sahip olduğu özgürlükler ve doğal haklardır. Bu haklar neticesinde meydana gelmeyen başka hiçbir hak ve yetkilerin siyasi güç namına kullanılması söz konusu olamaz.¹²³

Hobbes’un sözleşme teorisini anlayışında, *Leviathan* adlı eserinde, “Ejderhayı” (*Leviathan*’ı) mutlak bir gücün yetkileriyle donattığını görürüz. Bu mutlak güce karşı hiçkimse başkaldırıda bulunamaz. Sadece bu güç tarafından, ya sürgüne gönderilirsin ya da kaçarsın. Bu ikisi dışında bir direnişinin olması imkansızdır. Ancak Locke’a göre, bu şekilde mutlak bir güce tabi olmaya çalışarak kendi güvenliğini sağlamaya çalışmak çılgın bir şey olup, bu durumun, bir “tilki” ya da “kokarca”dan kaçmak amacıyla bir “aslan”ın koruması altına girmeye çalışmak gibidir.¹²⁴ Bütün bunlara rağmen, bu iki

¹²¹ Raynaud, *a.g.e.*, s.534.

¹²² Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s. 24.

¹²³ Çetin, Halis, *İktidar ve Meşruiyet: Siyaset*, (Edt., M. Türköne), Lotus Yayınları, Ankara, 2003, s. 55.

¹²⁴ Lockee, *Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 79.

düşünür, bazı benzeyen prensiplere sahip olduklarından dolayı, fikirsel bir yakınlıkları olduğunu söylemek de yanlış olmaz.¹²⁵

Özetlersek, toplum sözleşme teorisine yüklenen bu anlam, siyasi iktidar ile toplum arasında olan vazifeler ve de sahip olunan haklar bağıını tanzim eden bir sözleşme olduğu teorisi. Bu yüklenen anlam kapsamında, vatandaşların, devlete tabii olup ona itaat etmek mecburiyeti bulunurken, devletin ise, bu vatandaşların sahip oldukları temel haklarının ve özgürlüklerinin muhafazasını sağlamak zorunluluğu vardır.¹²⁶

2.1.3. Doğa Durumundan Çıkış ve Sözleşme Kuramı

Doğa durumundaki birey kendi varlığının tek yöneticisidir. Böyle bir durumda bireyler sınırsızca özgür olduğunu düşünmelerinden kaynaklı birbirlerine karşı kişisel hakkın kullanımı, belirsizliklerle doludur. Her birey eşit olduğu için, adaletin yetkin bir otorite tarafından sağlanabileceği tarafsız bir otorite bulunmamaktadır.¹²⁷ Bu durum bireylerin, doğa yasasını ihlal eden diğer bireyleri, kendi uygun bulduğu biçimde cezalandırma hakkının olması anlamına gelmektedir. Bu da bireylerin keyfi davranmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla bireyler her zaman olmasa da tutkuları, bencil istekleri yüzünden doğa yasasını ihlal edebilirler. Böylelikle doğa yasasının koruması altında bulunan bir başka bireye zarar vererek yaşamlarını tehlikeye atabilirler. Böylesi bir doğa durumunda savaşın kendini göstermesi kaçınılmazdır. Bu da doğa durumunun aşılması gereken bir durum haline getirmektedir. Çünkü böylesi bir savaş durumu bireylerde barışçıl yaşama karşı bir güvensizlik durumu meydana getirebilir. Doğa durumunda mevcut olan bu tehlikelerle dolu ve savaşa evrilmeye müsait yapı, bireyleri kötü olandan korunmak üzere toplum haline getirmeye ve böylece kendi aralarında oluşturdukları bir

¹²⁵ Raynaud, Philippe, *Liberalizm: Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Çev. N. K. Sevil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 534-535

¹²⁶ Raynaud, a.g.e., s.533.

¹²⁷ John, Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. F. Bakırcı), Babil Yayınları, Ankara, 2004, s. 103-104.

sözleşme neticesinde ortak yasalar belirleyip onları gözetecek bir iktidarı oluşturmaya yönelir. Locke'a göre bu siyasal iktidarın amacı yeryüzünde adaleti sağlayabilecek ortak bir yargıç olabilmesidir.¹²⁸ Böylece toplum durumundayken fiili güç ve saldırı bittiğinde savaş durumu da sona erebilecektir. Zarar gören kişi bu durumda ortak yargıca başvurarak zararının tazminini isteyebilecektir.¹²⁹ Fakat şunu hatırlatma da fayda vardır ki; ortak yargıcın yokluğunun sebep olduğu savaş hali, devamlılık gösteren bir durum değildir. Geçici bir durumdur. Dolayısıyla Locke, doğa durumundan ayrılmayı bir zorunluluk olarak ele almaz. Bu durumu ilerde biraz daha açacağız.

Görüldüğü gibi doğa durumunda bulunan bireyler barış ortamını kalıcı hale getirmek için, kendi aralarında anlaşarak Locke'ın mülkiyet olarak tanımladığı, canlarını, özgürlüklerini ve mallarını koruma amacıyla yaptıkları bir sözleşme sonucu bir toplum inşa ederler. Böylece doğa durumu sona ermiş ve siyasal bir otorite altında insanlar doğa durumundan daha güvenli bir yaşama adım atmışlardır.¹³⁰ Locke için toplumun temel sözleşmesi bu anlamda mülkiyet hakkını ortaya çıkarmak ve onu yeni topluma aktarmakla ilgilidir.¹³¹ Ancak en önemli gayesi mevcut mülkiyetlerin daimi olarak korunabilmesidir. Locke için mülkiyetin güvenliği ve geliştirilmesi, insanlığın gelişmesi için ön koşul gibidir.¹³² Locke bu düşüncesini şu şekilde açıklar:

*“İnsanların devletlerde birleşmelerinin ve kendilerini hükümet altına koymalarının asıl ve ana amacı, mülkiyetin korunmasıdır. Doğa durumunda ise, mülkiyetin korunması konusunda eksikliği duyulan pek çok şey bulunmaktadır.”*¹³³

Yukarıdaki ifadeden de anlaşıldığı gibi doğa durumunda yer alıp yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü sivil topluma geçen bireyler, mülkiyet hakları

¹²⁸ Ağaoğulları, Akal, Köker, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, s. 188.

¹²⁹ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 18.

¹³⁰ Anthony, Dejasay, “Mülkiyet ve Onun Düşmanları”, *Piyasa Dergisi*, Sayı: 9, Kış - 2004, Ankara, s. 48.

¹³¹ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 104.

¹³² Timuçin, Afşar, *Düşünce Tarihi I*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000, s. 90.

¹³³ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 104.

gibi birikim haklarını da güvence altına almayı amaçlamışlardır. Daha net bir ifadeyle birey doğal haklarını güvence altına almanın yanında çıkarlarını da daha rahat gerçekleştirebileceği ve kendini daha rahat geliştirebileceği bir düzene dahil etmiştir.¹³⁴ Mülkiyet, insanların en temel doğa yasası ve aynı zamanda Tanrı iradesi olan varlığını sürdürme ödevini yerine getirmek için olmazsa olmazdır. Bu sebeple insanlar, mülkiyetleri üzerinde sınırlı olarak siyasal sözleşme yapabilirler.¹³⁵ Locke *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* adlı eserinde, doğa durumundan sivil topluma geçişi şu şekilde ifade etmektedir:

“Tanrı, insanı öyle bir mahlûk olarak yaratmıştır ki, Onun hükmünde, insan için yalnız olması iyi değildir, onu topluma itmek için ihtiyaç, elverişlilik ve meyil yükümlülükleri altına koymuştur ve bununla birlikte onu buna devam etmesi ve zevk alması için anlayış ve dil ile donatmıştır. İlk toplum erkek ve hanımı arasındaydı ve bu ebeveynler ile çocukların arasındaki toplumun başlamasına yol verdi ve zamanla buna efendi ile köle arasındaki ilişki eklendi. Ve tüm bunlar ortak olarak bir araya gelip bir aile kurabilmesine rağmen bu ailenin sahibi ya da sahibesi bir aileye uygun gelebilecek bir takım kurallara sahipti ve bunların her biri ya da hepsi birlikte bunların her birinin farklı uçları, bağları ve sınırlarını düşündüğümüzde göreceğimiz gibi “siyasi toplumu” oluşturdular.”¹³⁶

Doğa durumunda yaşamlarını idame ettiren bireyler hangi nedenlerden ötürü siyasal topluma geçiş yaptığına yukarıda değindik. Yine de bu konunun daha anlaşılır kılmak adına Locke’ın bu konuya bakış açısını, nasıl değerlendirdiğini, oluşturulan sözleşmenin içerik ve kapsamını kısaca özetlemekte yarar vardır. Doğa durumunun eksikliklerini gidermek, doğa yasalarına uygun yaşamakla yükümlü rasyonel insanlar için bir zorunluluktur.

¹³⁴ Sunar, İlkey, “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 79.

¹³⁵ Hünler, Zelyut Solmaz, *Dört Adalı: Hobbes, Lockee, Berkeley, Hume*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2003, s.73.

¹³⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 69.

Doğa durumundan siyasal topluma geçişe neden olan durumlar aynı şekilde doğa durumunda mevcut olan eksiklikleri de göstermektedir.¹³⁷

Bu nedenlerden ya da eksikliklerden ilkinde bakacak olursak, insanlar arasında herkesçe bilinen ortak rıza ile oluşturulmuş yasaların olmamasıdır. Bu yasaların olmaması ortak bir ölçütün yokluğu sorununu ortaya çıkarır ve herkesi tatmin edebilecek bir adalet anlayışını imkansız hale getirir. Locke için doğa yasalarının varlığı bir gerçek olsa da her insanın bu yasayı bilmek ve keşfetmek gayretinde olmadığı da başka bir gerçektir. İkinci neden, anlaşmazlıkları sonuca bağlayıp adaleti tesis edecek tarafsız bir yargıcın olmamasıdır. Doğa durumunda herkesin bu hakka sahip olması adil yargılamayı imkânsız hale getirmektedir. Son neden ise yargılama yapılsa dahi haksız olan güçlü tarafı cezalandıracak müşterek ve üstün bir gücün olmamasıdır.¹³⁸ Bu şekilde yaptırım olmayan yargı adaleti ne ölçüde ve nasıl sağlayabilir sorusunu akla getirir ki buna verilecek cevap adaletin sağlanamayacağıdır. İşte bütün bu sebeplerden ötürü doğa durumunda bulunan tüm iyiliklere rağmen insanlar bu durumda devam etmek istemezler ve kendi rızalarıyla toplum şeklinde bir hayat sürdürmeye karar verirler. Locke, eserinde bu konu için şu ifadeyi de kullanmıştır:

“(...) hiçbir siyasi toplum, kendi içinde mülkiyeti koruma gücüne sahip olmadan ve o toplumdaki herkese saldırıları cezalandırmadan var olamayacağından, orada sadece bütün üyelerin bu doğal gücü bıraktığı, her olayda toplumun ellerine terk ettiği siyasi toplum vardır.”¹³⁹

Siyasal topluma geçişi, toplum sözleşmesi ile tesis edilen yeni siyasal durum aslında yeni bir siyasal kuruluştan çok doğa düzeninde mevcut bulunan eksikliklerinin giderilmesidir. Doğa durumunda ortaya çıkan ve sonu gelmeyen savaş durumu da bu eksikliklerden biri olup bunu erdirmenin tek yolu, devlet çatısı altında bir toplum haline gelerek adaleti tesis etmektir.¹⁴⁰ Bu durumda,

¹³⁷ Sunar, İlkey, *Düşün ve Toplum*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 80.

¹³⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 100.

¹³⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74.

¹⁴⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 32-33.

mülkiyetin riskli konumun da güvencesi sağlanmış olacaktır. Ancak doğa durumunda herkesin eşit olması ve yasayı yürütüyor olması toplum halinde sürdürülmesi imkansız bir yetkidir. Bireyler bu yetkilerini toplum haline geldiğinde ortak bir otoriteye devrettikleri takdirde savaş durumunun bir anlamda sona ermesi mümkün hale gelebilir. Bu durumda ortaya çıkan sonuç, bireylerin bu yeni oluşturulan topluma girerken yaptıkları sözleşmede bazı iktidarlarını yani bazı yetkilerini de devlet iktidarına devretmektedirler. Topluma girerken ortak otoriteye devrettiği ilk iktidarı; kişinin doğa yasasına uygun gördüğü ve insanlık için faydalı olduğuna kanaat getirdiği her şeyi yapabilme iktidarındır. Bir bakıma özgürlükle ilişkilendirilebilir. Kişi artık bu şahsi yargısını devletin yasama kurumuna devretmiştir.¹⁴¹ Başka bir ifade ile birey yerine gerekli olanı ve doğa yasasına uygun olanı seçmeyi yasama gücü altında birleştirmişlerdir. Bir bakıma kişi yine özgür olsada yasaların izin verdiği çerçevede kullanma hakkına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Locke özgürlüğü doğal özgürlük ve hükümet altındaki özgürlük olarak ikiye ayırır. İnsanın doğal özgürlüğü, Locke'ın ifadesiyle “kendi yönetimi için sadece doğa yasasına tabi olmaktır”. Hükümet altındaki insanın özgürlüğü ise “yasama iktidarı tarafından çıkarılan kurala sahip olmak demektir”. Yani kişi kuralın hiçbir şey emretmediği durumlarda yine doğa durumundaki gibi kendi iradesini takip etme hakkına sahiptir.¹⁴² Yani kısaca ifade edilirse, birey uygar topluma geçişte sahip olduğu bazı yetkilerini yasamaya devretmektedir. Yasama da bireyin menfaatlerini göz önünde bulundurarak faaliyetlerde bulunur.

Topluma girerken ortak otoriteye devrettiği diğer bir iktidarı ise, kişinin şahsi yargılama ve kendini koruma hakkıdır. Dolayısıyla kişi hem yargılama hem de cezalandırma hakkını ortak otoriteye devreder. Böylece kişi doğa yasasını yürütme yetkisini de yürütme iktidarını bırakmış olur. Başka bir ifade ile bireyler sahip olduğu haklardan herhangi birini ihlal eden kişiyi istedikleri şekilde yargılama ve cezalandırma hakkının tümünü iktidara devrederler. Aynı şekilde bireyler, doğa durumunda özgür bir şekilde varlıklarını koruma

¹⁴¹ Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s. 191.

¹⁴² Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 21-22.

hakkının bir kısmını iktidara-devlete devrederler. Sonuç itibariyle doğa durumunda siyasal duruma geçişte vazgeçilen iki iktidar söz konusu olup bunlar aynı zamanda devletin de iki erkinin temellerini oluşturur. Nitekim devlet bu durumda en temel iki erkten yani yasama ve yürütme erklerinden oluşmaktadır.¹⁴³

Locke siyasal topluma geçen bireylerin bu devrettikleri iki iktidardan amaçladıkları şeyin adaletin gölgesi altında yaşayarak refah ve güvenliğin tesisini sağlamak ve bu şekilde bir araya gelerek yaşamlarına devam etmek istediklerini savunmaktadır. Bireylerin bu iktidarlarını teslim etmesi ile doğa durumunda bulunan en önemli eksikliklerden olan, her an savaş durumunun meydana gelme olasılığını da beraberinde ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Böyle bir karar veren insanların özgürlüklerinden vazgeçmiş olmaları onların yararına sonuç teşkil edeceğinden dolayı böyle bir karar aklın gereğidir. Bu yüzden, aklın bir ürünü olarak devletin vücut bulduğunu söylememiz yanlış olmaz. Hak ve özgürlüklerin korunması için örgütlü bir toplum insanların çıkarıdır. Ortak yararı gözetebilme yetisi, insan için arzuları sebebiyle mümkün olmasa da kurum olarak devlet için müşterek karar noktalarını bulmak yasama iktidarı sayesinde mümkün olabilecek ve böylece toplum halinde azami mutluluğun temelleri de atılabilecektir.¹⁴⁴ Böylece doğa yasaları da dünyevi nitelikleriyle herkes tarafından bilinecek hale getirilmiş olacaktır. Çünkü yeni kurulmuş devletin yasaları olmadan doğa durumu bitmez.¹⁴⁵

Peki doğa durumunu terk edip birbirleri ile yaptıkları sözleşme doğrultusunda uygar toplum düzenine geçen bireyler, doğa durumunda sahip oldukları haklarını kaybederler mi? Buna verilecek cevap Locke için çok nettir; hayır. Çünkü bireyler, böylesi bir geçişte sahip oldukları doğal hakların muhafazasını sağlayan gücü yalnızca devrederler.¹⁴⁶ Bu güç bireylerin sahip oldukları hakların güvence altına alınması için devredilir. Bu güçten

¹⁴³ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 105.

¹⁴⁴ Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s. 192-192

¹⁴⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74.

¹⁴⁶ Toker, *a.g.e.*, s. 251.

anlayacağımız, bireyin yargılama ve cezalandırma hakkı olan öznel güç, ki bunun hepsi devredilir. Locke bununla ilgili şöyle der:

“Sivil topluma giren her kişi, doğa yasasına karşı yapılan saldırıları, kişisel yargılarına göre, kovuşturarak cezalandırma iktidarını terk etmiştir. Kişi kendisinin yargıca başvurabildiği ve yasamaya bıraktığı, bütün durumlar için saldırıları, yargılama yetkisiyle birlikte yürütmesi için devlete vermiş bulunmaktadır.”¹⁴⁷

Diğer taraftan kendi koruması gereken ve de toplum düzeninin sağlanması açısından gerekli olan karar verme gücünün ise yalnızca bir kısmı devredilir. Ancak bireylerin doğa durumunda sahip oldukları doğal haklar olan; yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakları ise hiçbir şekilde bir başkasına devredilmesi mümkün değildir. Locke bununla ilgili görüşünü şöyle açıklar:

“ İnsanın doğal özgürlüğü, yeryüzündeki herhangi bir üst iktidardan bağımsız olmak ve insanların iradesi ya da yasama otoritesi altında da olmamak, kendi yönetimi için doğa yasasına tabi olmaktır...hiç kimse kendi yaşamı üzerinde, kendisinin bile sahip olmadığı iktidarı uzlaşma yoluyla başkasına devredemez.”¹⁴⁸

Yukarıdaki ifadeden anlaşılacağı üzere bireylerin, sahip oldukları doğal hakların devredilmesi mümkün değildir. Bu haklar doğa kanunu tarafından güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla kimse bunları sınırlandıramaz ve kimse bu haklara zarar veremez. Dolayısıyla sivil toplumun oluşması doğa durumunu sona erdirse de, doğal haklara son veren bir durum ortaya çıkmamaktadır. Aynı şekilde bizim açımızdan, tabiat kanunu hükümlerinin yapılan bu sözleşme ile sona ermemesinin ve geçerliğinin koruması, bu günde, insan haklarının vazgeçilemez olduğunu, sınırlandırılmasının mümkün olmadığı ve kabul görülen haklar olduğu özelliklerini gözler önüne sermektedir.

¹⁴⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74-77.

¹⁴⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 82-83.

Önemli olan diğerk bir konu ise bu toplum sözleşmesi dediğimiz sürecin nasıl meydana geldiğidir. Toplum sözleşmesi oy birliğiyle gerçekleşmektedir. Doğa durumunda yaşamını sürdüren bireyler önce ilk sözleşmeyi birbirleri ile yaparak uygar-sivil topluma geçerler. Toplumu meydana getiren bu sözleşme oybirliği ile gerçekleşir. Çünkü Locke doğa durumundan çıkışın zorunlu olmadığını söyler. Birey kendi rızasıyla doğa durumundan ayrılır. Bu durumda devam etmek isteyen de kalmakta serbesttir. Nitekim Locke bunu şu şekilde açıklar:

“Bu anlaşma herhangi bir sayıdaki insan tarafından yapılabilir, çünkü geriye kalanlar, eskiden içinde oldukları doğa durumu özgürlüğü içinde bırakılmışlardır.”¹⁴⁹

Ancak ortak rıza ile bireysel bir karar neticesinde meydana gelen ilk sözleşme, toplumu meydana getirir. İktidarı belirleyip bir egemende birleşmek için de ikinci asıl sözleşme yapılır. Bu sözleşme de ise istenen oybirliği değil oy çoğunluğudur. Locke bunu şöyle açıklar:

“Belirli bir sayıdaki insan, topluluğu, her bireyin onayı ile oluşturduklarından, bunlar, topluluğu, bir bütün olarak eylemde bulunma iktidarıyla donatılmış bir bütün haline getirmiş olurlar ki bu iktidar, sadece çoğunluğun iradesi ve belirlemesi ile eylemde bulunur.”¹⁵⁰

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, siyasal yapı ve bu yapının meşruiyetini meydana getiren çoğunluğun kararıyla yapılan ikinci sözleşmedir. Aynı şekilde Locke çoğunluğun bu kararının önemini şu cümlelerle ifade eder:

“Her bir kişi çoğunluk tarafından bir karara varılması konusunda vermiş olduğu onayıyla bağımlıdır.”¹⁵¹

Dolayısıyla doğa durumunda insanlar eşit ve özgür olup oluşan bir mağduriyet ya da hak ihlali karşısında doğa durumunun kendisine vermiş

¹⁴⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81.

¹⁵⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 82.

¹⁵¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 82

olduğu doğa yasası çerçevesinde kendisi yaptırım gücü uygulayabiliyordu. Ancak bireyler oy birliği ile yaptıkları sözleşme ile bundan ayrılmış bir siyasi ya da sivil toplum oluşturdular. Bu toplum, herkes için geçerli olacak yasaları belirlemiş ve bu düzene uyarak özgürlüklerini ve faaliyetlerini sürdürme taahhüdünde bulunmuş olur. Böylece bu yasaları onlar için belirleyecek ve kendi aralarındaki tüm ihtilafları sonlandıracak olan yeryüzünde bir yargıç olmasını sağlamışlardır. Bu durumda tabiat hali son bulmuş ve siyasi toplum kendi düzenini oluşturmuştur.¹⁵²

Yetkilerini(haklarını) toplum sözleşmesi ile oluşturdukları iktidara-devlete devreden bireyler aynı zamanda devletin meşru sınırlarını da belirlemiş olurlar. Sivil otoritenin amacı doğal hakların korunmasıdır. Bu görevini yerine getirmeyen otorite meşruiyetini kaybedecektir. Bu durumda bir ölçüt ortaya çıkar. Halkın çoğunluğunun kabul etmeyeceği yasalar halkın mutluluğu için olamazlar. Bu durumda yasa yalnızca toplumun çoğunluğunun onayına göre meşruiyet kazanabilir.¹⁵³ Yasanın konduğu ve ortak makamın yetkili kılındığı bu toplumlarda taraflı yapılan uygulamaların olması durumunda savaş durumu kaçınılmaz olarak tekrar doğacak ve toplum düzeni ortadan kalkacaktır. Bu durumda Locke, tek bir yargıcın olduğunu ve onun da Tanrı olduğunu söyler.¹⁵⁴

Doğa durumu olsun ya da sözleşme olsun bazı düşünürler tarafından eleştirilmiş ve Locke, Hobbes gibi modern hukuk düşünürlerinin bazı düşüncelerine itiraz edilmiştir. Bunun üzerine sözleşme teorisinin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılması için Locke, sözleşme teorisine karşı iki itiraza cevap vermektedir. İlk olarak tarihte doğa durumunun varlığını kabul etmeyenlerin olduğunu söyler. Dolayısıyla bu iddiaların siyasi topluma geçiş sürecini de reddettiğini belirtir. Locke, tarihte devlet öncesi dönemlerin bilinmemesi sebebiyle böyle bir doğa durumunun olmadığını iddia etmenin mümkün

¹⁵² Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 75-76

¹⁵³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 85.

¹⁵⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 33.

olmadığını ifade eder. Doğa durumunu Amerikan yerlilerinin o dönemki durumuyla ilişkilendirir ve doğa durumuna kanıt olarak görür.¹⁵⁵

Bunun yanında Locke doğa durumunun halen devam eden bir gerçek olduğunu savunmaktadır. Doğa durumu daha önce tüm insanlar arasındayken daha sonra bağımsız devlet yöneticileri arasında devam eden bir hal almıştır. Devletler kendi başlarına bağımsız birer otorite oldukları sürece de bu doğa durumu devam edecektir. Başka bir ifade ile Locke, gerçekleştirilen her anlaşmanın hiç de söylendiği gibi doğa durumunu sona erdiremeyeceğini söyler. Locke bunu şöyle ifade eder:

*“Çünkü her anlaşma insanlar arasında tabiat haline bir son koymaz ancak sadece bu birlikte karşılıklı anlaşma bir toplum ve bir siyasi yapı oluşturur. İnsanların birbiriyle yapabilecekleri diğer anlaşmalar ve verebilecekleri sözler gene de tabiat halindedir.”*¹⁵⁶

Locke’in bu düşüncesinde de anlaşıldığı üzere, yapılan sözleşme, sivil topluma geçişi sağlamakla beraber ya da başka bir ifadeyle bir uygar toplumu meydana getiriyorsa da aslında bu durum, doğa durumunun son bulacağı şeklinde düşünmemek gerekir. Çünkü uygar toplum evresinde insanların gerçekleştirdikleri anlaşmalar için de, doğa yasası geçerliliğini sürdürdüğünü ileri sürer. Bu durum, bir anlamda tabiat halindeki insanların ellerinde olan haklarının aynı şekilde güvenliklerinin sağlandığı manasına gelmektedir.¹⁵⁷

Locke’in diğer bir itiraza da cevap olarak şöyle söyler; insanların doğa durumunda doğmadıkları ve bu sebeple doğdukları devletin üyesi olduklarıdır.¹⁵⁸ Bu durumun sonucu olarak insanlar sözleşme ile yeni bir devlet kuramazlar. İşte Locke buna binaen sözleşmenin sadece onaylayan tarafları bağladığı bir anlaşma olması şeklinde değerlendirerek cevap verir. Bu durumda kişinin doğan çocuğu, kendi iradesiyle sözleşmeye onay verene kadar o sözleşmeye

¹⁵⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 83-84.

¹⁵⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 61.

¹⁵⁷ John, Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 13.

¹⁵⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 93.

taraf değildir ve isterse o sözleşmeyi reddedebilir veya açıkça rıza gösterdiğini belirtebilir.¹⁵⁹ Locke için önemli olan, bireyin sözleşmeye davranışlarıyla ortak rıza göstermiş olduğunu ifade etmiş olmasıdır.¹⁶⁰

Toparlamak gerekirse, Tabiat halinde hazır bulunan bireyler, karşılıklı şikayetleri, zararları, hataları, savaş ve güvenlik riskini, mülkiyetin korunmasını güvence altına almak başka bir ifade ile mülkiyet hakkı dedikleri can, mal ve özgürlüklerinin güvenliğini sağlamak için¹⁶¹; kısaca doğa durumundan bulunan eksikliklerden dolayı bir araya gelerek ve birleşerek ortak rıza ile oluşturdukları sözleşme ile doğa durumundan ayrılıp uygar sivil topluma geçmişlerdir. Dolayısıyla kendilerini yönetme ve hükmetme yetkisine bir iktidara devretmişlerdir. Locke'ın bu siyasi anlayışında, toplum durumuna geçildiği zaman, insanların hem kendilerini hemde diğer insanları koruma nedeniyle yararlı bulduğu her şeyi yapma yetkisine sahiptir. Ancak bu yetki, uygar duruma geçilince, toplum yasaları tarafından kullanılması nedeniyle devredilir. Bu gayeyle oluşturulan toplum ve meydana getirilen siyasal yönetim bu devredilen yetkileri, bütün toplumun yani kamu yararına uygun bir şekilde çizilen sınırların içinde kullanılmalıdır. Bu sebepten ötürü, oluşturulan bu topluluk yani uygar toplumda iktidar gücüne sahip olan ya da yasama yetkisini elinde tutan kimsenin, keyfi bir şekilde yönetimi sağlamaya çalışması mümkün değildir. Aksine bireyler tarafından oluşturulan yasalara uygun bir şekilde toplum yönetilmeli, meydan gelebilecek anlaşmazlıklar ise bu yasaların gerektirdiği şekilde sonuçlandırılmalıdır.

2.2. John Locke'da Doğal Birey Anlayışı

Onyedinci ve Onsekizinci yüzyıl siyaset felsefesinde önemli bir yer edinen kavramlardan biri “doğa durumu”dur. Bu kavramı daha önce geniş bir şekilde, tüm hatlarıyla ifade ettik. Ancak birey kavramını iyi anlamak ve bu

¹⁵⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 92-94.

¹⁶⁰ Hünler, Zelyut Solmaz, *Dört Adalı –Hobbes, Lockee, Berkeley, Hume–*, s. 74.

¹⁶¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 7-14.

konuyu sağlam bir temel üzerinde tesis etmek için bu konuya yeri geldikçe kısaca değineceğiz. Bu kavramı kullanan ve temellendirmeye çalışan düşünürler çoğunlukla siyasal fikirlerini toplum sözleşmesi olarak nitelendirdikleri durumla ele alırlar. Bu durumun sebebi ise devlet kuramına ve de siyasal topluma geçmek amacıyla doğa durumu kavramının bir hareket noktası olarak görülmesidir. Nitekim bu yüzyılda ortaya çıkan Aydınlanma felsefesi, insanın düşüncelerinde değişiklikler meydana getirmiş, skolastik düşünceye darbe indirmiştir. Aynı şekilde bu zamana kadar süregelen gelenek ve otoriteye karşı çıkmıştır. En önemlisi ise Aydınlanma felsefesi ile akıl ön plana çıkarılarak rehber olarak görülmüş ve birey durumuna yeni anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Böylece Locke'ın doğa durumunun bireye bakışı bu perspektifte şekillenmiştir.

Locke'ın doğa durumunda birey anlayışı, toplumsal yaşamdaki bireyin, toplumsal yaşamdan soyutlanmış, doğa durumu varsayımı koşulları altında dokunulmaz, devredilmez haklar sahibi olarak yaşamını sürdüren bireydir. Bundan sonra da, bu birey siyasal toplumun oluşum sürecinde ve toplumun gelişiminde kurucusu olarak rol üstlenecektir. Birçok bireysel farklılık söz konusu olsa da, doğa durumunda bireylerin bir arada, çatışan bir ortam olmadan ve birbirleri üzerine egemenlik kurmaksızın sürdürdükleri bir yaşam varsayımı vardır. Burada, her bir bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyetinin diğer bireylere rağmen ve onlarla çatışmaksızın sürdürülmesi en önemli varsayımdır. Bu yüzden de doğa durumu ideal özgürlük durumu olarak görülür.¹⁶²

Bu ifadelerden hareketle, doğa durumu, doğal özgürlük, mülkiyet, doğal yasa dediğimiz tasarımlar ile anlatılmak istenen şeyin, bireysel özgürlüğün ya da düşünce özgürlüğünün gerçekleşme şartlarıdır. Doğa durumu ve doğal özgürlük tasarımları, ayrıca, medeni özgürlüğün sınır noktalarını da meydana getirmektedir. Doğal özgürlüğün sınırlarını doğa yasası belirler.¹⁶³ Doğa yasası

¹⁶² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 10-13.

¹⁶³ Özcan, Tefik Mehmet, "John Lockee'un Birey Anlayışı," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 52, Sayı: 1-4, İstanbul, 1986-1987, s. 582-583

konusunu önceden ifade ettiğimizden dolayı üzerinde durmayacağız. Ancak bu konunun bütünlüğü açısından kısaca değinmemiz faydalı olacaktır. Doğa yasası, aynı zamanda Tanrı yasası olup doğa durumunda bireylerin davranışlarını sınırlandıran yasadır. Bu yasa, Tanrı tarafından bireye bahşedilmiş olan yalnızca akıl ile anlaşılabilir. Dolayısıyla bireylerin sahip oldukları doğal hakları bu yasa tarafından korunur. Ve gerektiğinde bu yasa tarafından, bireyin sınırları belirlenerek bu sınırların dışına çıkmadan davranışlar sergileyerek yaşamını devam ettirmesi sağlanır. Böylesi bir durumda bireye yüklenen anlam önemli bir hal almaktadır.¹⁶⁴

Locke'nın ifade ettiği bu düşüncelerden yola çıkarsak, doğa durumu, devlet ve hukuk açısından hukuk kurallarıyla düzenlenmeyecek, insanın yani bireyin yaşam sahasını tayin eder. Burada yaşamını sürdürme hakkına sahip olan insan, başkalarının da yaşam alanlarını ihlal etmeyecek şekilde eylemlerde bulunabilir ve bu şekilde yaşamını tanzim edebilir. Bunun neticesinde de, başkalarının haklarını ihlal etmemek şartıyla, insanlar, mülkiyet sahibi olabilirler. Böylece birlikte yaşamını sürdürdüğü türdeşleriyle, belirli sayıdaki insanın üzerinde anlaştıkları ortak bir irade sonucu, ortak olan çıkarlarına yönelik sözleşmeler yapabilirler.¹⁶⁵ Locke, *Höşgörü Üstüne Bir Mektup* adlı eserinde hoşgörüyü savunarak, bireylerin kendi özgür iradeleriyle, ortak bir rıza ile oluşturdukları bu durumu şu şekilde açıklar:

*“Bir kilise... ben (bunu) insanların Tanrı'ya topluca tapınmak amacıyla aralarında anlaşarak katıldıkları iradi bir toplum olarak alıyorum.”*¹⁶⁶

Dolayısıyla bu şekilde yapılan bir sözleşme sonucunda da bireyler ortak bir irade ile bir araya gelerek en etkin biçimde yaşayacakları uygar bir toplumda en büyük kurum olarak devleti inşa ederler. Bu şekilde birey de kendini hissettirmeye başlamış olur. Locke bu durumu şu ifadelerle açıklar:

¹⁶⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 11.

¹⁶⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 56-59.

¹⁶⁶ John Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (Çev. M. Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara, 1998, s. 45.

*‘İnsanlar doğal olarak özgür, eşit ve bağımsızdır, hiç bir kişi kendi arzusu dışında bu durumu terkedemez ve diğer kişilerin politik gücüne uyruk duruma gelemmez. Bu politik güç insanın diğer insanlarla, rahat, emin ve barış içinde yaşam sürmek için bir topluluğa katılmak ve onun parçası olmak üzere yaptığı anlaşmayla kurulur.’*¹⁶⁷

Locke’ta ifade ettiğim bu düşüncelerinden anlaşıldığı üzere, hem uygar topluma geçişte hem de devlet-iktidar oluşum sürecinde, en önemli temel şey bireylerin ortak irade ve rızası olduğudur. Böylelikle birey gerçek, modern anlamıyla, adım adım sahneye çıkmaya hazırlanmış olur. Çünkü doğa durumunda- bireyin toplumda yer almadığı, politik bir düzenin henüz oluşmadığı, devlet kavramının söz konusu olmadığı- birey her ne kadar doğal haklara sahip olsa da, gerçek, modern anlamda, uygar sivil topluma girdikten sonra tarih sahnesinde kendine yer bulmaya başlayacaktır.

Toparlamak gerekirse, doğal birey, Locke’ın siyaset felsefesinde, doğa durumunda karşımıza çıkmaya başlar. Daha sonrasında Locke bu siyaset felsefesinin temeline bireyi koyarak düşüncelerini ifade eder. Çünkü uygar sivil topluma geçiş ve sonrasında Locke’ın felsefesinin hareket noktası ve ağırlık merkezi bireydir. Bu birey, gelişmekte olan doğa bilimlerinin de etkisiyle yaşadığı dünyaya önem veren, toplumsal yaşama birey olarak iştirak eden akıllı bir varlıktır. Aynı şekilde bu insan gündelik bir yaşam sürdüren, üreten, ticaret yapan, kendi yaşam felsefesinde sağduyuyu temsil eden ve aklıyla eylemler gerçekleştiren sıradan bir bireydir. Daha somutlaştıracak olursak bu birey, Onyedinci yüzyıl İngilteresi’nin burjuvasıdır. Bu bireyin varlığı, servet, kültür, ekonomi ve politika içinde, zamanla kendini daha fazla göstermektedir.¹⁶⁸

2.2.1. Bireyin Doğuşu

Toplumunu meydan getiren, bu toplum içinde bağımsız bir varlığa sahip olan fikir ve hissiyat sahibi, iradeyle ilgili özellikleri toplum içinde şekilenen

¹⁶⁷ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81.

¹⁶⁸ Özcan, a.g.m., s. 560.

ve toplum içinde eylemlerde bulunarak yaşamını idame ettiren insanların¹⁶⁹ her birine birey diyebiliriz. Birey kavramına yüklenen birçok tanımla birlikte bu kavrama ideolojik planda da çeşitli yorumlarla açıklık getirilmeye çalışılması, onu önemli bir kavram haline getirmiştir. Bilhassa 17. yüzyıldan günümüze değin gelişme gösteren ekonomik, felsefi, ideolojik öğretilerde kayda değer bir yer edinmiş, değişik zamanlarda farklı ideolojiler için önemli bir kavram olmuştur.

Birey kavramı, siyaset felsefesinde önemli bir yer tutan kavramlardan biridir. Bu kavramı, tarih boyunca değişik hukuki, siyasi sistemler ve düşünürler tarafından farklı konumlandırılmış, uzun yıllar gerçek, bugün ki modern anlamından ve gerçek işlevinden uzak bırakılmıştır. Ancak dünyada meydana gelen değişim ve gelişim sonucunda birey kavramı da farklı anlamlar kazanarak önemli bir kavram haline gelmiştir. Özellikle modern felsefenin ortaya çıkışıyla birey kavramına atfedilen anlam daha çok tartışır hale gelmiştir. Bireye ne şekilde yaklaşıldığı veya nasıl ele alınması gerektiği sorunu, günümüzde politik sistemleri zorlayan bir problem olarak yerini korumaktadır. Bu nedenle önce bireyin siyasal sistemdeki mevcut konumu açığa kavuşturulmalıdır. Daha sonrada bireyin sahip olduğu haklar bakımından hukuki sistemde bulunduğu konumu belirtilmelidir. Bu sebeple sağlıklı bir analiz yapabilmemiz, bu kavramın nasıl oluştuğunu anlayabilmemiz ve günümüzde sahip olduğu önemini kavrayabilmemiz için geçmişten bu güne geçirdiği süreçlere değinelim. Bu sürecin nerdeyse insanlık tarihine dek geçmişte olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu konuda yapılacaklar da hala bitmiş sayılmaz. Çünkü insanın birey olma gayesinde yol aldığı mesafenin, geride bırakılan uzun bir zaman dilimi mevcut olsa da, ne denli az olduğuna şahit olacağız.¹⁷⁰

¹⁶⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=47136

¹⁷⁰ Engin, Ü. Ö. Zeynep, “Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları”, *İÜHF Mecmuası* , Cilt: 72, Sayı: 1, İstanbul, 2014, s. 201-02.

İlk olarak Antik Yunan zamanında birey kavramına göz attığımız da, bu dönemde köle sistemi vardır ve köleler herhangi bir hakka sahip olmayan dolayısıyla birey olarak da görülmeyen bir düzenin unsurlarıdır. Nitekim bu dönemde birey kavramının içine erkekler yerleştirilmiştir. Bunun dışında bırakılanlar birey dolayısıyla yurttaş sayılmamıştır.¹⁷¹ Bunun yanında, bu dönemde Antik Yunanlıların yaşamlarını sürdürdükleri site, devletten daha kapsamlı bir kurum olmayı başarmıştır. Ekonomik, dini ve askeri bir bütünlük sağlamışlardır. Bununla birlikte site, siyasal yaşamın gerekliliğini göstermiş ve bu kapsamda meydana gelen değişim ve gelişimlerde önemli bir rol almışlardır.¹⁷² Ancak birey site içine hapsedilmiş, gerçek anlamından uzak bırakılmıştır.¹⁷³ Diğer taraftan, Antik Yunan döneminde Yunan filozoflarının, sorgulayıcı yapıları ile fikirsel düzeyde bir uğraş içinde oldukları bilinmektedir. Evreni, evrende yaşam sürdüren insanı, insanın ruhu ve ahlakı gibi konuları sorgulayan ve anlamlandırmaya çalışan filozoflar olmuştur. Fakat özellikle sofistler birey konusuna ayrı bir önem vererek bu konu üzerine birçok çalışma yapsalarda¹⁷⁴ bu dönemde birey adına önemli diyebileceğimiz fazla herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Tarih arenasında önemli bir başka dönemi işgal eden Roma imparatorluğunda ise birey kavramı konusunda çok fazla bir gelişme sağlandığını söylemek mümkün değildir. Daha çok hukuk, ordu gibi konular üzerine yoğunlaşılana bir dönem olmuştur. Nitekim ordu için erkekler özgür ve belli hak ve özgürlüklerle donatılmış iken kadınlar ise erkek egemenliği altında bırakılmıştır. Çünkü bu çağda erkek mutlak bir güç olarak görülmüştür. İçinde yaşanan toplumun sürekliliği erkeklerin yani ordunun varlığına bağlı kılınmıştır. Bu nedenle de Roma döneminde erkek yurttaşlar diğerlerine

¹⁷¹ Thomson, George, *İlk Filozoflar*, (Çev. M. H. Doğan), İstanbul, Payel Yayınevi, 1997, s. 226.

¹⁷² Ağaoğulları, Ali Mehmet, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1989, s. 5.

¹⁷³ Öktem, Niyazi, "Antik Yunan Felsefesi", *İÜHF Mecmuası*, Cilt No: 39, Sayı: 1-4, İstanbul, 1974, s. 364.

¹⁷⁴ Şenel, Alaeddin, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1970, s. 354-361.

(kadınlar vd.) göre ayrıcalıklı ve de öncelikli bir pozisyona sahip oldukları görülmektedir.¹⁷⁵ Antik Çağ'da olduğu gibi bu dönemde de kölecilik sistemi varlığını sürdürmüş ve bunlar her hangi bir hakka tabii tutulmamışlardır.¹⁷⁶ Dolayısıyla bu dönemde de birey kavramı ile ilgili bir gelişme sağlanamamış, toplumun varlığı, bireylerden daha önemli bir noktada yer almıştır.

Orta Çağ döneminde ise, Hristiyan teolojisi temelli, kilisenin etkin olduğu bir anlayış bulunmaktadır. Bu dönem de kilise ve devlet arasında karmaşık bir ilişki kendini göstermiş, birey ise arka planda tutulmuştur. Dünyayı, yaşamını idame ettiği alandan meydana geldiğini zanneden Orta Çağ insanı, yeni düşünceler üretmek için herhangi bir çaba göstermemiş ve dünyayı sorgulama gereği duymamıştır ya da buna izin verilmemiştir. Dolayısıyla bu dönemde bulunan sınıfsal farklılıklar icinde açıklıkla, sefaletle, savaşlarla ve de değişik inançları benimseyenlerin sürgünleriyle meşkul olunmuş aynı şekilde kilise tarafından insanlar yargılanmış ve cezalar çarptırılmıştır. Locke buna karşı şu ifadeyi kullanır:

*“...nasıl kilisenin dünyevi konularda herhangi bir yargılama yetkisi bulunmuyorsa aynı şekilde ateş ve kılıç da insan aklını ‘yanlış’ konusunda ikna etmek ve gerçeğin bilgisini vermek için uygun araçlar değildir.”*¹⁷⁷

Böylesi bir ortamda feodalite ve kilisenin etkisinin yoğun bir şekilde hissedilen bir dönem olmuş kilisenin bu konumu korunmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bu dönemde bireye ilişkin bir emare aramak önem kaydetmeyecek kadar bir çabanın ötesine geçmez.¹⁷⁸

Öbür taraftan devlet yöneticileri Orta Çağ'da Tanrı'nın temsilcileri olarak görülmektedir. Bu dönemde ‘Kutsal Devlet’ anlayışıyla bir sistem oluşturulmuştur. Ancak bu sistemde birey ve özgürlüklerine gereken önem verilmemiştir. Çünkü ‘Kutsal Devlet’ anlayışında birey yalnızca kilise

¹⁷⁵ Schwarz, Bertalan Andreas, *Roma Hukuku Dersleri*, (Çev. T. Rado), İstanbul, 1965, s. 210-211.

¹⁷⁶ Gemalmaz, Semih Mehmet, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 6-7.

¹⁷⁷ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 59.

¹⁷⁸ Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s.276.

vasıtasıyla dini bilgilere ulaşır ve kilisenin dinsel baskı ve zülmü altındadır. Locke bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“...doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bir baskı, insanları gerçek bir inanca götürmez; ki şimdiye kadar götürmemiştir. Tanrı'nın lütfuna mazhar olmak adına bunları gerçekleştiriyorsanız, bu yol doğru olmayıp amacınıza hizmet etmez...Dinde baskı ve dine baskı hiç bir fayda vermez...”¹⁷⁹

Aynı şekilde bireyden beklenen şey; nasıl Tanrı'nın emirlerine sorgulamadan itaat ediyorsa aynı şekilde hem kiliseye hemde devlet yöneticilerine de tam bir aidiyet duygusuyla bağlı olmasıdır. Aslında burada, birey ve özgürlükleri görmemezlikten gelinmiş, kilisenin kararları dikte edilmeye çalışılmıştır. Bu durum da bireysel çalışma, araştırma gibi konuların çoğu kilise tarafından kontrol altında tutularak sınırlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Locke kilisenin bu şekilde olan konumuna karşı çıkışını şöyle ifade eder:

“...Eğer herhangi bir kimse moral değerlerini görmezden gelerek, insanlara belli doktrinleri zorla itiraf ettirmeye çalışırsa ve yine insanlara inanmadıkları şeyleri zorla söyletirip İncil'in izin vermediği şeyleri yaptırırsa, ateş ve kılıcı kullanarak insanlara baskı kurarsa hristiyan kilisesi teşkil etmeye niyetlenmesi tümüyle aklın almayacağı bir şeydir.”¹⁸⁰

Dolayısıyla da bu dönemde yeni fikirler üretilmemiş ve birey kavramının sorgulanmadığını görürüz. Bu nedenle de günlük yaşamın her alanında olduğu gibi siyasi alanda da Hristiyan öğretisine uygun yaşamaya çok özel bir özen gösterilmiştir.¹⁸¹ Dolayısıyla Orta Çağ'da, birey söz hakkına sahip olmayıp devlet yönetimi, Tanrı-Birey ilişkisini kilise vasıtasıyla kontrol ederek kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirir. Bu sebeplerden ötürü Aydınlanma Çağı'na kadar birey kavramının sahip olduğu gerçek anlamına

¹⁷⁹ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 19-20.

¹⁸⁰ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 35-36.

¹⁸¹ Sombart, Werner, *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, (Çev. O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 234.

rastlamak mümkün olmamakla birlikte modern anlamda birey kavramının oluşması mümkün olmamıştır.

Aydınlanma Çağı ise -Rönesans ve Reformasyon'la birlikte büyük orandaki temel değişimlerin sonucu olarak aklın ön plana çıktığı Batı Avrupa'da- bireyin keşfedildiği kabul gören bir görüş olup bireyin keşfedilmesi Rönesans'ın karakteristik özelliklerinden biri olmuştur. Coğrafi keşifler, icatlar, nüfusta meydana gelen artış, bilimsel alanda meydana gelen gelişmeler ve İlk Çağ metinlerinin Abbasiler döneminde Abbasi halifelerinin yardımıyla Arapça ve Yunancadan Latinceye çevrilmesi gibi birçok gelişme beraberinde bu dönemin değişmesinde etkili olayların meydana gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu olaylar Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi'nin meydana gelmesine de zemin hazırlamıştır.¹⁸² İlk olarak 17.yy'da kullanılan birey kavramı tek, bölünemez anlamına geliyordu. Aslında bundan anlatılmak istenen, toplumun bir bütün olarak en küçük parçası olmakla birlikte birey, esas olarak toplumda bir irade sahibi olan varlıktır.

Bunun yanında, Rönesans kültürünü oluşturan hümanist dünya görüşünün, Avrupa aydınları arasında yaygınlaşması ile birlikte insan, geleneksel Hristiyanlık anlayışında yer alan, günahkar doğmuş bir varlık olmaktan çıkmış, kendi özgür iradesiyle karar verebilen birey olmuştur.¹⁸³ Yine Rönesans'la birlikte İtalya'da 'insan manevi (ahlaki) bir birey haline geldi ve kendini böyle algılamaya başladı'. Dolayısıyla birey kavramı bu gelişim ve değişim sonucunda büyük bir gelişme göstermiş, gerçek anlamıyla, özgür düşünebilecek, serbestçe karar alabilecek ve özgürce hayatını şekillendirecek konuma gelmeye başlamıştır.¹⁸⁴

Modern dönemde meydan gelen bu hümanizm akımı özellikle Locke'ın Liberalizm görüşleri ile bireyi yücelttiğini, kutsal bir konuma koyduğunu ve

¹⁸² Ökten, Kaan, *Hristiyanlıkta İnançın Yenilenmesi*, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 28-29.

¹⁸³ Renaut, Alain, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü: Birey ve Bireycilik*, (Çev. İ. Yerguz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 139.

¹⁸⁴ Fromm, Erich, *Özgürlük Korkusu*, (Çev. Selma Koçak), İstanbul, 2003, s. 49.

bireyin özgürlükleri sınırlayıcı özellikte karşımıza çıkan kurumların meşruluklarını sorguladığını¹⁸⁵ görürüz. Bu durum da beraberinde insanların yaptıkları çalışmalarda, düşünürler tarafından kaleme alınan edebi, felsefi eserlerde kendini açık bir şekilde göstermiştir. Bundan önceki dönemlerde araştırma konusu olan Tanrı tasviri bir tarafa bırakılmıştır. Yapılan çalışma ve incelemeler birey, birey doğası üzerine şekillenmeye başlamıştır. Bu yeni birey tanımlamasına göre, birey doğal olarak toplumsal ve politik nitelikleri olan bir varlıktır. Bu tanım aynı zamanda feodal ilişkilerde meydana gelen bozulmayla birlikte, yeni meydana gelmeye başlayan modern burjuvazinin şartlarıyla da bir uyum içinde yer almaktadır.¹⁸⁶ Bu düşünce tarzı, bireyin bütün şeylere müktedir olabileceği düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu düşünce de, şimdiye dek dayatılan geleneklere karşı durulmasına, bireyin her birinin sahip olduğu hak ve özgürlüklerine sahip çıkmasına ve aynı şekilde toplumsal ve iktisadi sebeplerle birlikte, dünyanın seyrinin değişmesinde etkili olan bir devrime neden olmuştur.¹⁸⁷

Bu gelişmelerin yaşandığı Aydınlanma Dönemi'nde ve sonrasında Locke, bireyi merkeze alarak büyük bir etki bırakmayı başaran bir düşünür olmuştur. Aslında yukarıda modern dönem de anlatıklarımızın çoğunu Locke'ın da savunduğunu söylememiz mümkündür. Çünkü Locke, merkeze bireyi alan ve bireyi bir çok konuda donatan Liberalizmin kurucusu sayılmaktadır. O, devletin yegane amacının bireylerin özgürlüğünü güvence altına almak zorunluluğunu savunmuş, devletin ve toplumun meşruiyetini, ortak rıza ve irade ile oluşturulan toplum sözleşmesinde araştırılması icap ettiğini ileri sürmüştür. Ayrıca iktidarın, bireysel kabulü açıklamak mecburiyetinde bulunduğu işaret eden düşünceleriyle de liberal düşüncenin oluşumuna önemli katkılar sağlamıştır. Bireyin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin korunmasını amaçlayan liberalizm, aynı zamanda siyasal ik-

¹⁸⁵ Yayla, Atilla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s. 115.

¹⁸⁶ Goff, Le Jacques, *Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev. M. T. Binder), Literatur Yayınları, İstanbul, 2008, s. 152-153.

¹⁸⁷ Fontana, Josep, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna*, (Çev. N. Elhuseyni), Literatur Yayınları, İstanbul, 2003, s. 87.

tidarın sınırlandırılmasının da bu amaç doğrultusunda sağlanması gerektiğini savunmuştur.¹⁸⁸ Bu anlayıştaki hedef, bireye yönelik özgürlüğünü sınırlayan pürüzleri yok etmek, yaşama, güvenlik ve mülkiyet gibi temel haklarının korumasının temin etmektir. Locke, toplumu meydana getiren bireyin varlığını, halktan ve toplumdan daha üstün olduğu görüşünü savunur. Dolayısıyla bireylerin sahip olduğu temel hakları da toplum için değil, toplumu oluşturan bireyler için olduğunu ileri sürmüştür. Bireyin bu şekilde öncelikli hale gelmesindeki neden ise, bireyin sahip olduğu hakların, doğa durumundan uygar topluma geçmeden öncede sahip olmasıdır. Locke bu şekilde devletin sahip olduğu otoritesini bireylere karşı, bu temel haklarla sınırlandırdığını¹⁸⁹ söyleyebiliriz

Locke, tasarlamış olduğu devlet düşüncesinin içerisindeki bireyin hak ve özgürlüklerinin kaynağında devlet değil bireyin yer aldığını ileri sürer. Ona göre, artık toplumun bireyi şekillendirmesi değil, bireyin toplumu şekillendirmesi gerekmektedir. Çünkü Ona göre toplumda bulunan yegane hakiki değer bireydir, bu sebeple her siyasal düzenin gayesi toplumda yer alan bu bireyin güvenliğini sağlamak, mutluluğunu ve refahını sağlamak, toplum da bulunan tüm bireylere eşit bir şekilde muamelle de bulunmaktır.¹⁹⁰ Bir değer olarak kabul edilerek açıklanmaya çalışılan birey, insanlığı daha da önemli kılmıştır.

Son olarak bireyciliğin gelişiminde önemli bir yere sahip olan durum da 1789 Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi ile özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi fikirler önem kazanarak hayat bulmaya başlamıştır. Çünkü bu özelliklerin, devrimi gerçekleştirenler tarafından, tüm insanlar için geçerli olması istenmiştir. Bunda ki amaç ise, bu devrimin temelde insanın insan olmasından ötürü ortaya çıkan bir öneminin olduğu inancına sahip olunmasıdır. Bunun yanında aristokrasinin dilediği zaman ellerinden aldığı mülkiyet, yaşam hakları ile güvenlik ve baskıya karşı mücadele edebilme haklarının insanların tümüne

¹⁸⁸ Yalçınkök, Kürşat, "Liberalizm", *Akademik Perspektif Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, Mart-2015, s. 63.

¹⁸⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 159-165.

¹⁹⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 75.

verilerek yalnızca orta sınıfın değil, insanların tümünün özgürleştirilmesi ve bu şekilde eski düzenin kaldırılıp yerine yeni düzenin gelmesini sağlamaktır.¹⁹¹ Bu sebeple de 1789 Fransız Devrimi, bu manada siyaset düşüncesinde önemli bir alan teşkil etmektedir.

2.2.2. Birey ve Eşitlik

Locke'ın doğa durumu anlayışı, siyasal erkin-gücün, uygar yani siyasal topluma geçişin temeli olduğundan dolayı bu konuya iyi hakim olmak, bireyi hak ettiği şekliye modern bir figür olarak toplumda yer almasını sağlayan etkenleri ve yapılan çalışmaları bu perspektifte analiz etmek gerekmektedir. Locke, daha önce de bahsettiğimiz gibi bu doğa durumu teorisinden yola çıkarak bireylerin uygar ve siyasal toplumu nasıl oluşturduklarını ve kendilerini bu siyasal güce tabi kılarken nasıl rıza gösterdiklerini vurgulamaktadır.

Bu çerçevede baktığımızda Locke'a göre doğa durumunun en kayda değer niteliği bireylerin doğa durumunda özgür ve eşit bir şekilde yaşamlarını sürdürdükleri bir düzenin varlığıdır. Bu düzen içinde bireyler eşittirler, üstellik bu eşit olma durumu bir zorunluluktur.¹⁹² Bireylerin bu düzende eşit olma durumu Tanrı tarafından verilmiş olup bireylerin sahip olduğu bu eşitlik hem doğa yasası hem de Tanrı'nın iradesinden kaynaklı doğduğunu ileri sürmüştür. Aralarında bağlantıyı sağlayanın değişken akıl olduğunu söylemiştir. Burada kast edilen eşitlik durumu, baska birinin hem iradesine hem de otoritesine bağlı kalmadan, insanın her birinin sahip olduğu doğal özgürlüğünü sürdüreceği eşit haklara sahip olması anlamına geldiğini belirtir.¹⁹³ Locke bu durumu şöyle açıklar:

¹⁹¹ Gemalmaz, Semih Mehmet, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Legal Yayınları, İstanbul, 2003, s. 20.

¹⁹² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 29

¹⁹³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 69.

*“ Çünkü hiç kimse, kendine resmen ilan edilmeyen bir kanun altında olamaz; ve bu kanun ancak resmen ilan edilerek ya da akıla bilinebilir. Bireyin davranışları bu kanunla sınırlı tutulacaktır. Aklını henüz kullanamayan, bu kanun altında sayılamaz.”*¹⁹⁴

Aslında burada –Tanrı yasası, doğa yasası ve akıl yasası arasında- bir geçişlilik bulunmaktadır. Çünkü birey, sahip olduklarını aklını kullanan bir birey olarak korumasını sağlayabilecek konumdadır ve doğa yasasına uygun davranacak akla sahiptir. Aslında bir nevi doğa yasası akıl ile yakın anlamlıdır. Tanrı'nın gerçek istenci de akla karşı olamaz. Bunun yanında, Tanrı insanlardan doğa yasasına, yani akla uygun bir biçimde davranmalarını bekler.¹⁹⁵

Locke'in yukarıdaki eşitlik durumu bize gösteriyor ki, O'nun siyaset anlayışındaki birey, doğal haklara sahip, kendi çıkarları doğrultusunda yol alan, bağımsız ve eşit bir birey profili çizmektedir. Ancak Locke eşitlik durumu ile ilgili bir konu da bizi uyarmaktadır. Bunu şöyle açıklar:

*“ Tüm insanlar tabiat itibariyle eşittir, dememe rağmen, bu ‘eşitliğin’ tüm türlerini anlamak zorunda bırakılamam. Yaş ve erdem, insanlara üstünlük verebilir. Kısmi mükemmellik ve fazilet, bazılarını ortak seviyenin üzerine çıkarabilir.”*¹⁹⁶

Toparlamak gerekirse Locke'ta birey eşit haklara sahip, barışçıl, aklını kullanan, doğa yasası sınırları içinde kalarak yaşamını idame ettiren bir varlıktır. Bu da gösteriyor ki Locke için doğa durumu ile alakalı düşüncelerinin ortaya çıkışı, bireylerin sahip olduğu eşitlik durumunda kaynaklıdır. Bu eşitlik, kimsenin kimse üzerinde herhangi bir hak iddiasında bulunamadığı, egemenlik hakkının olmadığı, kimseye bağlı ya da tabi olmadan yaşamını sürdürdüğü bir ortamın var olduğu eşitlik durumudur.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 55.

¹⁹⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 25-26.

¹⁹⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 54.

¹⁹⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 27-29

2.2.3. Birey ve Özgürlük

John Locke, bireye ve birey özgürlüğüne büyük bir önem veren ve bireyi merkeze alan bir düşündürdür. Locke bireyi ele aldığı ve özgürlük ile ilgili düşüncelerini ifade ederken daha önceden de ifade ettiğimiz gibi doğa durumu ile başlar. O, doğa durumunda bireyin özgürlüğü ile ilgili düşüncesini şu şekilde ifade eder:

“Siyasal gücü doğru anlamak ve bu gücün kaynağına inmek için, bütün insanların doğal olarak içinde buldukları durumu, yani insanların eylemlerini düzenlerken tam bir özgürlük içinde olduğu ve doğa yasası sınırları içerisinde, izin istemeden veya başka birinin iradesine bağlı olmadan uygun gördükleri biçimde mallarını değiş-tokuş ettiği, satabildiği durumu düşünmeliyiz.”¹⁹⁸

Buradan da anlaşıldığı üzere bireylerin doğa durumunda tam bir özgürlük hali içinde olduklarını söyleyen Locke, bu özgürlüğün başıboşluk olarak algılanmaması gerekçesinin altını çizer. O, bu özgürlük durumunu şöyle ifade eder:

“...İnsanın kendi kişiliğini ve mallarını kullanmada denetlenemez bir özgürlüğü olmakla birlikte, yine de onun yalnızca korunmasından daha soylu bir gerekçe olmadıkça kendini ya da sahip olduğu bir varlığı ortadan kaldırma özgürlüğü yoktur.”¹⁹⁹

Demek ki Locke insanların doğa durumunda özgür olduğunu ama bunun her şeyi yapabileceği anlamına gelmediğini ve bu özgürlüğün doğa yasaları ile sınırlandırıldığını savunmaktadır.²⁰⁰ Ancak bu sınırlamalar farklı şekilde algılanmamalıdır. Örneğin Filmer’e göre,

¹⁹⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 29

¹⁹⁹ Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete.*, s. 167.

²⁰⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 43.

“...İnsanlar özgür doğmamıştır... İnsanlar doğal olarak özgür değillerdir.”²⁰¹

ifadesi ile insanların özgür bir şekilde doğmadığını, doğa halinde özgür olmadığını ileri sürmüştür.²⁰² Locke’da bu görüşe karşı çıkararak, bu görüşün mutlak monarsinin üzerinde yükseldiği temel olduğunu dolayısıyla, doğa durumunda özgür olmak, Filmer’in savunduğu gibi doğal siyasal yükümlülüklerin olmasından değildir, bu bireyin doğa durumunda sahip olduğu meşru bir hakkıdır. Bu nedenle Locke’da özgürlük, olumlu veya olumsuz anlamda, başka bir ifadeyle gerek bir davranışta bulunma, gerekse bir davranıştan kaçınma biçiminde, davranışın aklın belirlenimine tabi olma durumu olarak ifade etmektedir.²⁰³

Locke bu şekilde ifade ettiği birey özgürlüğünün, akıl yasası (doğa yasası) ya da Tanrı’nın kanunu ile anlam kazandığını, bunların olmaması halinde böyle bir özgürlüğün olmasının mümkün olmayacağını ileri sürer. Bireylerin davranışlarını şekillendiren bir ilke olan doğa yasasının, akıl ile beraber bir şekilde anlaşılır hale gelebileceğini savunan Locke’a göre, doğa yasası aslında akıl yasasının kendisidir. Çünkü Tanrı, doğa durumunda bulunan bireylere anlama ve kavrama gücü vermiştir yani aklını kullanan birey vardır ve bunlar, tabii oldukları kanunların sınırları içerisinde kalarak özgürlüklerini yaşama hakkı bulunmaktadır. Kanunu ve sınırlarını bilmemek, özgür iradeye sahip olmamaktır; çünkü özgürlük, bireyler için; sınırlarını bilmektir, sınırlarını bilerek yaşamaktır.²⁰⁴ Doğa yasasına yaraşır bir şekilde davranış sergilemek, eylemlerini bu yasanın kuralları çerçevesinde yapmış olmak, akıl ile orantılı davranışlar sergilemek demektir, aksine davranışlar sergilemek ise akla karşı davranışlarda bulunma anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Locke’a göre, insanın sahip olduğu özgürlüğü yani başka bir deyişle kendi iradesiyle davranışlarda bulunabilme özgürlüğü, kendisinin sahip olduğu aklın varlığı temeline dayanmaktadır. Dolayısıyla bu akıl, insana kendisini yöneteceği

²⁰¹ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 4-5.

²⁰² Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 4.

²⁰³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 35.

²⁰⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 11.

yasayı öğretmekle birlikte aynı zamanda bu yasanın ne kadar kendi iradesinin özgürlüğüne göre davranışlarda bulunabileceği konusunda kendisini bilgilendirmektedir.²⁰⁵

Locke'ın ileri sürdüğü düşüncelerinde insanı yani bireyi merkeze koyduğunu söylemiştik. Bu sebeple bireyin eşitliği, insan tabiatı ve bireyin özgürlüğü gibi konularda önemli çalışmalar yapmıştır. Bu yüzden de bu kavramlar üzerinde önemle durduğu konular arasında yer aldığını yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, bireylerin sahip oldukları özgürlüklerinin mutlak bir özgürlük olduğunu savunan Locke, bunun sadece doğa yasası ile sınırlandırılabilceğini ileri sürer. Locke bu durumu şöyle ifade eder:

“İnsanın doğal özgürlüğü yeryüzündeki bir üstün güçten bağımsız olmak, fakat sadece doğa yasasına tabi olmaktır. İnsanın toplumdaki özgürlüğü her-hangi bir yasama erkinin egemenliği altında olmak değil, fakat kendi rızasıyla ülkesinde kurulan yasama erkinin egemenliği altında olmaktır.”²⁰⁶

Sonuç olarak Locke için özgürlük, yeryüzündeki herhangi bir üstün güçten özgür olması, bireylerin istek ve arzularının hiçbir baskı ve engel altında bırakılmadan gerçekleştirilmesi fakat kural olarak akıl kanununa sahip olmasını ifade eder. Aynı şekilde bireyin onay ve rızası sonucunda kurulmuş olan egemen güç dışında herhangi bir yasal gücün altında olmaması gerekir.

2.2.4. Birey ve Mülkiyet Hakkı

Locke'ın toplum anlayışına baktığımızda toplum ve mülkiyet, doğa durumu ve doğa yasası temeli üzerine kurulmuştur.²⁰⁷ Dolayısıyla ona göre,

²⁰⁵ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 69.

²⁰⁶ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 43.

²⁰⁷ Bakırcı, *a.g.e.*, s. 60.

birey, kuramsal olarak toplum öncesinde varlık göstermiş, bu yüzden de bireyin sahip olduğu haklar toplumun sahip olduğu haklarından evvel gelmesi gerektiğini söyler.²⁰⁸ Bu yüzden Locke'ın mülkiyet anlayışının analizini sağlıklı bir şekilde ele alabilmemiz için yeri geldikçe doğa durumuna kısaca değinip geçeceğiz.

Locke'ın düşüncesinin esaslarından birini oluşturan mülkiyet kavramı olabildiğince yaygın bir manada kullanılan bir kavramdır. Locke, mülkiyet hakkı ile ilgili düşüncelerine yer verirken, özgürlük, adalet, hak, eşitlik ve de yaşam haklarını da ele alarak izah etmeye çalışmıştır. Çünkü Locke yaşam, özgürlük ve mülk edinme hakkı olarak ifade ettiği doğal hakları, mülkiyet kavramının için toplamıştır. Bu sebepten ötürü Locke için mülkiyet kavramı, oldukça önemli ve temel bir hak olmaktadır. Locke bu durumu şu şekilde açıklar:

*“İnsanların devletlere bağlanmasının ve kendilerini hükümet altına koymalarının en büyük ve başlıca amacı tabiat halinde pek çok eksikleri olan mülkiyetlerini korumak istemeleridir.”*²⁰⁹

Mülkiyetin doğal bir hak olduğunu söyleyen Locke, bu hakkın insanlar siyasal topluma geçmeden önce de varolan bir hak olduğunun ileri sürer. Başka bir deyişle mülkiyet hakkı, toplum sözleşmesinden önce de varolan bir haktır.²¹⁰ Locke, bu düşünceleriyle, mülkiyet hakkının ele geçirilmesinin hukuksuzluk ve adaletten yoksun bir durum ile aynı anlama geldiğini, bu adaletsizliğin esas nedenlerinden biri, başka bir insanın hakkı olan mülkiyet hakkını ele geçirmeye çalışmak ya da bu hakkına zorla sahip olmak olduğunu söyler. Bu anlayış, Locke'ın mülkiyet hakkına vermiş olduğu değeri göstermektedir.²¹¹

²⁰⁸ Ağaoğulları, Akal, Köker, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, s. 174-176

²⁰⁹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99.

²¹⁰ Ağaoğulları, Akal, Köker, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, s. 175

²¹¹ Ağaoğulları, Akal, Köker, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, s. 179-180

Locke, mülkiyet üzerine düşüncelerini ifade ederken özellikle Filmer'in bu konudaki düşüncelerine karşı çıktığını görmekteyiz. Locke, Filmer'in savunduğu mülkiyetin bireysel bir hak olmadığını ve tüm hakların mutlak monarka ait olduğu düşüncesine karşı çıkararak bu anlayışı eleştirmiştir. Mülkiyet hakkının bireylerin sahip olduğu doğal bir hak olduğunu savunmuştur.²¹² Locke bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“İster, insan doğduğu anda kendini koruma hakkı vardır diyen ve dolayısıyla da insanın yeme, içme ve kendi varlığını sürdürmek için doğanın sağladığı diğer benzeri şeylere hakkı vardır diyen doğal aklı alalım; ister, dünyada Tanrı tarafından bağışlanmış bu şeylerin, Adem'e, Nuh'a ve oğullarına verildiğini açıklayan vahyi alalım, şu açıktır ki, - Kral Davut'un yeryüzü insanların çocuklarına verilmiştir dediği gibi, Tanrı, dünyayı insanoğluna ortaklaşa vermiştir.”²¹³

Locke'in bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere, yeryüzü, Tanrı tarafından ortak kullanım gayesiyle tüm insanlara verilmiştir. Yeryüzü ve yeryüzündeki insanların sahip oldukları her şey, insana varlığını sürdürmek ve huzurunu temin etmek için verilmiştir. Herkesin bu ortak mülkiyetten eşit ve özgür bir şekilde yararlanabilme hakkı vardır. Locke bunu,

“...dünya ve içindeki her şey insanlığa varlıklarının desteği ve rahatı için verilmiştir.”²¹⁴

şeklinde ifade etmektedir. Yeryüzünü insanlara ortaklaşa kullanmaları için veren Tanrı, onlara aynı şekilde yeryüzünü, yaşamın en iyi imkanlarını ve huzuru temin edecek şekilde kullanmaya yönelik akıl ile donatmıştır.²¹⁵ Bu aklın görevi, insanın doğadan en azami şekilde faydalanmasını sağlayacak hayati bilgiyi edinmesidir.²¹⁶

²¹² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 37.

²¹³ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 27-42.

²¹⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 38

²¹⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 46.

²¹⁶ Akarsu, *John Lockee'un Devlet Felsefesi*, s. 75.

İnsanların doğa durumunda sahip oldukları mülkiyetin bir hak olduğunu ileri süren Locke da mülkiyeti iki farklı anlamda kullanır. İlkinde mülkiyet, doğa düzeninde bulunan insanların sahip oldukları mallardır. Diğeri ise doğa durumunda bulunan insanların yaşam, özgürlük ve mallarıdır. Ki Locke özellikle ikinci anlamlandırmaya daha geniş bir şekilde yer vermiş, yaşama hakkı, özgürlük ve mülkiyet altındaki malların iç içe olduğunu ve bunları birbirinden ayrı düşünmenin pek mümkün olmadığını ileri sürmüştür.²¹⁷ Locke bunu şöyle ifade etmektedir:

“İnsanların bir araya gelerek bir topluma katılmayı amaç edinmesi ve bunu istemesi ya da insanların benim genel olarak mülkiyet kavramı içinde topladığım yaşam, özgürlük mülklerini karşılıklı olarak korunmasının sağlanması gayesiyle bir araya gelmek düşüncesiyle kanunlarla özel mülkiyetlerini düzenlediler ve böylece anlaşmayla mülkiyeti belirlediler.”²¹⁸

Nitekim hatırlayacak olursak bu haklar koruma altına alınması gereken haklardı. Bu da doğa durumundan toplum yani uygar düzenine geçiş ile mümkündü. Çünkü doğa durumu, özgürlükleri ve aynı şekilde mülkiyetlerin güvenliğini sağlamak yönünden gereken güveni insanlara verememekte, bu durumun bir sonucu olarak da adaletsizliği doğurmaktaydı. Bu yüzden de insanlar, bu hakların korunmasını sağlamak için toplum sözleşmesi ile haklarını bir hükümete devrederek uygar-siyasal topluma geçerek mülkiyet haklarını güvence altına almışlardır.

Locke’a göre, Tanrı evreni herkesin ortak bir şekilde kullanılmasına verdiği gibi aynı şekilde de bütün insanların hayatını devam etmesini de söylemiştir. İnsanların hayatlarını devam ettirmeleri ise, onların yeryüzünü kendi kullanımları için mülk edinerek bu hakka sahip olmakla mümkün olabilir. Yani, bu evrende, yaşamımızı sürdürebilmemiz için doğadan topladığımız, kullandığımız ve de yediğimiz her şeyde mülkiyet hakkına sahip

²¹⁷ Yayla, *Liberalizm*, s. 42.

²¹⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 48-49.

oluruz. Bu durumda özel mülkiyet doğa yasasıyla, yani Tanrı'nın iradesiyle uyum içindedir. Bunu kendi ifadeleriyle Locke şöyle açıklar:

*“Emek onlarla ortaklık arasına bir ayırım koyuyor. Bu her şeyin ortak anası olan Tabiatın daha fazla bir şey ekledi ve böylece onun özel hakkı oldu”.*²¹⁹

Buradan anlaşıldığı üzere emek kavramının mülkiyet hakkında önemli ve ayırıcı bir özelliğe olduğu görülmektedir. Eğer sen bir şey üzerinde mülkiyet hakkının olmasını istiyorsan o şey üzerinde emek harcaman gerekmektedir. Locke, bunu şöyle ifade etmektedir:

*“kaynaktan çıkan su herkesin olsa da sürahinin içindekinin sadece onu çıkarmanın olduğundan kim şüphe edebilir? Emegi, onu ortak olduğu ve bütün çocuklarına eşit olarak ait olduğu Tabiatın ellerinden almıştır ve burada kendisine tahsis etmiştir.”*²²⁰

Locke, bu şekilde mülkiyeti emek ile ilişkilendirerek işin içinden çıkmaya çalışır. Çünkü birey tabiatın sağladığı ve bıraktığı şeyleri, ona emeğini karıştırarak bir şey eklemiş ve böylece kendi mülkiyeti olmuştur.²²¹ Kısacası burada Locke, mülkiyetin kaynağının emek olduğunu savunmaktadır.

Dolayısıyla Locke, doğa durumunda ortak olan bu mülkiyet, eğer bir kimse tarafından özel mülk edinmek isteniyorsa, yukarıda da değindiğimiz üzere, ancak o mülkiyet, kendi emeğini eklemekle geçerli hale gelebileceğini savunmaktadır. İnsanlar, kendileri emek vererek özel mülk sahibi olmaları, onların doğal bir hakkıdır. Dolayısıyla emek kavramı, ortak ve özel mülkiyet arasındaki farklılığı oluşturan temel öğedir. Bunun aksini ileri sürmek veya bunu kabul etmemek için makul bir nedenimiz yoktur.²²²

²¹⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 39.

²²⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 39.

²²¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 38.

²²² Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s. 180

Zira bireylerden biri özel mülk edinmek isterken ve öteki insanların o mülk üzerindeki haklarına son verirken, herhangi bir güç kullanmaması veya bir zorlamaya kalkışmaması gerekmektedir. Ancak her emek harcadığımız şeyde de mülkiyet hakkını elde edeceğimiz bir durum söz konusu olmayabilir. Çünkü bunun da sınırlamaları bulunmaktadır. Kimse başkasının mülkünü gasp edemez, haksız bir şekilde elde etme çabasına giremez. Toprağı veren Tanrı olduğuna göre, bu nimetten herkesin faydalanmasını ister. Bu yüzden her insan sadece kendi ihtiyacını giderecek kadarını mülk edinmelidir. Şu halde, her insanın mülkiyet hakkı, diğer insanların mülkiyet hakkıyla sınırlanmıştır. Toplumdan önce var olan bu mülkiyet hakkını korumak da toplum yasalarına düşmektedir.²²³ Doğa yasasının hâkim olduğu bir düzende mülkiyet, ihtiyaçları gidermek anlamı taşır. Locke mülkiyet ile ilgili bu durumu şöyle açıklar:

*“Tanrı dünyayı bütün insanoğluna ortaklaşa verdiğinde, insana, onu emeğiyle işlemeyi ve insanın aşırı yoksul durumdan kendisini uzak tutmasını emretti. Bu ihtiyaç sınırlı olduğu için, mülk edinme arzusu da insan için sınırlı olmuştur. Kimse ihtiyacından fazlasını elde etmek amacıyla boş yere gereğinden fazla emek harcamak istemez. İhtiyacından fazla edindiği mülkiyet payına düşenden fazlasını almak anlamına gelir ve gereksizdir.”*²²⁴

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere demek ki önemli olan kişinin emeğiyle kullanabileceği kadar değeri tüketmesidir. Yani Tanrı bize her şeyi fazlasıyla bol vermiştir mantığı olmamalıdır. Birey sadece hayatının avantajından yararlanabileceği kadar emeğini katarak sahip olabilir. Bunun dışında kalan onun hissesinin dışında olup başkalarına aittir. Bu sebeple doğa durumunda başkalarının hakkını kısıtlayıcı varlık edinimi düşünülemez.²²⁵ Locke bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Tanrı dünyayı insanlara ortak vermiştir, ancak bunu onların yararına verdiğinden ve hayatın en büyük elverişliliklerini ondan çıkarabileceklerinden,

²²³ Eroğlu, Müzeyyen, “John Locke’un Devlet Teorisi,” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 21, Temmuz-Ağustos-Eylül, Kırgızistan, 2010, s. 6.

²²⁴ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 29-30.

²²⁵ Timuçin, Ali, *John Locke’un Siyaset Anlayışı*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2006, s. 39.

dünyanın daima ortak ve ekilip biçilmemiş kalması gerektiği anlamına gelemez. Tanrı bunu rasyonel yani emek kullanımı için vermiştir. Kavgacılığın, münakaşacılığın kaprisi, hasetliği ya da ihtiyaç olunandan fazlası için vermemiştir... çünkü tabiattaki insanların emeği ve hayatın elverişliliğinin derecesi ile mülkiyetin ölçüsü çok iyi ayarlanmıştır.”²²⁶

Toparlayacak olursak, insanların doğa durumunda sahip oldukları mülkiyet doğal bir haktır. Bu yüzden, insanların kendileri emek harcayarak özel mülk sahibi olmaları, onların doğal bir hakkıdır. Yeryüzü bütün insanlara Tanrı tarafından ortak bir şekilde faydalanılması gayesiyle verilmiştir. Aynı şekilde yeryüzü ve yeryüzünde mevcut bulunan her şey, insana varlığını devam ettirmesi ve huzurunu temin etmesi amacıyla verilmiştir. Herkes ortak bir şekilde kullanılsın diye verilen bu mülkiyetten, özgür ve eşit bir biçimde yararlanabilme hakkına sahiptir.

2.2.5. Devlet ve Hukukun Kaynağı Olarak Birey

Devletin, toplumun bir arada yaşamını sürdürmesini sağlamak için gerekli olduğu konusunda hemfikir olan düşünürler, devlet ile birey arasındaki ilişkilere büyük önem vermişlerdir. Bu düşünürler, devlet-toplum, devlet-birey ilişkilerinin ölçülerini belirlemek ve sınırlarını çizmek için büyük gayret göstermişlerdir. Bunları da hukuk normlarına, hukukun koruyucu kimliğine bağlı kalarak yapmaya çalışmışlardır.

Birey ve devlet ilişkisinde birbirini tamamlayan, biri olmadan diğerrinin de var olması mümkün olmayan bir bağlantı mevcuttur. Devlet, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin güvenliğini sağlamak için varlık gösterir. Devletin gayesi, değişik niteliklere ve fikirlere sahip olan bireyleri ve bu bireylerin niteliklerini korumak, onları toplum halinde yaşatmak ve onları her tehlikeye karşı koruma altına alabilmektir. Bununla birlikte devlet, toplumda meydana gelebilecek bireyler arası çıkar çatışmalarının önüne geçer ve onların

²²⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 42-43.

barış içerisinde yaşamalarının idamesi sağlamaya yönelik hareket eder. Dolayısıyla devlet, başkaları tarafından toplumun üyelerinden herhangi birine verilen zararları engelleme gücüne sahip olduğu kadar o toplumun üyeleri arasında meydana gelebilecek pek çok anlaşmazlığı ve de işlenen pek çok saldırıyı da engelleyici güce sahiptir.²²⁷ Bunları yaparken de hukukun belirmiş olduğu sınırlar içinde kalır. Bu da gösteriyor ki günümüzdeki birey ve devlet ilişkisine yönelik anlayışın demokratik bir özellik taşıdığıdır. Bu anlayışta hukukun üstünlüğü önemli bir yer tutmuş olup birçok şey bu hukukun üstünlüğü prensiplerine dayandırılmıştır. Hukuk, devlete karşı bireylerden gelebilecek olan olumsuz tutumların önüne geçer. Aynı şekilde de bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma altına alınmasını sağlar. Tüm bunlar bireyler açısından barışçıl bir toplum ortamı oluşturmak, bireyin güvenliğini sağlamak ve de kamu yararı amacıyla yapılmaktadır.²²⁸

Hukuk devleti kavramına katkı sağlayan önemli düşünürlerden bir olan Hayek, bireysel özgürlüğün devlet tarafından korunması gerektiğini savunmuş ve bu özgürlük için hukukun, bu özgürlüğün önünü açacak ve tarafsız olacak kanunları oluşturması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁹ Bu düşünce tarzı bize devlet-birey ilişkisini nasıl olması gerektiğini gösterir. Çünkü geçmiş yüzyıllara baktığımızda birey kavramının içi doldurulmamış ve sağlam bir zeminde açıklanması mümkün olmamıştır. Ancak daha sonra da birey ve devlet ilişkisine değinecek olsak da konunun anlaşılması açısından, hukuk bağlamında kısaca ifade etmemiz faydalı olacaktır. Yeni tanımlama ile devlet artık bireylerin üzerinde olan ve Tanrılaştırılan bir güç olmaktan çıkmıştır. Ancak birey-devlet ilişkisinin demokratik ve hukuksal bir zemine konularak ele alınması ve bu çerçevede tanımlanması o kadar da basit olmamıştır. Bir çok düşünür bu konuda birçok çalışma yaparak büyük katkı sağlamışlardır. Bunun neticesinde birey ve devletin birbirlerini tamamlayan iki önemli öge olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bireyin, devlet için temel hak ve hürriyetinden vazgeçmesi mümkün olmadığı gibi, birey için devletin feda edilmesi de düşünülemez.

²²⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 75.

²²⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 102.

²²⁹ Çaha, Ömer, *İdeoloji İle Hukuk Arasında Devlet*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s.109

Dolayısıyla devlet sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmeli, hukukun belirlemiş olduğu sınırların dışına çıkmamalıdır. Aynı şekilde birey de hukuk yasalarına gereken riyeti göstermelidir. Çünkü hukuk; devlet gücünün meşruluk kaynağı ve sınırı olmakla birlikte aynı zamanda bireyin davranışlarını da sınırlandırır.²³⁰

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak, günümüz modern devletin varlık kazanmasını sağlayan toplum sözleşmecilerinden biri olan Locke için, hukuk ve devlet bağlamında asıl olması gerekenin bireyin özgürlüğü olduğunu söyleyebiliriz. Devletin de bunu sağlaması gerekliliğini savunmuştur. Locke, bu özgürlüğün ihlali söz konusu olduğunda yani toplumda bulunan düzen bozulma ile karşı karşıya kaldığında ise devletin; başvurulacak bir ‘gece bekçisi’ olarak müdahalede bulunacağını ifade eder.²³¹ Devlet güvenliği ise ikincil bir kavram olmakla beraber kendisini, bireyin özgürlüğü ve güvenliği tehdit edildiği anda göstermektedir. Buradaki esas problem, bu çatışmanın ne şekilde yapılacağıdır. Bunun için de, kullanılmak üzere, hukuk devleti ve bu hukuk devletinde bulunan mekanizmalar devreye girmektedir.

Birey, yaşamında özgür bir birey olmadığı sürece devletin varlığı hiçbir anlam teşkil etmez. Bu anlamda hukuk devleti vazgeçilmez bir değer olup bireyin özgürlüğünün teminatı olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Özgürlük, yalnızca, başta anayasanın varlığı olması ile kanunlar ve bilinçli toplum fertleriyle, tüm kurumları sağlıklı bir şekilde işletilmesini sağlayabilecek bir hukuk düzeninde mümkün olmaktadır. Bu açıdan, gücün rasyonel yönetiminin önemi burada meydana gelmekte ve devletin yetkilerini kullanmasında da onu denetleyen bir mekanizmanın varlığı mevcut olması, yani hukukun varlığını söz konusu olması, özgürlüklerin korunması ve gelişmesi bakımından önemli olup, bireysel hak ve özgürlüklerinin korunarak

²³⁰ Sancar, Mithat, *Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s.38-39.

²³¹ Heywood, Andrew, *Siyaset*, (Çev. B. Şahin-A. Yayla-M. Yıldız- Z. Kopuzlu), Liberte Yayınları, Ankara, s. 138.

devlet gücünün sınırlandırılması , devletin meşruluk kaynağı da olan hukuk yasaları ile mümkündür.²³²

Çağdaş toplum düzeni, iki ögenin birbiriyle karşılıklı olan uyumu neticesinde elde edilir: hem siyasal yönetimin sınırlarını tayin eden hem de ona meşruluk kazandıran birey ve hukuk. Bu iki kavram modern anlamda devletin ele alınması açısından çok önemli iki kavramdır. Devlet, hukuk devleti ve iktidar gibi kavramlar ışığında açıklamaya çalışılan, bireyin kökeni, bireyin özgürlüğü, sahip olduğu temel haklar ve devlet ile hukuk kapsamında bireyin yeri gibi konular, modern devletten öncede olduğu gibi, modern devletin kurulmasından bu yana da süregelen en önemli konular arasında yer almıştır.

²³² Sancar, *a.g.e.*, s. 39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JOHN LOCKE'İN DEVLET ANLAYIŞI

3.1. John Locke'dan Önceki Devlet Anlayışları

İlk çağlardan günümüze kadar ki süreçte devlet, toplum, egemenlik, iktidar, eşitlik, kişi hakları ve özgürlükleri gibi kavramlar siyaset felsefesinin ve toplum bilimlerinin temel konuları arasında yer almıştır. Bu kavramların insan ve toplum için yaratmış olduğu etkilerin de hala günceliğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Gelişen ve değişen tarihsel süreçte devlet önemli bir rol üstlenmiştir. Hak, hukuk, adalet, eşitlik, özgürlük gibi kavramların da değişim ve gelişiminde etkili olmuştur. Dolayısıyla devlet, bireylerin, toplum yaşamında hayatlarını sürdürmek, güvenliklerini güvence altına almak, sivil barışı korumak, dinsel baskı ve zulmü engellemek, özgür bir birey olarak sahip oldukları hakları kullanarak yaşamlarını idame ettirmek, kısaca bireyi ve bireye ait olan şeylerin korunmasını sağlamak için başvurdukları bir örgütlenme biçimidir.²³³

Anlaşıldığı üzere, ilk çağlardan beri en önemli kavramlardan biri devlet kavramı olmuştur. Bu kavram güncelliğini hala korumaktadır. Aynı şekilde siyaset biliminin de incelediği en önemli kavramlardan biridir. Uzun yıllar bu kavram üzerinde farklı yaklaşımlar ve farklı düşünürler arasında fikir çatışmaları söz konusu olmuştur. Dolayısıyla devlet kavramı, siyasi bir aktör olarak düşünürler tarafından ele alınmıştır. Aynı şekilde bu kavram, politik mücadelelerin ve faaliyetlerin üzerinde gerçekleştirildiği bir alan olarak özellikle de siyasetin en baskın mevzularından biri olarak düşünürleri meşgul etmiştir. Tarih boyunca devlet kavramı için farklı birçok tanım yapılmış, birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Kısaca bunlara değinip sonra devletin kökenini ve meşruiyetini inceleyeceğiz.

²³³ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 15-21.

Devlet, biyolojik, toplumsal ya da doğal bir olgudan meydana gelmiştir. Dolayısıyla bir devlet tanımı yapacak olursak: Devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde belirli bir hakimiyet kurarak, belirli bir insan topluluğundan oluşan ve hukuki bir kimliğe sahip süreklilik gösteren bir teşkilattır²³⁴ şeklinde tanımlanabilir. Başka bir ifade ile belli bir coğrafya üzerinde, insan topluluğu tarafından meydana getirilen bağımsız bir teşkilat olan; yasal bir şekilde bu topluluğu kişileştiren, örgütlü bir yapıya sahip, zor kullanma gücünü elinde bulunduran, iç ve dış egemenliği sağlayan bir kamu tüzel kişidir.²³⁵ Bu şekilde tanımlanan devletin kökenini açıklamak, bir bakıma, devletin tanımlanması, hangi amaçlara sahip olduğu, görev ve sorumluluğunun belirlenmesi ile yakından bir ilişki durumu söz konusudur.

Devletin tanımı, kökeni ve meşruiyetine gelince öncelikle Antik Çağ'a bakılacak olursa, burada örnek olarak Platon ve Aristoteles'in görüşlerine yer verilmiştir. Platon, devletin varoluş nedenini, devletin temelini, insanların bir arada yaşama ve birbirlerine duydukları ihtiyaç gereksiniminden yola çıkarak açıklamaya çalışmaktadır.²³⁶ Aristoteles ise devleti, insan ilişkilerinin gelişiminin doğal bir sonucu olarak meydana gelen bir organizma, bir doğal topluluk olarak görür ve insanın “*siyasal bir hayvan*” olduğu nitelendirilmesinde bulunur.²³⁷

Orta Çağ Felsefesi'ne baktığımızda ise, kilise ve devlet arasında karmaşık ve “inişli-çıkışlı” bir ilişkinin mevcut olduğunu görmekteyiz. Kilise ruhani otoritenin yeryüzündeki temsilcisi olduğu iddiasıyla, yeryüzündeki güç dengesini elinde tutmaya ve gerektiğinde bu gücü sınırlamaya çalışmıştır. Bu açıdan baktığımızda Orta Çağ'da, devletin kökeni ve meşruiyetinin, dini inanca, Tanrısal hukuka dayandırılmış olduğunu söyleyebiliriz.²³⁸

²³⁴ Akipek, İlhan, *Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler: Devletler Hukuku Metinleri*, AÜHF Yayınları, Ankara, 1966, s. 12.

²³⁵ Kuyaksil, Ali, *Demokratik Polislik ve İnsan Hakları*, Hukuk Yayınları, Ankara, 2017, s. 27.

²³⁶ Eflatun, *Devlet*, (Çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 59.

²³⁷ Aristoteles, *a.g.e.*, s. 7.

²³⁸ Gökberk, *a.g.e.*, s. 276.

Başka bir teori ise, devletin kökenini ve meşruiyetini güçlü olmaya ve savaş sonucunda elde edilen başarılarla dayandırmaktadır. Yani bir toplumda yaşayan bireyler arasında en güçlü olana itaat edilmesi gerekliliği savunulmuştur. Buna verilecek en güzel, en iyi örnek Machiavelli'dir. Machiavelli'ye göre devlet bir amaçtır. Devlet, kendi kendini var eder ve kendi değerini kendisi meydana getirir. Dolayısıyla devletin, iktidarını sürdürme yolunda kullanacağı her türlü araç meşrudur.²³⁹

Marksist görüş ise, devletin kökenini incelerken toplumun yapısından yola çıkmaktadır. Başka bir ifade ile toplum yapısını baz almaktadır. Buna göre devlet, iktisadi menfaatleri çatışma durumunda olan toplumlarda üretim araçlarına sahip olan güçlü sınıfın, diğer zayıf, yoksul sınıfı istismar aracıdır. Dolayısıyla bu anlayışa göre, sınıflı toplumlar ortadan kalkarsa o zaman devlet diye bir şeye ihtiyaç duyulmayacaktır.²⁴⁰

Son olarak devletin kökeni ve meşruiyeti ile ilgili inceleyeceğimiz teori, aslında bu çalışmamızda da çok önemli yeri bulunmaktadır. Çünkü bu teoriyi savunanlar, daha önce birçok kez bahsettiğimiz Hobbes, Locke ve Rousseau gibi toplum sözleşmesi kuramını savunanlardır. Doğa durumunda bulunan bireylerin, kendi akıl ve iradeleriyle bu durumdan ayrılmaya karar verdiklerini iddia etmişlerdir. Ancak, bu doğa durumundan ayrılıp uygar topluma geçme nedenleri konusunda, bazı noktalarda birbirlerinden ayrılarak farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Daha sonra da doğa durumunda bulunan bu bireyler, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, toplumsal sözleşme dediğimiz sözleşmeyi kendi aralarında yapmışlar.²⁴¹

Devletin temelinde işte bu sözleşme yer almaktadır. Nitekim devletin meşruiyetini buna dayandırmışlardır. Başka bir deyişle belli amaçlar için; doğa durumundaki eksiklikleri gidermek adına, doğa durumundan çıkan bireyler kendi iradeleriyle, ortak bir rıza ile kendi aralarında anlaşmaya varmışlardır. Locke bu durumu şöyle ifade eder:

²³⁹ Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar*, (Çev. S. Bağdatlı), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1992, s. 83.

²⁴⁰ Toku, Neşet, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s. 39.

²⁴¹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 10.

“Tabiatımızın istediği gibi insan haysiyetine uygun bir hayat için yeterli şeylerle kendimizi donatmak için tek başımıza yeterli olmadığımızdan tek ve kendi başımıza yaşayarak içimizdeki bu kusur ve eksiklikleri tedarik etmek için doğal olarak başkalarıyla topluluk ve arkadaşlık aramak için teşvik oluyoruz. Bu ilk kez siyasi toplumlarda insanların birleşmesinin sebebi budur. Dahası bütün insanların doğal olarak, kendi rızalarıyla o devlette olduğunu iddia ediyorum.”²⁴²

Bireyler bunu yaparken de birçok haklarını devrederek ve doğa durumundaki güçlerini bırakarak, başka birinin iradesine bu şekilde tabi oldular.²⁴³ İşte bu şekilde devleti meydana getirmişlerdir. Bu durum da Locke’ın siyasi anlayışında bizi, devlet-hükümet başlangıçlarının, bireylerin ortak kararında yattığı sonucuna götürür.²⁴⁴

3.1.1. Antik Çağ’da Devlet Anlayışı

Devlet kavramı yukarıda da değindiğimiz üzere, Antik Çağ’dan bu yana birçok düşünürün kafa yorduğu ve birçok düşünürün inceleme alanı içerisinde kendine yer bulan bir kavram olmuştur. Dolayısıyla bu kavramla ilgili farklı açılardan birçok tanım yapılmış ve farklı yaklaşımlar oluşmuştur. Dolayısıyla önemli olduğunu düşündüğümüz ve bu çalışmamızda bize yararlı olacağına inandığımız bu tanım ve farklı yaklaşımlardan bazılarını değineceğiz. Bu sebeple öncelikle Antik ve Orta Çağ devlet anlayışı incelenecek, daha sonra da bazı önemli filozofların devlete kavramına olan bakışları ele alınacaktır. Son olarak da Locke’ bu kavramla ilgili önemli tespitlerine bakılacak, devletin kaynağı ve meşruiyeti ile devlet kavramı anlayışını hangi temeller üzerine kurduğuna tanıklık edilecektir.

²⁴² Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 30.

²⁴³ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74.

²⁴⁴ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 92.

İlkçağ filozofu olan Platon'a göre, insanların hiçbirinin tek başına hayatını devam ettirmeye gücü yetmemesinden kaynaklı, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başkalarının yardımına gereksinim duymaktadır. Bu şekilde toplumu meydana getirmişlerdir. Ancak Platon'a göre bir araya gelen insanların oluşturdukları yalnızca toplumdur. Henüz bir devletin varlığından söz edilemez. Aynı şekilde herhangi bir yasanın da varlığı söz konusu değildir. Fakat insanlar tabiatları gereği değişik varlıklar olmaları, tutku ve arzuları olması ve de zevk ve gösterişi sevmeleri, onları daha da ileriye götürecektir. Dolayısıyla zamanla düzensizlik ve karışıklık baş gösterecektir. Bu durumda beraberinde savaşa neden olacaktır. İşte Platon bu nedenleri, devletin meydana gelmesini sağlayan etkenler olarak kabul etmektedir.²⁴⁵

Platon'a göre devletin temel gayesi, erdemdir, erdemli bir yaşam sürdürmektir.²⁴⁶ Yani, toplum hayatını bir düzen içine alarak, toplumun refah ve mutluluğunu sağlamak ve toplum yaşamında bir düzen inşa etmektir. Ona göre toplumda iyi bir düzenin inşası ve yasaların oluşmasını sağlayacak şey, gücünün bilgelik ve ölçülülük gibi özelliklere sahip olan bir devletin varlığının bulunmasıdır.²⁴⁷ Ancak Platon'a göre, bir devlette huzur ve mutluluğun bulunması, bazı sakıncaları da beraberinde getirebilir. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, bireyin yaşamında yer alan istek ve arzular olduğu gibi, devlet yöneticilerinde de sürekli daha fazlasını elde etme çaba ve isteği vardır. Bu durdurulamayan çaba ve istekler devletin yaşamının da yok olmasına sebebiyet verir.²⁴⁸

Dolayısıyla Platon'un devlet anlayışının temelinde toplumun mutluluğu ve huzuru yer almaktadır. Bu yüzden Platon'un devletine sosyal bir devlettir diyebiliriz. Bu yüzden de birey ile devlet arasında güçlü bir bağın mevcut olduğunu ileri süren Platon, planladığı site devleti için meydan getirdiği yasalarla, tüm sitenin mutluluğunu sağlamayı hedeflemiştir. Platon'un İdeal

²⁴⁵ Eflatun, *a.g.e.*, s. 59.

²⁴⁶ Eflatun, *a.g.e.*, s. 109.

²⁴⁷ Eflatun, *a.g.e.*, s. 117.

²⁴⁸ Cassirer, *a.g.e.*, s. 85.

Devlet anlayışında toplumsal yapıyı oluşturan aile, mülkiyet, eğitim, yasa ve ideal devlet gibi kavramlar önemli yer tutmaktadır.²⁴⁹

Antik çağdaki diğer önemli bir düşünür olan Aristoteles de yönetim biçimleri üzerinde kafa yormuştur. Toplumda meydana gelebilecek oluşumlara yönelik yararlı yönetim şekilleri tanımlamaya çalışmıştır. İnsanların tek başına yaşamalarının mümkün olamayacağını savunmuş bu yüzden de bir topluluk içinde yaşamak zorunda olduğunu söyleyen Aristoteles'in bu düşüncesi, insanın doğuştan 'siyasal bir hayvan'²⁵⁰ olduğu fikrinden gelmektedir. O bu durumu şöyle açıklar:

“Devletin bulunmadığı bir yaşam sadece Tanrılar ve hayvanlar için mümkün olabilir. Doğa üstün özelliklere sahip olanla aşağı olanın arasında zıtlıkla yönetilir. Üstün özelliklere sahip olanında aşağıda olanın üzerinde egemenlik kurması adaletten kaynaklanır. İnsanlar, doğaları gereği ya yönetici ya da yönetilen konumundadır. Kimin doğa tarafından yönetmeye veya yönetilmeye uygun bulunduğu, elbette savaşla belirlenecektir. Yönetilenler, doğanın düzenine benzer şekilde galip gelenlere gönüllü olarak itaat etmelidirler.”²⁵¹

Görüldüğü üzere, devletin kökenini ve meşruiyetini Aristoteles, doğayla ve toplumla ilişkilendirerek ifade etmektedir.

Aristoteles'in devletle ilgili analizlerinin bulunduğu “*Politika*” adlı yapıtındaki fikirlerine göre bir devletin iyi olup olmadığını, devletin başında kaç kişinin bulunduğu bakılarak belirlenebileceğini ileri sürmüştür. Buradan kastı yönetim biçimlerinden hangisi ile yönetiliyor olduğudur. Devlet de, bu duruma göre şekil kazanacağını, bilhassa etkili bir sınıfın, sağlam, iyi bir yönetim için önem taşıdığını savunmuştur. Bunun yanında Aristoteles için devlet, manevi ve ahlaka uygun amaçlarla toplanmış insan topluluklarını ifade etmektedir. Devlet, gerek topluma, gerek bireylere iyi, mutlu bir yaşam

²⁴⁹ Eflatun, *a.g.e.*, s. 118

²⁵⁰ Aristoteles, *a.g.e.*, s. 9.

²⁵¹ Aristoteles, *a.g.e.*, s. 27-29.

sağlamayı amaçlamaktadır.²⁵² Devlet biçimlerinin ise durduk yere iyi ya da kötü olmadıklarını söyler. Fakat iyi ve ya kötü yönetimlerin varlığına işaret eden Aristoteles, iyi yönetimin ancak ahlak ve bilgisel varlıkla sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan Aristoteles, toplumların gelişme dönemlerinde iş bölümünün bütün tarafa dağılması ve farklı çeşitlerinin oluşması için, toplumsal katmanların meydana gelmesini sağlamış, oluşan bu toplumsal katmanlar, devletin meydana gelmesinde rol aldıklarını ifade etmiştir.²⁵³ Çünkü Antik Yunan'da eşitlik kavramı köleler arası eşitlik ve yurttaşlar arası eşitlik şeklinde ikili bir sınıflandırma bulunmaktadır. Özgürlük ise yalnızca mal ve mülkü bulunan yurttaşların sahip olduğu siyasal özgürlük şeklinde belirtilmekteydi. Dolayısıyla herkesin eşit şekilde kabul edilmediği, statülerin var olduğu, herkesin hukuk alanında aynı korumadan faydalanmadığı ve özgür erkek yurttaşların diğerlerine oranla ayrıcalıklı ve öncelikli bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁴

3.1.2. Orta Çağ'da Devlet Anlayışı

Kilisenin etkin ve yönlendirici etkisi altında bulunan Orta Çağ düşüncesi²⁵⁵, yukarıda bahsettiğimiz Eski Antik Yunan Felsefesinin, bilhassa da Aristoteles'in ve Platon'un değindiği kavramlarının belirttiği bir çerçeveye sahip olduğunu söyleyebiliriz.²⁵⁶ Orta Çağ felsefesinde, kilise ve devlet arasındaki ilişki karmaşık bir hal almıştır. Bir taraftan kilise ve devlet kendi otoritelerini sağlama ve güçlü kılma çabasında iken, ki bu kilise ve devlet ayrımını göstermekte, diğer taraftan da amaçlarını gerçekleştirmek için sürekli birbirlerinin varlığına ihtiyaç duymuşlardır. Ruhani otoriteyi elinde bulunduran kilise, dünyevi otoriteyi dengeleyemeye ve ve sınırlamaya çalışmıştır. Bu

²⁵² Aristoteles, *a.g.e.*, s.79.

²⁵³ Aristoteles, *a.g.e.*, s. 25-27.

²⁵⁴ Schwarz, *a.g.e.*, s. 210-211.

²⁵⁵ Ağaoğulları, Ali Mehmet, Köker Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, 1991, s. 174.

²⁵⁶ Duran, Bünyamin, *Sekülerleşme Krizi ve Bir Çıluş Yolu Arayışı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, s.29.

bağlamda baktığımızda Orta Çağda, devletin kökeninin ve meşruiyetinin temelinde dini inanç ve de aynı zamanda Tanrısal hukuk bulunmaktadır. Bu dönemde Augustinus, Salisburyli, Aquinas gibi düşünürlerin fikirleri önem arz etmiştir. Bu döneme baktığımızda hem dini hem dünyevi bütün iktidarın tek ve gerçek sahibinin kilise olduğu savunulmuştur. Kilisenin otoritesini doğrudan doğruya Tanrı'dan aldığı inancı kilisenin bu çağda çok etkili olmasını sağlamıştır. Nitekim kilise, uyarma, sürgüne gönderme, aforoz etme etme gibi yetkilere sahiptir. Kilise bu kadar gücü kendinde barındırdığından, devletin yani hükümdarın, iktidarını kiliseden aldığı, dolayısıyla dünyevi iktidarın Tanrı'ya ve onun temsilcisi olan kiliseye boğun eğmek zorunluluğu bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu öğretide belirleyici faktör olarak karşımıza çıkanın kilise yani din olgusu olduğunu gerçeğidir. Bu yüzden de kilise sahip olduğu böyle bir konumunu hiçbir zaman kaybetmeme çabası ile hareket etmiştir.²⁵⁷

Orta Çağ siyasi düşüncesinin dayandığı temellerden bir diğeri de Roma'nın hukuki ve siyasi kurumlarıdır. Bu kurumlarda bir hiyerarşi mevcut olduğundan, toplumsal bir tabakalaşmayı da beraberinde meydana getirmiştir. Yine aynı şekilde Orta Çağ siyasi düşüncesini şekillendiren başka bir esas ise, dünyevi ve ruhani iktidar güçleri arasında bulunan mevcut ilişki durumunun bulunmasıdır.²⁵⁸ İki kılıç kuramı şeklinde ifade edilen bir anlayış bu dönemde söz konusu olup, bu anlayış sonucu kiliseye, dünya nizamını ve adaleti sağlama, dünya işlerinin yönetiminin idaresini üstlenme hem de ruhsal alanı yönetebilme gibi yetkiler kazandırılmıştır. Kralların kullanma yetkisine verilmiş olan maddi kılıç, dünya işlerini idare etmeye yaramaktadır. Ancak kralların bu kılıcı istedikleri gibi kullanma yetkileri yoktur. Krallar bu yetkilerini, kilisenin buyruklarına uygun olarak kullanmak zorunda bırakılmışlardır.²⁵⁹

²⁵⁷ Gökberk, *a.g.e.*, s. 276-278.

²⁵⁸ Ağaoğulları, Köker, *a.g.e.*, s. 174.

²⁵⁹ Cassirer, *a.g.e.*, s. 105.

Zamanla kilise, dini alanın ötesine geçerek dünyevi bir güç haline gelmeyi başarmıştır. Kendine has teokratik bir devletle donatılmış bir şekilde, devlet iktidarı ile sürekli rekabet içinde olmaktan geri kalmamıştır. Kilise Orta Çağ'da, sadece dini bir merkez olmakla yetinmemiştir. Aynı zamanda toplumsal hayatın idamesinin gerçekleştirildiği her alanı da düzenleyen bütünsel bir ideoloji konumuna sahip olmuştur. Böylelikle kilise, bireylerin yaşantısını, siyasi sistemleri ve ekonomik yapıyı da etkilemiştir.²⁶⁰

Bununla birlikte, Orta Çağ siyasi anlayışı, politik, ahlak, teoloji gibi konuları birbirinden ayırma gereği duymamıştır. Bu nedenle bu durum, Hristiyanlığın evrensel bir din toplumunu hedefleyen ideallerine yaraşır bir şekilde, Eski Yunan'ın polis içinde gerçekleştirebileceğini kabulettiği "iyi yaşam" unsurları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.²⁶¹

Bu dönemde yaşayan Hristiyan teolojisinin önemli bir düşünürü olan Augustinus, dünya, din ve toplumla alakalı Hristiyan düşüncelerini bir dünya görüşü doğrultusunda sistem haline getirmiştir. Bu yüzden Hristiyan görüşünün felsefi esaslarını belirleyen ilk düşünür olarak kabul görmektedir. Augustinus, iki çeşit devlet varlığının olduğunu ve bunlardan birinin dünya devleti diğerinin ise Tanrı devleti olduğunu savunur. Dünya devleti, merhametsiz, kısıtlayıcı ve savaşçı özelliklere sahiptir. Tanrı devletinde ise dirlik, adalet, eşitlik ve mutluluk bulunmaktadır. Ona göre, Tanrı'nın gücü kendini göstermezse, devletin adaleti sağlama amacına ulaşmasının imkanı yoktur. Tanrı devleti ile dünya devletini bu şekilde ele alan Augustinus, bunları birbirinden ayırdığı zaman, bu iki devletin birbirlerinin tam karşıtı olduklarını ve birbirlerini yok saydığını belirtse de diğer taraftan yeryüzünde var olan değişik toplumlarda, bu iki devletin birbiriyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu da ifade eder. Augustinus, insanın bedeniyle dünya devletine, ruhuyla da Tanrı devletine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte Tanrı devleti ve dünya devleti kavramları, kötü ve iyi yönetimlerin sembolü olan kavramlardır. Bu yüzden insanın görevi, kendini Tanrı devleti düzenine hazır bir vaziyete getirmek ve yeryüzündeki

²⁶⁰ Duran, *a.g.e.*, s. 38.

²⁶¹ Ağaoğulları, Köker, *a.g.e.*, s. 79.

bulunan mevcut düzene, Hristiyan prensiplerine uygun olacak şekilde kabul etmektedir.²⁶²

Augustinus, ideal devlet olarak Tanrı devletini işaret etmekte olup, dünya devletinde insan sahip olduğu isteklerinin, arzularının ve hırsının, tanrısal devlette ise Tanrı sevgisinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Bu sebepten ötürü dünyevi otoritenin, Tanrı (dini) otoritesinin daha altında olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla dünyanın Tanrısal bir güç tarafından yönetildiği düşünülürse, bütün bu evrende yaşamlarını sürdüren insanların bu tanrısal akıl tarafından yönetildiği çok nettir.²⁶³

Kilise öğretisinin geliştirilmesinde önemli bir yere sahip olan diğer bir Orta Çağ düşünürü ise Aquinas'dır. O, insanın özüne en uyum gösteren yaşam biçiminin, onun toplumsal ve siyasi bir varlık gibi hayatının devamını sağlayan siyasi ve toplumsal bir teşkilatlanma olduğunu ileri sürmektedir.²⁶⁴ İnsan, yalnızca aile içinde değil, komşularıyla beraber devlet çatısı altında ve de bir hükümetin yönetimi içinde yaşamını sürdürmek için yaratıldığını savunur. Aquinas, siyasi iktidarın kaynağı olarak Tanrı'yı görür. Fakat bu egemen iktidar gücünün kullanacak kişileri, Tanrı'nın belirlemediğini, bu kişileri toplumun belirlediğini söyler. O, bütün egemen gücün kaynağının Tanrı olduğunu vurgulamanın yanında bu iktidarın kullanılmasının aynı zamanda dünyevi bir boyutunun da olacağını belirtmektedir.²⁶⁵ Egemenliğin Tanrı'ya ait olduğu ve Tanrı'nın bu egemenliği kullanmak üzere krallara devrettiği düşüncesinin doğal bir sonucu olarak krallar kendilerine devredilen egemenliği kullanırken birtakım sınırlar içinde kalmak zorunda bırakılmışlardır.²⁶⁶

Aquinas, kralın Tanrı olmadığını ileri sürmekle birlikte, Tanrı tarafından iktidarın kendisine verildiğini savunmaktadır. Burada Aquinas, yeryüzünde her şeyi dizayn eden ve Tanrı aklının görüntüsü olan ebedi ilahi yasaların

²⁶² Şaylan, Gencay, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1981, s. 16.

²⁶³ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 333.

²⁶⁴ Ağaogulları, Akal, Köker, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s. 221

²⁶⁵ İlhan, Akipek, *Devletler Hukuku*, Başnur Mtb, Ankara, 1965, s. 9.

²⁶⁶ Kışlalı, Taner Alunet, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1987, s. 316.

varolduğunu ileri sürmektedir. Bu Tanrısal kaynaklı İlahi yasalar, siyasî yöneticilerin toplumda uygulayacakları temel ve değişmez prensipleri olduğunu, bunların neler olduğunu ve bunlara uyulması gerekliliğini söylemektedir.²⁶⁷

Orta Çağ sonrası dünyada meydana gelen gelişmeler kiliseyi de derinden sarsmıştır. Kilisede bozulma oluşmuş ve kiliseye karşı yenilik hareketleri doğmuştur. Farklı dini gruplar meydana gelerek, kilisenin yönetimi dışında örgütlenme fırsatı elde etmişlerdir. Yenilik hareketleri, dinin siyasi-idari sistemdeki egemenliğini derinden etkilerken, buna kilise karşıtı eylemler eklenmeye başlamıştır. Daha sonra da toplumsal düzende değişimler yaşanmış, burjuva sınıfı yönetimde söz hakkı istemeye başlamıştır. Bu gelişmeler de beraberinde kilisenin yönetimden dışlanmasını hızlandırmıştır. Böylelikle insan, bu değişim ve gelişmeler karşısında kendi tanımını yeniden oluşturmaya başlamıştır.²⁶⁸

Sonuç itibarıyla, ilk dönemlerinde manevi tarafı baskın gelen bir görünüş sergileyen Hristiyanlık, Orta Çağ'la beraber kendini gösteren kilisenin üstün olma iddası, Yeni Çağ ve Aydınlanma dönemlerinin etkisiyle meydana gelen durumlar, daha sonrasında milli devletlerin ortaya çıkmasıyla zayıflamış, bu gelişmeler neticesinde de siyasi ve dini otoritenin birbirinden farklı egemenlik alanlarına sahip olduğu anlayışı ortaya çıkmıştır.

3.1.3. Bodin'in Devlet Anlayışı

Jean Bodin, 1530-1596 yılları arasında yaşamış ve felsefede önemli bir yer edinmiş Fransız düşünürdür. Aynı zamanda modern devletin felsefi esaslarını belirleyen bir filozof olarak kabul edilir. Ayrıca bir hukukçu da olan Bodin, kamu hukuku ve siyaset felsefesi için yapmış olduğu en değerli katkısı, egemenlik kavramını siyasal düşünceye kazandırmış olmasıdır.

²⁶⁷ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 334.

²⁶⁸ Tannenbaum, Schultz, *a.g.e.*, s. 244

Bodin'ın politik görüşlerine değinecek olursak, onun Aristoteles'ten etkilendiğini ve onun gibi siyasal düşünceleri, devletin amacını belirterek başlattığını görürüz. Bodin, her toplumda olduğu gibi, devletin de kaynağının aile olduğunu ileri sürmektedir. Ailedeki baba otoritesi ile devletteki egemen otoritenin birbiriyle aynı olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla toplumdaki tüm iktidar odaklarının yetkilerini bu ilkedен aldıklarını ileri sürer. Diğer taraftan Bodin'ın bu düşüncelerinden hareketle, meşruiyete yüklediği anlam ise, tüm ailelerin iyiliği ve ortak çıkarı temeline dayanmaktadır. Bodin bu çerçevede devleti şu şekilde tanımlar:

“Birçok ailenin ve bu ailelerin ortak çıkarlarının egemen bir güçle, doğruluk üzerine yönetilmesidir.”²⁶⁹

Bu şekilde devlet ile aileyi birbirine benzeten Bodin, devletin kaynağını başka ifadeyle kökenini aileye dayandırır. Bu benzerlikten yola çıkarak da, aile içindeki babanın rollerini ve sorumluluklarını devlet içinde krala bırakmaktadır. Devlet, vatandaşların bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayarak bu gayeyi gerçekleştirmelidir.²⁷⁰ O zaman, devletin, yurttaşların hem maddi hem de manevi huzurunu sağlamayı amaçlayan, toplumun huzurunu, düzenini sağlayacak politikalar uygulaması gerekmektedir.²⁷¹

Bodin'ın yukarıda ifade ettiği politik düşüncesinin yanında, en çok bakışları üzerine çeken yaklaşımlarından biri de, egemenlikle ilgili görüşleridir. Nitekim egemenlik kavramını ilk ortaya atan düşünür olarak kabul edilmektedir. Bodin egemenliği şu şekilde ifade etmektedir:

“Egemenlik yurttaşlar ve uyruklar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güçtür. Egemenlik, güçlülük niteliğinden ötürü böyle adlandırılmaktadır. Egemenin egemen güçten yoksun bırakılması düşünülemez.”

²⁶⁹ Bodin, Jean, *Devlet Üstüne Altı Kitap'tan Seçme Parçalar*, (Çev. M. Tunçay), AÜSBF Yayınları, Ankara, 1969, s. 93.

²⁷⁰ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 340-341.

²⁷¹ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 341.

*Egemenliğin sahibi prens veya halk ise tanrı dışında hiç kimseye hesap vermek durumunda değildir. Egemenlik daima bölünmez ve devredilmez olacaktır”.*²⁷²

Bununla birlikte Bodin mutlak monarşi ile ilgili düşüncelerini ifade ederken, mutlak monarşiyi dini esaslara bağlayan ve dini kaidelere göre sınırlamalar getiren, kralların tanrısal hakları varsayımına karşı çıkmıştır. Bunun yerine mutlak monarşiyi dini esaslara bağlamayan laik bir görüşü savunmuştur. Bu şekilde devlet egemenliğini ya da yönetiminin esasını dini bir referansa bağlamak yerine, devletin kendisine ya da daha gerçek bir esasa dayandırmaya çalışmıştır.²⁷³

Bodin devleti kökeni ve meşruiyeti ile egemenlik kavramını açıkladıktan sonra, bu düşüncelerden yola çıkarak devlet şekillerini ele alır. Bodin devlet şekillerini demokrasi, monarşi ve aristokrasi şeklinde tasnif eder. Ancak bunların içinde olması gerektiğine inandığı doğal yönetim biçimi mutlak monarşi olup, bu yönden düşüncelerini açıklamıştır. Bununla birlikte Bodin’e göre, güzel tasarlanmış bir toplumun oluşabilmesi için, hâkim bir siyasi gücün varlığı gereklidir. Bodin, bir devlette egemenlik için, yurttaşlar ve tebaa üzerinde en büyük, en çok devamlılık gösteren ve en mutlak gücün bulunması gerekliliğini ileri sürmüştür.²⁷⁴ Egemen güç, devlet yönetimini hiçbir insanla paylaşmayarak bu yönetme gücünün bütününe sahip olması gerektiğini söyleyen Bodine göre, eğer bir ülkede yalnızca bir tane egemen kuvvet bulunmuyorsa, bu ülke için bir devlet düzeninin varlığından söz edemeyiz. Çünkü burada düzen bozukluğu, kaos durumu vardır. Eğer egemenin sahip olduğu güç parçalanırsa, bu ülkede anarşi oluşur. Dolayısıyla egemenin sahip olduğu gücün sınırını belirleyebilecek herhangi şey bulunamaz. Zira egemenlik, devamlı ve mutlak olma özelliği taşımaktadır.²⁷⁵

²⁷² Bodin, *a.g.e.*, s. 95-98.

²⁷³ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 338.

²⁷⁴ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 341.

²⁷⁵ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 340-341.

3.1.4. Hobbes'un Devlet Anlayışı

İngiliz filozof Thomas Hobbes, 1588- 1679 yılları arasında yaşamış olup, modern çağın en etkili siyasal düşünürleri arasında yer almıştır. Hobbes batı siyaset felsefesinin oluşmasında da etkin rol almıştır. Orta Çağ'da hakim olan skolastik düşüncesinin yok olmasıyla yani kilisenin etkisinin kırılmasıyla, modern döneme geçişi sağlayan devlet anlayışının önemli simalarından birisi olmuştur. Hobbes, onyedinci yüzyılda mutlak iktidarı, sağlam ve özgün bir temel üzerine inşa etmiştir. Devlet ile ilgili görüşlerini ifade ettiğinde insanların, devlet ve toplumu oluşturmadan önceki doğa durumu denilen durumu açıklamakla işe başlamıştır. Daha önce de Hobbes'un doğa durumu ile ilgili düşüncelerini her ne kadar değindiyseniz de, onun devlet ile ilgili düşüncelerini tam anlamıyla idrak edebilmek adına tekrar ifade etmemiz gerekmektedir. Çünkü Hobbes'un da, Locke'ta olduğu gibi doğa durumundan yola çıkarak devlet ile ilgili düşünceleri şekillenmiştir. Ancak Hobbes'un savunduğu doğa durumu Locke'ın savunduğu doğa durumu gerçeğinden farklı olarak varsayımlar üzerine kurulan bir doğa durumudur.

Hobbes'a göre insanlar, doğa durumundan siyasal duruma geçmeden önce yani toplum ve devlet meydana getirilmeden önce doğa durumu adı verilen bir ortamda bulunuyorlardı. Ancak bu ortamda Hobbes'a göre insanlar, doğuştan bencil, kötü ve çıkarıcıdır.²⁷⁶ Hobbes, her insanın doğası gereği bireysel çıkarlarına yönelik davranışlar sergileme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir. Doğa durumunu "insan insanın kurdudur" (*homo homini lupus*)²⁷⁷ şeklinde tasvir ederek, toplum öncesi dönemi herkesin herkesle savaş içinde olduğu bir ortamın bulunduğunu ileri sürmüştür.²⁷⁸ Dolayısıyla böyle bir ortamda güvenliğin olması mümkün olmayıp, tarım, bilim ve sanayi faaliyetleri de söz konusu olmayacaktır. Toplum hayatının devamı da zorlaşacaktır. Devamlı öldürülmekle korkutulan insanın yaşamı da kısacık, güçlüklerle dolu, verimsiz ve yarı hayvansal bir hayat olmanın ötesine geçemeyecektir. Böyle bir

²⁷⁶ Hobbes, *Leviathan*, s. 93-95.

²⁷⁷ Hobbes, *Leviathan*, s. 12.

²⁷⁸ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 352.

ortamda her insan, can güvenliği konusunda endişe duymaktadır. Bu yüzden insanlar can güvenliklerini sağlayabilmek gayesiyle diğerlerine karşı egemen olmak arzusunda olurlar. Böyle bir doğa durumunda ne egemen ne de yasa olmadığı için herhangi bir kargaşa ya da düzensizlik karşısında hak ya da adalet gibi değerlendirmeler yapma olasılığında bulunmamaktadır. İnsanların can ve mal güvenliğinin bulunmadığı bu doğa durumunda, insanların yaşamlarını sürdürmeleri ve böyle bir durumda kalmaya devam etmesi de söz konusu olamazdı.

İnsanlar böyle kavga, savaş, güvensizlik, ölüm korkusu, kaosun olduğu bir yaşam yerine, daha güvenli, daha huzurlu, daha rahat bir yaşam gerçekleştirebilecekleri bir ortamı arzu ederler. Bu sebepler, savaş durumunda olan insanların, böyle bir savaş durumunu sona erdirmelerinde ve uygar sivil topluma geçmelerinde etkili olmuştur. Çünkü devlet varlığının olmadığı durumda, herkesin herkese karşı daima savaş hali söz konusu olmaktadır.²⁷⁹

Dolayısıyla bu doğa durumundaki insanlar böyle bir durumdan kurtulup kendi aralarında uzlaşabilecekleri bir barış ortamının oluşturulması gerekliliğini hissetmişlerdir. Hobbes mutlak iktidarın mutlak kuruculuğunu savunan bir düşünür olduğundan, insanları bu düzenden kurtaracak şeyin, insanların doğal durumunda sahip oldukları tüm haklarını bir sözleşme neticesinde bir otoriteye devretmeleri olduğunu ileri sürer. Yani, sahip oldukları kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi ya da bir heyet belirlemeleri ve herkesin, bu kişi veya heyetin ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin faktörü olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesine de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu, herkesin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir.²⁸⁰ Tabii ki bu sözleşmenin yapılmasını akıl sağlar. Akıl ile elde edilen bu koşullar, doğa yasaları olarak da tanımlanır. Hobbes'un anlayışına göre doğa yasasının sahip olduğu anlam, akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın

²⁷⁹ Hobbes, *Leviathan*, s. 94.

²⁸⁰ Hobbes, *Leviathan*, s. 130.

hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır.²⁸¹ Bu doğa yasası ile birlikte, insanların birbirlerine zarar verme ve birbirlerine tehlike oluşturacak bir durumun oluşması yasaklanmış, güvenli bir yaşam imkanı sağlamayı temin edecek olan devlet oluşturulmuştur. Bu da doğa durumundan siyasal topluma geçişi ifade eder yani devlet olgusunun meydana geldiğinin göstergesidir. Hobbes, devletin meydana gelmesini şu şekilde ifade eder:

*“Bir insan topluluğu, kendi aralarında ahit yaparak, hepsinin birden kişiliğini temsil etmek, yani onların temsilcisi olmak hakkının hangi kişiye veya heyete verileceği konusunda çoğunlukla anlaştığı vakit, bir devlet kurulmuştur”.*²⁸²

Bu ifadelerden hareketle Hobbes, insanlar toplanarak kendi rızaları neticesinde birlikte yaptıkları bir sözleşme ile sahip oldukları haklarının hepsini devretmiş oldukları bu egemen güce devlet yani “Leviathan” (*Ejderha*) demiştir. Hobbes bunu *Leviathan* adlı eserinde şöyle ifade eder:

*“İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir... Bu onaylama ya da rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkımı bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığı takdirde, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir devlet, olarak adlandırılır. İşte o Ejdarha'nın (*Leviathan*) veya daha saygılı konuşursak, ölümsüz tanrının altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz*

²⁸¹ Hobbes, *Leviathan*, s. 103-104.

²⁸² Hobbes, *Leviathan*, s. 137.

*o ölümlü tanrının doğuşu böyle olur. Çünkü devletteki her bir kimse sahip olduğu haklarını ona verdiği için onun çok kudretli ve güçlü olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla devletin özü bu kişide toplanmış olur. Bu kişiliği taşıyana egemen denir ve bu kişiliği taşıyan egemenlik kudretine sahip olup, onun dışında kalan herkes onun uyrugudur.*²⁸³

Bu şekilde yapılan toplumsal sözleşme, tebaanın birbirleriyle yaptıkları bir anlaşma neticesi bütün haklarını bu şekilde egemene devrettiklerinden, bütün tebaa koşulsuz bir biçimde egemene boyun eğmek zorundadır. Nitekim egemen güç, toplumu idare etme, yasaları oluşturma, yargılamada bulunma, savaş meydana getirme ve barış koşullarını sağlama gibi bütün yetkileri kendinde toplamıştır. Örneğin egemen gücün talimatı ile bir vatandaş yok edildiğinde, böylesi bir vaziyetin meydana gelmesi doğa yasasına aykırılık teşkil etse de, egemenin sahip olmuş olduğu güç ya da yetkilerinden dolayı bu uyruga yapılmış bir kötülük olarak değerlendirilmez. Çünkü bu güç ya da yetkileri sözleşme gereği zaten uyruk kendisi vermiştir.²⁸⁴

Egemenin öteki yetkileri ise belli bir sınırlamaya tabi tutulmamış bir siyasi iktidarın ne kadar antidemokratik ve de otorite sahibi olacağının ipuçlarını bize göstermektedir. Uyruk egemen gücün verdiği hüküm ve fiillerine kendi fiil ve hükümleriymiş gibi baş egecek, karşı çıkmayacak, yargılamayacak, uyruklar için neyin gerektiğine egemen güc kendisi hüküm verecektir. Meydana gelebilecek anlaşmazlıkları ve yargılamaları çözüme kavuşturma hakkı da egemen olanın olacak, iyi, yasal, kötü, yasal olmayanı aynı şekilde; bu egemen belirleyecektir. Tebaaya hangi düşüncelerin öğretileceği, kimlerin halk topluluklarının karşısında hangi durumlarda ve nereye kadar konuşmaları gerektiğini yine egemen belirleyecektir.²⁸⁵

Hobbes'un ifade ettiği bu düşüncelerinden yola çıkarsak, kurucu iktidar teorilerinin en mühim prensipleri içinde yer alan güvenlik kaygısı ve kaosun meydana gelme ihtimali, bu devlet teorisinin anlaşılması bazında çok

²⁸³ Hobbes, *Leviathan*, s. 129-130.

²⁸⁴ Hobbes, *Leviathan*, s. 17-18.

²⁸⁵ Hobbes, *Leviathan*, s. 131-136.

önemlidir. Çünkü Hobbes, bir egemen gücün varlığının olmamasının neticesini tam bir düzensizlik, kargaşa ve savaş hali şeklinde ifade etmektedir. Bu yüzden de bu insanlar Leviathan'a boyun eğerek, kendilerini böyle bir kaos ve savaştan kurtaran bu tanrıya karşı yanlış davranışlarda, kusurlarda bulunmaktan kendilerini uzak tutmalıdırlar.²⁸⁶

Dolayısıyla devletin amacının, bireysel güvenlik olduğunu ileri süren Hobbes, özgür olmaya ve başka insanlar üzerinde egemenlik kurmaya önem veren kişilerin, devletlerin olduğu bir düzende hayatlarını devam ettirirken kendilerinin rızasıyla kabul ettikleri kısıtlamanın amacını, söz konusu kaos ve kargaşa ortamında kendi güvencelerini sağlamak ve böylelikle daha huzurlu bir hayatı devam ettirmeyi istemelerine bağlamaktadır. Bu imkanlara kavuşmak ise ancak iyi bir devlet ile mümkün gözükmektedir.²⁸⁷ Devletin çöküşe girmesi, bir nevi düzenin ortadan kalkması demektir. Çünkü Hobbes, bir nizamın olduğu bir ortam bulunmadıkça, insanların hiçbirinin kendini güvende hissetmeyeceğini söyler. Bu nizamın süreklilik göstermesi, insanların yeterli fedakarlıklarda bulunmasına bağlıdır. Düzensizlik baş göstermeye başladığında, devletin bölünmesi aşamasına geldiğinde, hakların sınırlandırılması gerekir. Bu nedenle de bunu gerçekleştirebilecek mekanizmaların geliştirilmesi, devletin yapılanmasında yeni maddeler ekleyerek alınacak katı tedbirler, karar ve uygulama aşamasında meşrulaşır.²⁸⁸ Burada Hobbes'un, devletin sürekliliği için her yolun meşruluğunu ileri süren Machiavelli ile aynı düşüncede olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak Hobbes'daki modern devlet anlayışı, mantıksal bir biçimde oluşturulduğunu ve ona egemen olan güç ile meşruiyetin rasyonel olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Hobbes bu rasyonelliği, güçlü bir aklı bulunan kurucu iktidarın mutlak aklı olarak tasvir etmektedir. Rousseau'da bu akla aynı mutlaklıkları vererek genel irade şeklinde tanımlamasını şöyle yapmaktadır:

²⁸⁶ Hobbes, *Leviathan*, s. 234

²⁸⁷ Hobbes, *Leviathan*, s. 127.

²⁸⁸ Büyük, Celal, "Devlet ve Toplumsal Rolü", *Din Bilimleri Akademik Araştırma III Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Ankara, 2003, s. 8.

*“Bununla birlikte, genel iradeyi temsil edecek olan egemen güç tektir ve asla parçalanması söz konusu olamaz... Mutlak, yanılmaz, bölünmez egemenlik genel iradeyi temsil eden bir egemenin elindedir ve bu egemen tek tek bireylerin iradesinin ürünü olduğu için egemene itaat edenler aslında kendi iradelerine itaat etmiş olurlar”.*²⁸⁹

Bu da gösteriyor ki Hobbes ‘un devlet anlayışı mutlak, bölünmez bir bütün olan bir egemen gücün elinde toplanmıştır.

3.1.5. Niccolo Machiavelli’nin Devlet Anlayışı

Niccolo Machiavelli 1469-1527 yılları arasında yaşamış modern devletin oluşumunda özellikle de Prense verdiği yetkilerle iktidar kavramını güçlendirmiş İtalyan bir düşündürdür. Machiavelli Rönesans Devrimi’nin etkili olduğu dönemde yaşadığından dolayı devlet konusunu farklı ele alan düşünürlerden biri olup, ulusal devlet fikrinin ilk temsilcisidir. Çünkü yaşadığı dönemdeki gelişmeler ve değişimlere karşı İtalyan birliklerinin oluşmasını arzulamış bu da onun ulusal devlet anlayışı fikrinin oluşmasını sağlamıştır.²⁹⁰

Machiavelli’nin ideal devlet tasarısına baktığımızda, güce dayanan, iktidara birçok yetki veren ulusal bir devlet olduğunu görürüz. Machiavelli, devletin sahip olduğu gücü ulustan alması gerektiğini söyler. Bu yüzden de bu gücün üstünde kilisenin bulunmaması gerektiğini savunur. Ayrıca hukukun dinden değil, devletin özünden hareketle türetilmesi gerektiğini ileri sürer. Çünkü onun tasarlamış olduğu devlet doğal bir kurum olup, sadece dünya için oluşturulmuştur. Burada Machiavelli’nin bu şekilde düşünmesi devleti kilisenin etkisinden kurtarmak, tasarladığı devleti tümüyle ulusa dayalı bir yapıya kavuşturmak isteğinden gelmektedir. Çünkü Orta Çağ’da Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılan kilisenin-Papanın ve İmparatorun ikili iktidarı söz konusuydu. Bu durumda modern devletin tek ve bölünmez

²⁸⁹ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 32-41.

²⁹⁰ Gökberk, *a.g.e.*, s. 42.

iktidarının oluşumuna engel teşkil ediyordu. Dolayısıyla kralların, bölünmüş bir iktidar yerine bölünmez, tek ve mutlak iktidar ile tarih arenasında yer almaya başlamaları, modern devletin oluşumunun ilk basamağı kabul edilir. Bu dönüşüm döneminin filozofu olan Machiavelli, siyasal iktidarın nitelikleri, çıkar ilişkileri, amaç olan için siyasal iktidarın bir araç olarak kullanılacağını söylemektedir.²⁹¹ Bu şekilde Machiavelli'nin, devleti, olması gerekenden daha büyük bir meşruiyet gayesine araç kılmaya çalıştığını görmekteyiz.

Diğer taraftan modern öncesi siyasal ilişkilerin doğaüstü güç eksenli olduğu ve toplum dışındaki güçlerin din, gelenek, mitoloji ve önderlerin telkinleri ile toplumda içselleşmesi sonucu ortaya çıktığı öne sürülmektedir.²⁹² Ancak bu durum meydana gelen gelişmeler ışığında değişimleri beraberinde getirmiştir. İşte Machiavelli modern dönemde bu değişimler sonucu oluşan politik-siyasi iktidarın mutlak, bölünmez ve de çok güçlü bir şekilde varlık göstermesi gerektiğini savunmaktadır. O, devlete-iktidara getirdiği bu yeni bakış açısıyla, devlet referans göstererek meşruiyeti destekleyen ve inşa eden ilk meşruiyet kuramı düşünürlerinden birisi olmayı başarmıştır. Nitekim Machiavelli ile birlikte farklı, yepyeni bir toplum ve insan düşüncesi ortaya çıkmış, bu da beraberinde yeni bir meşruiyet ve egemenlik anlayışı meydana getirmiştir. Dinin, yönetimi bölen iktidarına karşı çıkmış yalnızca bütün olan iktidarın meşruiyetini söylemini savunmuştur. Böylelikle Machiavelli iktidarı bir bütün olarak, mutlak ve sınırsız olarak tanımlamıştır. Öyle ki Machiavelli, iktidarı, korkunun esas olduğu bir güç kullanma aracına indirger.²⁹³ Bu durum onun iktidara ne kadar geniş yetkiler verdiğinin açık bir göstergesidir. Bu anlayışla kurulan iktidar mutlak olup, toplum ve birey, egemenin meşruiyet esaslarına entegre olması gerekli olan araçlardır. O zamanda böyle bir iktidarı sınırlandıracak bir kuvvet söz konusu olmadığı gibi iktidar-egemen toplumun ve bireylerin iradesinin üstünde mutlak amaçtır. Böyle bir siyasal iktidarda

²⁹¹ Cassirer, *a.g.e.*, s.141.

²⁹² Çetin, Halis, "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 3, Ankara, 2003, s. 72.

²⁹³ Machiavelli, Niccolo, *Prens*, (Çev. N. Gönenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 69.

toplumun yargısal denetimini sağlayan hukuk da egemenin iradesinin topluma dayatılmasının bir aracı olarak görülmüştür. Burada Machiavelli'nin önemle üzerinde durmaya çalıştığı, bu egemen güce boyun eğen bir toplumun oluşmasıdır. Bunu yönetici isterse korku salarak yapar, isterse de ikna ederek sağlamaya çalışır. Çünkü egemen güç-hükümdar, bunu sağlamak için hiçbir kayıt altında değildir ve “tuzakları tanımak için tilki, kurtları ürkütmek için aslan gibi” olmalıdır.²⁹⁴

Machiavelli, toplumdaki bir kimsenin yurttaşlıktan toplum yöneticiliğine gelmesinin iki şekilde olabileceğini savunur. Biri yurttaşlarının onayını desteğinin alarak hükümdar olması diğeri ise zorla, seçkinlerin desteğiyle hükümdar olmasıdır. Halkın desteğini alarak iktidara gelen bir yönetici, çevresindekiler tarafından desteklendiği için kendisinin vereceği her emre toplum itaat edeceğinden herhangi bir dış müdahalenin olması mümkün değildir. Ancak zorla, alçakça, seçkinler tarafından desteklenerek iktidara gelmeyi başaran yönetici için bu kadar olumlu düşünmek çok zordur. Machiavelli bu durumu şöyle ifade eder:

*“başkalarına zarar vermeden, dürüst davranarak seçkinleri mutlu etmek olanaklı değildir; oysa aynı şey halk için söz konusu olamaz; çünkü halkın baş koyduğu erek seçkinlere göre daha haklıdır, çünkü seçkinler ezmek, halk ezilmemek ister.”*²⁹⁵

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Machiavelli'ye göre, halkın desteği ile hükümdar olmayı başarmış bir yöneticinin, toplumla daha barışık daha dostane bir ilişki sürdürebilmesi daha kolaydır. Çünkü yönetici, tebanın tek rehber, iktidarın birliğinin ve bütünlüğünün tek teminatı konumundadır. Bundan dolayı yönetici, bu hedefe ulaşabilmek için de karşılaşabileceği bütün engellerin üstesinden gelmektedir. Bu yönetici, halkını yeri geldiğinde suyuna giderek bazen de zorlamayla yönetir, fakat hiçbir zaman ülkesinin birlik ve beraberliği için mücadele etmekten geri durmaz. Bu nedenle yönetici, halkını

²⁹⁴ Machiavelli, *Prens*, s. 110.

²⁹⁵ Machiavelli, *Prens*, s. 37-38.

yoktan var eden ve bu yüzden herkesin ona şükran borcu olduğu kimsedir. O, insanlara inanma gücünü aşıl原因an, bir amaç etrafında kenetleyen ve hiç hata yapmayan kişidir. Bu yüzden halk için önemli olan huzurun, kendi güvenliğinin sağlanması, mülkiyetinin korunmasını, zulme uğramadan güvenliğinin devamının sağlanması ve bu şekilde özgürlüğünü yaşayabilecek ortamının oluşturulması olduğunu savunmaktadır.²⁹⁶

Bu anlattığımız bilgiler ışığında, Machiavelli'nin siyasi anlayışında, iktidara gelmeyi başarmış devlet yöneticisinin yani hükümdarın temel görevinin, elinden geldiğince devleti güçlü bir konuma getirmek olduğu gerçeğidir. Bunun gerçekleştirilmesi için de yapılması gereken ne varsa yapılmalıdır. Çünkü onun için amaca giden her yol mubahtır.²⁹⁷ Ancak Machiavelli'ye göre, hukuk ve ahlak gibi değerler, devletin varlığıyla bir anlam ifade etmektedir. Devlet yoksa bu kavramların hiçbiri bir önem taşımaz. Bu yüzden de Prens yaptıkları ile korku salabilir ama bu korku kin ve nefret uyandırmamalıdır.²⁹⁸

Machiavelli'in siyaset felsefesinde, insan doğası ile ilgili görüşleri de önemli bir yere sahiptir. Çünkü Ona göre insanlar doğaları gereği bencildir. Bu yüzden de iktidarda bulunanlar ve yöneticiler bunun bilincinde olup devlet yönetiminde buna göre siyasi işleri yürütmelidirler. Machiavelli, devletin oluşumunu sağlayan insanlarla ilgili bu durumu şu ifadelerle açıklar:

*“Eski dönemlerde, insanlar çok az sayıda ve dağınık bir yaşantıya sahiptirler, dolayısıyla her hangi bir toplum ya da devlet yoktur. Ancak insanlar kalabalıklaştıkça bir araya geldiler; toplumsal yaşam ortaya çıktı. Toplumsal yaşamda, kendilerini daha iyi korumak için, içlerinde en güçlü ve en yürekli olana boyun eğdiler”.*²⁹⁹ İşte ona göre devlet bu şekilde meydana gelmiştir.

²⁹⁶ Machiavelli, *Prens*, s. 69.

²⁹⁷ Machiavelli, *Prens*, s. 10.

²⁹⁸ Machiavelli, *Prens*, s. 108.

²⁹⁹ Machiavelli, *Prens*, s. 76.

Machiavelli'nin, oluşan bu güçlü ve birçok yetki ile donatılmış siyasi iktidar düzeninde mülkiyet ile ilgili görüşlerine kısaca değinecek olursak, Onun mülkiyet anlayışında, yöneticilerin, insanların mülkiyetine önem vermeleri gerekmektedir. Çünkü o, insanlar için mülkiyetin çok önemli olduğunu ifade eder. İşte bu yüzden de bir yöneticinin bu bilinçte olması gerekir ve halkın mülkiyetine gereken saygıyı göstererek, bunun için gerekli güvenceyi sağlaması zorunludur. Eğer yönetici bunu ihmal eder yani halkın mülkiyetini koruyamazsa, halk ile yöneticinin karşı karşıya gelmesine sebebiyet verebilir. Hatta bu nedenle de Machiavelli, yöneticinin, halkın mal varlığına dokunmaması ve buna saygı duyması gerektiğini ifade etmektedir. Machiavelli bunu şöyle açıklar:

“Öyle ki bir kimsenin malını alacağına o kimseyi öldürsün daha iyi. Çünkü insanlar ana babalarının ölümlerini unuturlar da, ellerinden alınan malın, toprağın acısını her zaman hatırlarlar ve bu yüzden yöneticiye dış bilerler”³⁰⁰.

Bu ifade de anlaşıldığı üzere, halkın malvarlığının korunmasının sağlanması ve buna saygı gösterilmesi, toplum düzeni ve yöneticiye itaat açısından çok önemlidir.

3.2. John Locke'da Devletin Doğuşu ve Meşruiyeti

Siyaset felsefesi tarihinin oluşumundan beri üstünde en fazla durulan, en çok analizi yapılmaya çalışılan kavramlardan biri “iktidar” kavramı olmuştur. Bu kavram, her devire ve her siyasal oluşuma göre uygun hale getirilerek değişikliğe maruz bırakılmıştır. Dolayısıyla siyaset, devlet ve onunla ilgili konularda yapılacak herhangi bir çalışmanın sağlıklı ve verimli olması için iktidar olgusunun öncelikle çözülmesi, iktidar ve devlet kavramlarının birbirleri ile ilişkisinin ne olduğu veya bu iki kavram aynı şeyler mi farklı şeyler

³⁰⁰ Machiavelli, *Prens*, s. 112.

mi olduğunu açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. Ancak iktidar olgusunu ele aldığımızda meşruiyete atıfta bulunmamız büyük önem arz etmektedir.

Meşruiyet, bir siyasal iktidarın varolmasının ve sürekliliğinin tek teminatıdır. Çünkü siyasal iktidar tarafından çıkarılan emirlerin, yasaların ve de buldukları davranışların, hem birey tarafından hem de toplum tarafından benimsenip kabul görülmesinin en önemli dayanak noktası meşruiyettir.³⁰¹ Buradan da anlaşıldığı üzere bireysel ve toplumsal rıza, siyasal iktidarın meşruiyeti açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü meşruiyet arayışının nedeni: mevcut durumu haklılaştırma, toplum içinde yaşadığı kurulu düzeni güvence altına alma, sürekliliği için kendisinin sahip olduğu ölçüt ve rasyonel gerekçeleri savunmaktır.³⁰² Bu sebepten ötürü devlet, iktidar, egemenlik ve siyaset gibi konuların ele alınıp incelendiği alan aslında bir çeşit meşruiyet alanıdır da diyebiliriz. Zira oluşturulacak bir siyasal iktidar eğer toplumsal rızaya dönüşmemişse yani birey ve toplum tarafından onay görmemişse, bu siyasal iktidarın meşruiyetinin olduğunu söylemek doğru olmayacağı gibi bu durumun, zorbaca bir davranışta bulunma anlamını taşıdığını söyleyebiliriz. Bu demek oluyor ki, bütün siyasal iktidarların ihtiyacı olan şey, bireysel tasvip ve toplumsal rıza arayışıdır ki bu meşruiyetin kaynağıdır. Dolayısıyla devletin, bireylerin rızasına dayandığı ve bahsi geçen bu rızanın kendisine verilmesini sağlayan sorumlulukları gerçekleştirebildiği kadar meşru olduğunu görüyoruz.³⁰³ Locke bu durumu şöyle açıklamaktadır:

*“Doğal olarak özgür olan insanlar, kendi rızalarıyla bir araya gelerek birleşip, kendi iradeleriyle genel olarak idareyi bir gücün eline verdiler, dürüstlüğüne ve sağduyusuna güvenle gücünü sınırlamadan, düzenlemeden onu kabul ettiler... Tarihten alabildiğim kadar ışıkla tüm huzurlu devletlerin başlangıçları insanların bu ortak kararı ve ortak rızasında yattığı sonucunu gördüm.”*³⁰⁴

³⁰¹ Çetin, *Siyasetin Evrensel Sorunu*, s. 62.

³⁰² Çetin, *Siyasetin Evrensel Sorunu*, s. 68.

³⁰³ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 22.

³⁰⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 92.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere, siyaset bilimi açısından, siyasal iktidarın kendisini ve de gerçekleştireceği eylemlerinin toplum tarafından kabul görmesi çok önemlidir. İktidar, toplumu hangi gayeyle yönettiğini belirtmeden, toplumdan icazet almadan, toplumun rızası olmadan meşru bir siyasal iktidar olduğunu söylememizin imkanı yoktur. Başka bir ifade ile otoriteden yoksun oluşan bir güç ilişkisine siyasal iktidar diyemeyeceğimizi gibi; otoriteden yoksun gücün, herhangi bir yasa olmadan yapılacak uygulamanın ve de ilkeden yoksun kullanımın her türlü sosyal düzenlemeyi olanaksız yapan bir kaosa neden olması kaçınılmazdır.³⁰⁵ Nitekim iktidar, kendisini onay gören bir sebebe, bir yasaya, bir prensibe dayandırması lazım gelir ki, meşru bir iktidar olabilsin. Çünkü meşruiyet toplum tarafından verilen rıza olduğundan, bu toplum tarafından yöneticileri kabul edildiğinden dolayı iktidar, toplumun değerlerine, inançlarına ve normlarına uygun, ahlaki, makul, doğal gerekçelere dayandırılarak oluşturulan ve etkili olabilen bir güç olmalıdır.³⁰⁶ Locke siyasal iktidar ile ilgili bu düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“...mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezası ve dolayısıyla bundan daha az şiddetli cezalar verebilen yasalar koymak, bu yasaları uygulamak ve devleti yabancılara işleyeceği zararlardan esirgemek için topluluğun gücünü kullanmak, bütün bunları da yalnızca kamunun iyiliği uğruna yapmak hakkı...”³⁰⁷

Bu tanımlama bizi, Locke’da meşruiyetin temelinde yer alan ilkeleri göstermektedir. İktidarın yaptıklarının kamu iyiliğinden kaynaklanması lazımdır.³⁰⁸ Başka bir ifade ile iktidarın yaptıkları, toplumsal bir amaç edinmiş olmalı; bireylerin canlarını, mallarını ve özgürlüklerinin korunmasını sağlaması

³⁰⁵ Akal, Bali Cemal, *Yasa ve Kılıç*, Afa Yayınları, İstanbul, 1991, s. 7.

³⁰⁶ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 13-18.

³⁰⁷ Lockee, John Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme’de Seçme Parçalar: Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar II*, (Çev. M. Tuncay), Yeni Çağ, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1969, s. 166.

³⁰⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 107.

gerekir.³⁰⁹ Zira Locke, siyasal iktidarın meşruiyetinin, bireyin sahip olduğu doğal hak ve özgürlüklerinden kaynaklandığını söyler.³¹⁰

Bunun yanında meşruiyet siyasal, iktisadi ve toplumsal kuruculuk gibi fonksiyonlara sahiptir. Dolayısıyla siyasal ve toplumsal bir bütünlük meydana getirerek, bireyin de bu bütünlük içinde yer almasını ve buraya entegre olmasını olanaklı kılar. O zaman siyasal iktidar, bu bütünleştirme ve uyum sağlama sürecinde toplumsal ve ekonomik alanları kendi belirlediği ve toplum tarafından da kabul görülen bir yasa doğrultusunda olmasını ve gelişimini sağlamalıdır. Sonuç olarak meşruiyet, birey-toplum ile siyasal iktidarın birbirleriyle olan ilişkileri üstüne inşa edilen yasaları, değerleri ve prensipleri yansıtmaktadır.³¹¹

Yukarıda devlet'in olgusunu incelememiz için bilmemiz gereken önemli kavramlar olan meşruiyet, iktidar, siyasal iktidar gibi kavramlar kısaca ele aldık. Şimdi de bir başka önemli kavram olan ve bu çalışmamız için de büyük önem taşıyan “devlet” hakkındaki Locke'ın görüşlerine bakmamız gerekmektedir. Zira devlet hakkındaki görüşler, diğer siyaset kavramlarının da belirleyicisi olmaktadır.

Devlet olgusu modern düşünce anlayışına göre, parçalanmış toplumun kurumsallaşmış siyasal iktidarını elinde bulunduran, soyut biçimde anlamlandırılan, üstünlük ve egemenlik anlayışına sahip olan bir realitedir.³¹² Devlet kavramı üzerine çalışmalar yapan düşünürlerden biri olan Burdeau devleti şöyle açıklar:

*“onu düşünenlerin kafalarında var kıldıkları bir gerçeklik”*³¹³

³⁰⁹ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 15.

³¹⁰ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 22.

³¹¹ Çetin, *Siyasetin Evrensel Sorunu*, s. 70.

³¹² Çetin, *Siyasetin Evrensel Sorunu*, s. 65.

³¹³ Akal, Bali Cemal, *Sivil Toplumun Tanrısı*, Afa Yayınları, İstanbul, 1990, s. 23.

Burada devletin mutlak ve üstün bir güç olduğunu, devlet varlığının soyut olduğunu ifade ediyor. Yine aynı şekilde Bourdeau devlet ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

*“Devlet, güç kullanma yetkisini elinde bulunduran, zorlayıcı bir üstünlük olarak otorite ve düzenleyici bir iktidar ifade etmektedir. Devlet, iktidarın içinde yer almaktadır. Çünkü iktidar oluşmadan, otoritenin meydana gelmesi ve sürekliliğinin sağlanması olanağı yoktur.”*³¹⁴

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere devlet, otorite sahibi bir iktidar, bu otoritenin sağlamış olduğu güç ile topluma emir verme, toplumu kontrol etme ve insanlar adına aldığı kararları uygulama hakkını elinde bulundurmaktadır. Nitekim özgürce davranan insanlar, karşılıklı anlaşarak ve siyasi toplumun gönüllü birer birliktelliği sonucu oluşturdukları bu otoriteye, kendi iradeleri ile bu haklarını vermişlerdir.³¹⁵

Diğer taraftan Locke, yaşamış olduğu dönemin politik çatışma ve çekişmelerine tanık olmuş bir düşünür olduğundan, bu dönemde meydana gelen olaylar karşısında sesiz durmamış, bu olaylara fikirleriyle yön veren bir filozof olmuştur. Demek ki filozofların, buldukları dönemin aynası görevini yaptığını söylemek yanlış olmaz. Aristokrasi düşüncesindeki dogmatik, skolastik ve de metafizik anlayışına karşı çıkan Locke, buna karşı burjuvazinin dünya görüşünün felsefi temellerini, ampirizmi ortaya atmıştır.³¹⁶ Hobbes nasıl aristokrasinin siyasal görüşlerinin sistemleştirdiyse Locke da burjuvazinin siyasal görüşlerini sistemleştirmiştir. Bunu yaparken de Orta Çağ ve öncesi, geleneklere karşı çıkmış, Orta Çağ’daki kilise ve hükümdarın ikili iktidarını sorgulayarak siyasal düşüncelerine zemin hazırlamıştır.³¹⁷

Bununla birlikte Locke devleti ele alırken, Hobbes’da geniş yetkilerle donatılmış olan “*Ejderha’nın*” (Leviathan) mutlak iktidarı ya da

³¹⁴ Çetin, *Siyasetin Evrensel Sorunu*, s. 65.

³¹⁵ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 85.

³¹⁶ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 335.

³¹⁷ Çetin, *Siyasetin Evrensel Sorunu*, s. 72.

Machiavelli'nin sınırsız ve mutlak güç olarak tasarladığı Prens'ine karşın kendisi, anayasal bir temsili demokrasi düşüncesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Başka bir ifade ile Locke, kendinden önceki Hobbes ve Machiavelli'nin yaklaşımını her ne kadar devam ettirse de modern manasında iktidarın mutlak oluşuna karşı ilk itirazı kendisi yapmıştır. Nitekim Locke teorisine, iktidarın bir güç ve şiddet ürünü olduğunu ve yönetim görevinin de en güçlü olanın yönetim hakkı olması gerektiğini savunan Machiavelli'nin görüşlerini ret ederek başlar.³¹⁸ Daha sonra ise yönetici ve tebaa arasındaki iktidar ilişkisini babanın çocukları, efendinin kölesi, kocanın karısı üzerindeki gücü ile açıklayan doğal iktidar kuramcısı olan Bodin'den ayrılır.³¹⁹ Son olarak da Hobbes'un mutlak, bölünmez, sınırsız olan, devamlı ve üstün olarak kutsal gördüğü ölümlü Tanrı'yı (Leviathan'ı) yok sayar.³²⁰ Locke, bu düşünleriyle, iktidarın kaynağını halkın rızası temeline dayandırarak meşruiyet kazandırmış ve modern döneme geçişte kralın iktidarının sınırlanmasının temelini hazırlayan düşünür olmuştur.

Locke, devletin var oluş nedenini, Hobbes, Rousseau vb. de olduğu gibi sosyal sözleşme tasvirinden yola çıkarak açıklamaya çalışan filozoflardan biridir.³²¹ Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Locke'a göre, bu sözleşme ile doğa durumunda bulunan bireyler, uygar-sivil topluma geçmişlerdir. Bu sebepten, Locke'ta devletin doğuşunu daha iyi anlayabilmek ve konuyu daha iyi kavrayabilmek adına, doğa durumu ve bu durumdan çıkışı sağlayan toplum sözleşmesini, yeri geldikçe ifade etmemiz gerekmektedir. Zira bu ifade edeceğimiz doğa durumu, bizi Locke'ta devletin doğuşuna yani kaynağına götürücektir.

Buradan hareketle, Locke'a göre bireylerin özgür bir yaşam sürdüğü, eşit ve de bağımsız oldukları bir doğa durumu vardır. Bu doğa durumunda bireylerin, doğuştan sahip oldukları vazgeçilmez hakları - yaşam, özgürlük ve

³¹⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar*, s. 166.

³¹⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar*, s. 167.

³²⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar*, s. 167.

³²¹ ErnestVon, Aster, *Fransız İhtilali'nin Siyasi ve İçtimai Fikirleri*, (Çev. M. Nermi), Berikan Yayınları, Ankara, 2003, s. 23.

mülkiyet- bulunmaktadır. Ancak bireyin sahip olduğu bu özgürlük ortamı ne isterse yapacağı bir özgürlük değildir. Doğa yasası dediğimiz, daha önce de ifade ettiğimiz bu kanun tarafından sınırlandırılır ³²² Locke bu durumu şöyle açıklar:

*“Kanun olmadığında özgürlük de yoktur. Özgürlük, kanunun olmadığı yerde olamaz... Tanrı, davranışlarını yönetmesi için bireye anlayış(akıl) vererek, altında olduğu kanun sınırları içerisinde de uygun olarak ait olduğu bir irade özgürlüğü ve davranış özgürlüğü verdi.”*³²³

Buradan anlaşılıyor ki, bireyin doğa durumunda özgürlüğü kanunla sınırlı tutulmaktadır. Dolayısıyla birey, davranışlarını, doğal haklarını, mallarını ve mülkünü özgürce düzenlemek ve yerleştirmek için, kanunun izin verdiği ölçüde özgür olup başkasının keyfi isteğine tabi değildir.³²⁴

Ancak bireylerin doğa durumundaki özgürlükleri ve eşitlikleri, doğa yasasının birey tarafından ihlali, bireyin doğal haklarına zarar verilmesi karşısında bireyin takındığı ölçsüz, adaletsiz, tutkulu ve bencil davranışlar ile verdiği cezalar ve bütün bunların sebep olduğu savaş durumu gibi doğa durumu eksiklikleri, bireylerin bir araya gelerek, kendi iradeleriyle anlaşarak, uygar topluma geçmelerine ve yetkilerini ortak bir güç dediğimiz devlete devretmelerine neden olmuştur. Locke devletin doğuşunu, bu nedenlerden yola çıkarak şöyle açıklamaktadır:

“Bireylerin sahip oldukları mülkleri sürekli başkalarının saldırısına açıktır. Çünkü herkes onun kadar kral olup herkes onunla eşit olduğundan, bu eşitliğin ve de yargının sıkı gözlemcileri olmadığından, bu doğa durumunda sahip oldukları mülkiyetin sahipliği oldukça emniyetsiz ve korumasızdır. Bu durum, bireyler özgür olsalarda sürekli korkularla ve tehlikelerle dolu bu şartlardan bireyi çıkmaya zorlar; ve önceden birleşmiş başkalarıyla bir topluma katılmayı istemesi yada benim genel bir isim olarak mülkiyet dediğim

³²² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 56.

³²³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 56.

³²⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 56-57.

hayatlarını, özgürlüklerini ve mülklerini karşılıklı koruma için birleşme fikri nedensiz değildir."³²⁵

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Locke'a göre bireylerin kendilerini devlete bağlamalarını ve ona yetkilerini devretmelerinin en büyük amacı, bireyin sahip olduğu özgürlük ve eşitlik haklarının beraberinde getirdiği olumsuzlukları engellemek, dolayısıyla mülkiyet diye tabir ettiği; yaşam, güvenlik ve mülklerinin korunmasını sağlamak isteğidir.

Dolayısıyla bireyler, doğa durumunun güçlüklerinden kaçınmak ve çaresini bulabilmek adına kendilerini devlete tabi kılmışlardır. Çünkü bireye verilen herhangi bir zararda yada çıkabilecek ihtilafta, toplumun her bireyini başvurabileceği ve itaat edeceği bilinen herhangi bir ortak güç, hakim ya da yargıç yoktur. Locke böyle bir gücün gerekliliği şu şekilde ifade eder:

*"Tabiat halinde herkesin hem hakim hemde icra edici olması, kendilerine taraf olarak tutku ve intikamın onları ileriye götürerek ihmalcı yapması muhtemeldir. Dolayısıyla otorite ile belirlenen tarafsız bir hakim gerekir. Aynı şekilde doğru olana yönelik cezayı destekleyecek, haksızlıkları bastırabilecek ve onu icra edebilecek güç gerekir."*³²⁶

İşte bu güç, bireylerin bir araya gelerek, yetkilerini devrettikleri egemen güçtür yani devlettir.

Locke'a göre bu devletin amacı, barış, güvenlik ve kamu iyiliğini sağlamak ve bunun için gerekli tedbirleri almaktır. Çünkü toplum sözleşmesi sonucunda meydana gelen devlet, herkesin özgürlüğünü ve mallarını daha iyi korumak gayesiyle oluşturulduğundan, toplumun ya da onlarca kurulan yasamanın faydalı olabileceği alanın, genel iyiliğin ötesine geçmesi söz konusu olamaz.³²⁷ Locke burada devlete aslında şu misyonu yükler: içinde erdemli bireylerin yetiştirileceği toplumsal şartları meydana getirmek ve birbirlerine

³²⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99

³²⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 100.

³²⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar*, s. 177.

karşı çıkar çatışmalarına girmeyen, güvenli bir ortam ve istikrar ortamının sağlamaktır. Toplumsal yaşama geçişin temel ve en önemli amacı Locke için bireylerin yaşam, özgürlük, mülkiyet gibi haklarını güvence altına almak olduğu bir yerde, devletin bu hakları koruması için gerekenleri yapması zorunludur.³²⁸

Toparlamak gerekirse, bireyler doğa durumunu bütün imtiyazlarına rağmen, içerisinde mevcut bulunan kötü şartlar, eksiklikler, mülkiyetlerin korunmasının sakıncaları, başkalarının ihlallerini cezalandırmadaki her bireyin sahip olduğu belirsiz ve düzensiz gücün uygulanmasının sebep olduğu elverişsizlikler, bireyin yukarıda saydığımız eşitlik, özgürlük ve icra gücünü toplumun ellerine bırakarak, ortak bir irade ile bir toplum altına girmesine, kurulmuş bir devletin kanunları altına sığınmalarına ve böylelikle mülkiyetlerini güvence altına almaya çalışmalarına neden olmuştur.³²⁹ Nitekim devlet, başkaları tarafından o toplumun üyelerine yönelik verilecek bütün zararlara karşı, mevcut kanunların sınırları içerisinde kalarak ceza verebilecek ve buna engel olabilecek bir güç potansiyeline sahiptir.³³⁰

Bu düşünceleriyle Locke'ın, modern dönemin esas ideolojilerinden biri olarak kabul edilen liberalizmin temellini attığı kabul edilir. Bireye, topluma ve devlete ait ana teorilerde yeni bir düşünce anlayışını meydana getirmiştir. Bununla beraber, tüm liberalist düşünürlerin desteklediği bireycilik, sınırlı devlet olgusu, kuvvetler ayrılığı ve birçoğunun savunduğu bireyin doğal haklarının bulunması gerekliliği gibi fikirler yine Locke'ın tasarladığı siyaset felsefesinde önemli görüşler olup ifade etmediklerimizi yeri geldikçe değineceğiz. Bu görüşler böylece kendisinden sonraki dönemleri etkilemiş ve günümüzde bile etkisini hala sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

³²⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar*, s. 177.

³²⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 100-102.

³³⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 75.

3.2.1. John Locke'ın Devlet Anlayışı ve Filmer'le Çatışması

Robert Filmer, 1588-1653 arasında yaşamış, gücünü ve yetkilerini Tanrıdan alan mutlak monarşinin ilk teorisyenlerinden biridir. Dönemin İngiltere Kralı olan I. Charles tarafından Sir ünvanı verilen Filmer, kaleme aldığı *Patriarcha* adlı eseri ile Locke'ın eleştirisi odağı olmuştur.³³¹ Nitekim Locke'ın siyaset felsefesi ile ilgili görüşlerinin yer aldığı en önemli eserlerinden biri olan *Uygar Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı eserindeki ilk denemesi Filmer'in bu eserine eleştirel bir cevap niteliği taşımaktadır.³³²

Filmer, İngiltere Kralı olan I. Charles'ın İngiltere'yi mutlak bir güçle yönettiğini ileri sürmüştü ve bunu da Adem'den kalan miras yetkisinden meydana geldiğini savunmuştur. Filmer *Kitab-ı Mukaddes'e* dayanarak, Tanrı'nın, tabiatı yönetmesi ve hükmetmesi için Adem'i gönderdiğini, Adem'den sonra ise onun mirasçılarının bunu sürdürdüğünü ileri sürmüştür.

Bununla birlikte, Filmer, mutlak monarşi ile ilgili fikirlerinin kaynağında, aile de baba ve çocuk örneğini verir ve ona göre Tanrı bir evdeki baba gibidir. Evde babaya nasıl itaat edilmesi gerekiyorsa aynı şekilde krala itaat etmek de bir görevdir.³³³ Çünkü yeni doğan her çocuk babanın otoritesi altına girer, dolayısıyla özgür değildir. Fakat Locke, Filmer'in, insanların hiçbirinin özgür doğmadığı³³⁴ hiçbirinin doğal olarak özgür olmadığı, dolayısıyla da eşit olmadığı³³⁵ fikrine karşı çıkararak, insanın, Tanrı tarafından bahşedilen akla sahip olduğunu söyler. Bu yüzden de rasyonel bir varlık olan bu insan, özgür doğmuştur ve eşittir.³³⁶

Ancak Filmer'a göre, eğer insanların özgür oldukları iddia edilirse, bu Adem'i reddetmek anlamına gelir. Filmer'in ana düşüncesi aslında bunun üzerine şekillenmiştir. Görüldüğü gibi Tanrı, bir baba otoritesiyle, Adem'e

³³¹ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. IV.

³³² Bouillon Hardy, *John Locke*, (Çev. A. Savaş), Liberte Yayınları, Ankara, 1998, s. 12.

³³³ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 31-36.

³³⁴ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 2.

³³⁵ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 5.

³³⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74.

krallık gücünü vermiştir.³³⁷ Bu durum kralın kendi halkı üzerinde sonsuz güce sahip olması anlamına gelmektedir. Kralın yönetimi altında bulunan halkın hiçbir hakkı yoktur; eğer kral isterse verir ve yine isterse alır. Hakların belirleyicisi kraldır. Bu da insanın özgürlüğünün Tanrı lehine terk edilmesi anlamına gelmektedir. Tanrı'nın Adem'e verdiği aslında tüm dünyayı yönetme hakkıdır. Onunki evrensel bir monarşidir. Filmer bunu şöyle açıklamaktadır:

*“İnsanlar özgür doğmamıştır ve dolayısıyla hiçbir zaman hükümet edenleri ya da hükümet biçimlerini seçme özgürlüğüne sahip olamamışlardır. Prenslar iktidarlarına mutlak biçimde ve Tanrısal bir hakla sahiptirler, çünkü köleler hiçbir zaman anlaşma yapma ya da uzlaşma hakkına sahip olmamışlardır. Adem mutlak bir monarktı ve bütün prensler Adem'den beri mutlak monarklardır.”*³³⁸

Ancak Locke bu konuda Filmer'e karşı çıkararak, bu fikirlerin kaynağı olarak gösterilen *Kitab-ı Mukaddes*'te böyle bir şeyin geçmediğini³³⁹, baba olmanın, doğal olarak sadece baba olmak olduğunu, bunu monark olarak düşünemeyeceğimizi, dolayısıyla babanın sadece çocuklarının doğal yöneticisi olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur.³⁴⁰ Dolayısıyla babalık ile monarklığı birbirimizden ayırmamız gerektiğini, Tanrı'nın, Adem'e kendi çocukları üzerinde doğrudan bir yetki vermediğini ve bu yüzden de Adem'in ilk insan olmasından dolayı kral olması anlamına gelmediğine dikkat çeker.³⁴¹

Filmer kralın tüm bu güçlerini, Tanrı-merkezli bir anlayışla ele aldığından dolayı, Ona göre, kralın mutlak gücünü yadsımak, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Adem'i kabul etmemenin yanında Hristiyanlığı da kabul etmemek anlamına gelmektedir. Adem'in yönetimi, Tanrı'nın istemi olarak kabul edilmelidir. Yöneticiye boyun eğmek bu yüzden zorunludur. Adem ve

³³⁷ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 18

³³⁸ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 4.

³³⁹ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 3.

³⁴⁰ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 21.

³⁴¹ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 30-32.

onun varisi, ölümün ve hayatın mutlak otoritesidir.³⁴² Krallar tüm dünyevi kanunların üzerindedir. Filmer'in cümleleriyle ifade edersek:

*“Bir monarşide Kral zorunlu olarak yasaların üzerinde olmalıdır. Mükemmel bir krallık, kralın her şeyi kendi iradesine göre yönettiği yerdir. Ne örfi yasaları ne de yazılı yasalar, kralların babalık hakkı sayesinde halkları üzerinde sahip oldukları bu genel iktidarda herhangi bir azalmaya yol açar ya da açabilir.”*³⁴³

Locke, öncelikle bu konuyla ilgili olarak *Kitab-ı Mukaddes*'te yine hiçbir delil bulamadığını belirtir,³⁴⁴ Tanrı, yönetme yetkisini Adem'in soyuna değil, tüm insanlığa vermiştir ve ilk günah ile dünyaya düşüş arasındaki ilişkinin Filmer tarafından gözden kaçırıldığını iddia eder. Filmer'in savunduğu gibi yaşamın kaynağı Tanrı ise, o zaman insan yaşamının kaynağını bilemez. O halde yaşamının kaynağını bilmeyen bir insan bir başkasının hayatının kaynağı da olamaz. Ayrıca, Adem ilk yaratıldığında ona monark olma görevi verilmiş olamaz. Ancak Havva'nın yaratılışı ve ardından ilk günah olayına bağlı düşüşün gerçekleşmesiyle bu güç Adem'e verilmiş olabilir. Bu durumu Locke, uyruklar olmadan kral olmaya benzetmektedir.³⁴⁵

Filmer, insanların eşit oldukları düşüncesine karşı çıkararak, kralların üstün olduklarını ve bu üstünlüğün nedeni de Adem'in soyundan olmalarından meydana geldiğini savunur. Kralların, Adem'in soyundan gelmesi, onları iktidarın tek meşru sahibi yapmıştır.³⁴⁶ Dolayısıyla, kralların iktidarda olmaları halkın rızasına bağlı değildir ve kimse buna karşı çıkamaz. Ancak Locke buna karşı çıkararak, Adem'in insanlar üzerinde ve çocukları üzerinde doğrudan bir iktidar hakkı olmadığını ifade etmiştir. Tanrı'nın Adem'e böyle bir hükümlerlik vermediğini anlaşılması için de Locke, Kutsal Kitab'a bakmamızı ve Tanrı'nın tufandan sonra Nuh ve oğullarına yaptığı kutsamayla Adem'in

³⁴² Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s.12-15

³⁴³ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 9.

³⁴⁴ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 3.

³⁴⁵ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 17-18; Toku, *a.g.e.*, s. 217.

³⁴⁶ Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 10.

durumunun karşılaştırılması gerektiğın ifade etmiştir. Bu durum Locke *Tekvin*'i işaret ederek şu şekilde açıklar:

*“ Tanrı burada Nuh ve oğullarına gökyüzünün kuşları, denizin balıkları ve yeryüzüne ait yaratıklar üzerinde; kısacası yeryüzü üzerinde hareket eden bütün canlı varlıklar üzerinde hükümranlık hakkı vermiştir... O zaman Adem'e Tanrı tarafından bir monarklık yada hükümranlık verildiğini söyleyemeyiz. ”*³⁴⁷

Sonuç olarak, Filmer'in düşüncelerinin temelini mutlak monarşi oluşturur. Ona göre, Adem, bütün dünyanın monarkı olarak, Tanrı tarafından, bu dünyaya hükmetmesi ve bu dünyayı yönetmesi için gönderilmiştir. Bu düşüncesini şu şekilde açıklar:

*“Adem yaratılır yaratılmaz, Tanrı'nın görevlendirmesiyle dünyanın monarkıydı. Uruklar varoluncaya kadar, gerçek bir hükümet olmamasına, yine de doğanın verdiği hakla, soyunun olması bile en azından Adem'in hakkıydı...yaratılış gereği yaratılışından itibaren bir kraldı. ”*³⁴⁸

Filmer daha da ileriye giderek, Adem'den sonra ise onun mirasçılarının (çocukları) bunu sürdürdüğünü ileri sürmüş ve bu mirası bırakılanların ise mutlak bir güce sahip ve birçok yetki ile donatılan krallar olduğunu söylemiştir.³⁴⁹ Bunu şu cümlelerle açıklamıştır:

*“...Tanrı tarafından Adem'e tüm dünya üzerinde monarklık verilmiştir. Adem'in bağıışı veya izni olmadan onun soyundan gelen hiç kimse, hiçbir şey üzerinde hak iddiasında bulunamaz...Tanrı'nın yeryüzünü insanın çocuklarına verdiğini ifade etmiştir ki, bu ifade de hakkın babadan geldiğini göstermektedir. ”*³⁵⁰

Locke bu duruma karşı çıkararak *Tekvin*'i işaret ederek; Tanrı'nın Adem'e ne insanlar üzerinde ne de çocukları üzerinde doğrudan herhangi bir iktidar

³⁴⁷ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 27-29.

³⁴⁸ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 16.

³⁴⁹ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 10.

³⁵⁰ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 23.

hakkı vermediğini söyler. Bu yüzden de Adem ne bir monark olmuştur ne de bir yönetici yapılmıştır. Locke'a göre Tanrı bahsettiği, hem Adem'e hem de insanoğluna ortaklaşa sunmuş olduğu bir hak dışında başka bir şey değildir.³⁵¹

Sonuç olarak, Filmer bu düşüncelerinin açıklarken, bunları sağlam bir temel üzerine inşa edememiş, inandırıcı argümanlar sunamamıştır. Gösterdiği kanıt ve bulgular da düşüncesinin doğruluğunu ıspatlamaya yetmemiştir.³⁵²

3.2.2. John Locke'da Siyasal Toplumun Oluşumu

Locke, siyasal toplumun oluşumu ile ilgili düşüncelerini tam manasıyla idrak edebilmemiz için öncelikle toplum öncesi duruma yani doğa durumuna bakmamız lazımdır. Böylelikle siyasal toplumun oluşumunu doğa durumu üzerinden temellendirerek açıklamamız gerekmektedir. Yukarılarda da ifade ettiğimiz gibi bu doğa durumu Locke'ın siyaset felsefesinde bir başlangıç mahiyetindedir. Nitekim Locke, bu düşüncesini *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*'de şöyle ifade eder:

*“Siyasal toplumu doğru biçimde anlamak ve onu kökeninden çözmek için, bütün insanların doğal olarak ne durumda olduklarını düşünmeliyiz.”*³⁵³

Bu sebeple Locke, siyasal toplumun oluşumunu açıklamak için, ilk olarak bireylerin siyasal toplumu oluşturmadan önceki durumlarından başlayarak önce doğa durumu kavramını açıklar. Bunu açıkladıktan sonra doğa durumunda bireyin nasıl bir düzen içinde yaşamını sürdürdüğünü ve ne tür haklara sahip olduğunu ele alır. Daha sonra da doğa durumundaki bireylerin nasıl bir yasaya tabi olduğunu ve bu yasanın birey için ne anlam ifade ettiğini ve de bireyin eylemlerini ne şekilde ve hangi ölçüde etkilediğini açıklamaya çalışır. Son olarak da doğa durumundaki mevcut bulunan tehlikeleri yani doğa

³⁵¹ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 25.

³⁵² Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 12-13.

³⁵³ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74-77.

durumunun eksikliklerini belirterek, bireyin siyasal toplumu oluşturma sürecinin nasıl olduğunu açıklar.

Locke ilk olarak, doğa durumu diye tasvir ettiği - siyasal toplumun kurularak devletin varlık alanına girmesinden ve pozitif hukukun doğmasından önce- dönem de, bütün bireylerin özgür, bağımsız ve eşit olduklarını,³⁵⁴ dolayısıyla herkes doğanın sağladıklarından eşit bir şekilde yararlandığı ve ortak mülkiyet hakkına bulunduğu; hayat, hürriyet ve mülkiyet gibi doğal haklara eşit olarak ve ellerinden alınamaz şekilde sahip olduğunu, bu hakların da insan haklarının temel taşları olduğunu ileri sürmüştür.³⁵⁵ Dolayısıyla akıl yani doğa yasası, insanları sınırlandırarak, kendileri gibi eşit ve özgür bir yaşam sürdüren diğer insanların yaşam alanına, özgürlüğüne ve de mülklerine zarar vermelerini engelleyerek, insanların, Tanrı'nın onlara verdiği sağduyu ve eşitlik sınırları içinde kalarak yaşamlarını sürdürmelerini emreder.³⁵⁶ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* adlı eserinde bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

*“İnsanlar, söylendiği gibi doğal olarak özgür, eşit ve bağımsız olduklarından dolayı, hiç kimse bu durumdan çıkartılıp, mülklerinin güvenli bir kullanımı ve onlardan olmayanlara karşı daha büyük bir güvenlikle birbirleri arasında rahat, emniyetli ve huzurlu bir yaşam için bir topluluktan birleşmek için diğer insanlarla anlaşarak yapılan kendi rızası olmadan başkasının siyasal gücüne tabi edilemez.”*³⁵⁷

Fakat yukarıda da ifade edildiği bu eşitlik ve özgürlük, doğa durumunda bazen düzensizliğe, kargaşaya en önemlisi de savaşa sebebiyet vermektedir. Çünkü birey için doğa yasasının ihlal edilmesi durumunda, kendisi için ihtilafları çözecek, ayrımsız ve adilce bir otoriteyle karar verecek, meydana gelebilecek bir zararın tazminin sağlayacak bir hakim veya icracı olmadığından

³⁵⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81.

³⁵⁵ Erdoğan, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 20.

³⁵⁶ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 5-8.

³⁵⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81.

dolayı yargılama ve cezalandırma hakkı vardı. Locke, bu durumu siyasal toplumun oluşumuyla ilişkilendirerek şöyle açıklar:

“İnsan, ispatlandığı gibi kesin özgürlük ve tabiat kanununun bütün haklarının kontrolsüz zevki ünvanıyla herhangi başka bir insanla ya da dünyadaki bir dizi insanla eşit doğduğunda, doğal olarak sadece hayatını, özgürlüğünü ve mülkünü zararlara ve başka insanların saldırılarına karşı korumak için...insanların kanun ihlallerinde yargılandırma ve cezalandırma gücüne sahiptir. Ancak hiç bir siyasi toplum, kendi içinde mülkiyeti koruma gücüne sahip olmadan ve o toplumda herkese saldırıları cezalandırmadan var olamayacağından,orada sadece bütün üyelerin bu doğal gücü bıraktığı, her olayda toplumun ellerine terk ettiği 'siyasi toplum' vardır.”³⁵⁸

Dolayısıyla böyle bir durumda, meydana gelebilecek ihtilafları çözecek ve saldırıları cezalandırmakla yetkili ortak bir yargıcın bulunmaması, beraberinde, toplumsal karışıklık, eşitsizlik, oç alma gibi olumsuzlukların meydana gelmesine neden olmuştur.³⁵⁹ Çünkü yetkili ortak bir yargıcın yokluğu, küçük haksızlık ve çatışmalarda bile insanları birbirleriyle savaş durumuna getirir ve yaşamlarını tehlikeye sokacak bir duruma sebep olur.³⁶⁰ Locke meydana gelen bu olumsuz durumu da yine siyasal toplumun oluşumuyla ilişkilendirerek şöyle ifade eder:

“Tabiat halinde hazır bulunan insanlar için tüm bu karşılıklı şikayetleri, zararları ve hataları ortadan kaldırmak için yol yoktu, sadece bir tür halk hükümeti takdir ederek kendi aralarından birleşme ve anlaşmaya giderek ve kendilerini hükmetme ve yönetme otoritesi verdikleri güce tabi ilan ederek, geri kalanların huzuru, sükunu ve mutluluğu elde edilmiş olacaktı...Sonunda hiçbir insanın kendi hakkını belirlemeyi ele alamayacağını ve kendi belirlemesine göre muhafazasını ve kısmi olarak her insanın kendine ve büyük ölçüde etkilediklerine karşı sürdüremeyeceğini; bu sebeple hepsi ortak rızaları olmadan, bir insanın diğeri üzerinde efendi ya da hakim olamayacağı ortak

³⁵⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74.

³⁵⁹ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 8-12

³⁶⁰ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 340.

kararların üzerinde anlaşabilecekleri birine vermedikçe çekişme ve sorunların sonu gelmeyeceğini anladılar.”³⁶¹

Toparlamak gerekirse, doğa durumunda yer alan bireyler, savaş ortamından uzaklaşmak yani yargılama ve cezalandırma haklarının beraberinde getirdiği olumsuzlukları engellemek, dolayısıyla yaşam, güvenlik ve mülkiyetin korunmasını sağlamak için bütün insanların tabi olacağı ve bu insanlara yönelik eşit-adaletli yasaların oluşturulacağı, herkesin ceza verebilme hakkını kullanmasına engel olacak taraf tutmayan yargıçlar seçilmesine ve yargıcın verdiği hükümleri yerine getirebilecek toplumsal bir gücün varlığına ihtiyaç duyulmuştur.³⁶² Kısacası bu ihtiyaç, doğa durumundaki eksikliklerden kurtulmak istemekten doğmuştur. Böylece doğal yaşamdan insanlar kendi istekleriyle toplum sözleşmesi dedikleri bir anlaşmaya katıldılar. Bu anlaşma, doğa durumundan siyasal-uygar topluma geçiş sözleşmesi olup toplumun fertlerinin kendi aralarında karşılıklı yapmış oldukları bir sözleşmedir.³⁶³ Dolayısıyla bu sözleşme, doğa durumundan toplumsal siyasal topluma geçişlerinin temelidir. Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* adlı eserinde siyasal toplumun oluşumu ilgili bu düşüncelerine şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Tanrı insanı öyle bir mahluk olarak yaratmıştır ki, Onun hükmünde insan için yalnız olması iyi değildir, onu topluma itmek için ihtiyaç, elverişlilik ve meyil yükümlülükleri altına koymuştur ve bununla birlikte onu buna devam etmesi ve zevk alması için anlayış ve dil ile donatmıştır. İlk toplum erkek ve hanım arasındaydı ve bu ebeveynler ve çocukların arasındaki toplumun başlamasına yol verdi ve zamanla buna köle ile efendi arasındaki ilişki eklendi. Ve tüm bunlar ortak olarak bir araya gelip bir aile kurabilmesine rağmen bu ailenin sahibi ya da sahibesi bir aileye uygun gelecek bir takım kurallara sahipti ve bunların her biri ya da hepsi birlikte bunların her birinin farklı

³⁶¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 77.

³⁶² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 75.

³⁶³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 75-77.

uçları, bağları ve sınırlarını düşündüğümüzde göreceğimiz gibi siyasi toplumu oluşturdular.”³⁶⁴

Buradan anlaşıldığı üzere, Locke’a göre Tanrı insanları yalnız bir yaşam sürdürmeleri için yaratmamıştır. Aksine insanların bir arada yaşaması için yaratmış ve bunun gerçekleşmesi içinde bazı özelliklerle donatmıştır. O zaman insanlar toplum düzenine geçmemeleri Tanrının isteğini yerine getirmemeleri anlamını taşımaktadır.

Bununla birlikte, Locke’a göre her birey, bir hükümet altında başkalarıyla anlaşarak, siyasi bir yapı meydana getirmek amacıyla kendini, o toplumdaki her bireyin çoğunluğunun aldığı kararına uyması ve çoğunluk tarafından son kararın verilmesi zorunluluğunun altına koyar. Bu durum da siyasal toplumun oluşumuna başlangıç veren ya da verebilecek tek şeydir.³⁶⁵ Dolayısıyla Locke’a göre, bundan böyle artık, tek vücut olarak ortak bir rıza ile bir araya gelmiş, ortak bir şekilde kurulan kanunla ve aralarındaki ihtilafları sona erdirecek ve de saldırıları cezalandıracak bir yargıç ile bireylerin, siyasal toplum içinde yerlerini aldıklarını ileri sürer.³⁶⁶

Sonuç olarak insanlar Tanrının, insanların birlikte yaşaması isteğini yerine getirmek, doğa durumunda insanlar arasında çıkabilecek sorunları çözebilecek bir gücün-yargıcın varlığının gerekliliğinin olması ve bunun gerçekleşmesini sağlayabilecek bir otoritenin varlığına ihtiyaç duyulması nedeniyle doğa durumundaki insanlar ortak rıza ile bir sözleşme çerçevesinde anlaşmışlardır. Bu anlaşma ile kendi doğal özgürlüklerinden vazgeçerek, güvenli, huzurlu ve barış içinde bir yaşam sürdürmek ve mülklerinin güvenliğinin korunmasını sağlamak amacıyla siyasal topluma geçişi gerçekleştirmişlerdir.

³⁶⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 69.

³⁶⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 82-83.

³⁶⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74.

3.3. Locke'ın Yönetim Anlayışı ve Rıza Kavramı

Bireyler, daha önce de kaç kez ifade ettiğimiz doğa durumundan, mevcut olan düzensizliklerin, sorunların ve de eksikliklerin giderilmesi; doğal hakların güvence altına alınmasının sağlanması için uygar siyasi toplum durumuna geçmeyi bir çözüm olarak görmüşlerdi. Çünkü hiçbir birey, böyle bir durumda yaşamını devam etme konusundan istekli değildir. Dolayısıyla, doğa durumunda olan bireyler, bir araya gelerek, ortak bir irade ile bir sözleşme yapmış ve sivil bir yönetim kurmuşlardır.³⁶⁷ Bunu yaparken de bu otoriteye yani yönetime bir kısım haklarını da kendi rızalarıyla devretmişlerdir. Böylelikle Locke'a göre, bu sivil yönetim ya da uygar yönetime, doğa durumunda meydana gelebilecek sorunları yok etme, toplum düzenini sağlama, mülkiyeti koruma gibi görevler de yüklenmiştir.³⁶⁸ Başka bir ifade ile, doğa halinden toplum düzenine yani uygar-siyasi düzene geçiş sağlanırken, bireyler, doğal durumdayken sahip oldukları yürütme ve yasama haklarını toplumda bulunan en yüksek erk olan egemen güce aktarırlar. Buna karşılık olarak da haklarını aktardıkları egemen güçten güvenliklerinin temin edilmesini arzu ederler.³⁶⁹ Bu bağlamda Locke'ın yönetim anlayışı bu şekilde gelişir. Aşağıda ifade edeceğimiz gibi bu yönetim anlayışının temelinde ise bireyin rızası bulunur. Ayrıca yasama ve yürütme konularına ileride detaylıca değineceğimizden dolayı şimdilik yeri geldikçe kısaca ifade edeceğiz. Devam edecek olursak Locke, bireylerin toplumsal sözleşme yaparak siyasi iktidar-yönetim oluşturmalarının altında yatan temel nedeni şöyle açıklar:

“İnsanların devletlere bağlanmasının ve kendilerini hükümet altına koymalarının büyük ve başlıca amacı, Tabiat halinde pek çok eksikleri olan mülkiyetlerini korumalarıdır.”³⁷⁰

Diğer taraftan Locke, bireylerin doğa durumunda sahip olduğu doğal haklarından, hiç kimsenin onları mahrum bırakamayacağını ve kimse kendi

³⁶⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 80.

³⁶⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 102.

³⁶⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 74-76.

³⁷⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99.

rızası olmadan başkasının siyasal iktidarına tabi kılınmayacağını savunmaktadır.³⁷¹ Locke bu durumu şöyle açıklar:

*“Yönetimin, yönetilenlerin rızasına dayanması gerekir.”*³⁷²

İnsanların toplumun bir üyesi olmasını temin eden ve yasamanın çıkardığı yasalara riayet etmelerini sağlayan şey rızadır. Nitekim rıza kavramı siyasal yönetiminde meşruiyetinin de temellidir. İnsanların siyasal toplumun üyeleri olmalarına ve yasama gücünün yaptığı yasalara tabi olmalarına etkili olan sebep rızalarıdır. Bu rıza yardımıyla insanlar kendi doğal iktidalarını, toplumun ortak iktidarıyla paylaşırlar ve böylece oluşan müşterek güç ile kendilerini iç ve dış tehditlere karşı korurlar.³⁷³ Ancak toplum sözleşmesi esnasında ortaya çıkan ilk rızanın (insanların toplum ve yönetim oluşturma konusundaki ortak rızalarının), yönetimin meşruluğunu sağlaması için sürekli bir rıza haline gelmesi gerekir.

Dolayısıyla Locke’ın yönetim anlayışında, iktidar-yönetim, bireyin sahip olduğu özgürlüğü garanti altına almak, korumak ve genişletmekle yükümlüdür. Birey kendi isteklerini özgür bir şekilde yapabilmeli ve yönetici ya da başka birinin keyfi, güvenilmez iradesine tabi olmaktan kaçınmalıdır. Çünkü eğer bir toplumda-yönetimde bireylerin rızası olmadan iktidar, adaleti tesis ediyorsa bu tesis ettiği adaletin, her zaman adaletsiz olma riski bulunmaktadır. Böyle bir durumda meşru bir iktidardan bahsetmemiz mümkün olmayacaktır.³⁷⁴

Son olarak, Locke’ın yönetim anlayışında rıza, siyasal otoritenin meşruiyetinde önemli olduğu kadar güven ilişkisi de aynı şekilde önemlidir. Bir siyasal otoriteye karşı güven onu sürekli kılar, aldığı kararlar karşısında sürekli sorgulama durumu oluşmaz. Ancak güven duygusu zedelenirse ya da bitecek olursa insanlar mevcut var olan otoritenin varlığını sorgulamaya başlar. Bu durum, bu şekilde devam etmesi neticesinde iktidar toplum tarafından

³⁷¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81.

³⁷² Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 17.

³⁷³ Ağaoğulları, Akal, Köker, *Kral Devletten Ulus Devlete*, s.194.

³⁷⁴ Toku, *a.g.e.*, s. 88.

değiştirilmek istenecektir. Bu yüzden siyasal otorite, halkın güvenini sürekli yüksek tutmalı, haklarını ve özgürlüklerini sürekli korumalı, onlara rahat, huzurlu ve düzenli bir ortam sağlamalıdır. Bu şekilde insanların siyasal otoriteye karşı güvenleri sıcak kaldıkça, siyasal yönetimin ömrü de uzun olabilir.³⁷⁵

3.3.1. Yönetim Biçimleri

Yönetim denilince, devletin zaman ve şartlara göre teşkilatlanması, yetki ve görevlerinin, konu ve sınırlarının çizilmesi anlaşılır.³⁷⁶ Devletlerin idare edilme durumlarını bize gösteren yönetim biçimlerinin, dünyada, her devlette değişik uygulamalarla karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bir devletin yönetim şekli, o devletin kuruluşu, kültürü, toplumun yaşayışı ile yakından bir ilişki içindedir. Başka bir ifade ile, bu yönetim şekillerinin içeriklerini toplumlar, kendi genel kültürel yapılarına göre belirlemiştir.³⁷⁷ Günümüz devletlerine baktığımızda, yönetim biçimi olarak daha çok cumhuriyetin olduğunu görürüz. Ancak monarşi uygulayan devletlerin sayısı da az değildir. Locke'a göre yasa yapma iktidarı, devlet-yönetim biçimini belirleyen şeydir. İnsanlar yönetim biçimlerini dikkate alarak, kendi toplumları için uygun olduğunu düşündükleri karma hükümet biçimleri de oluşturabilirler.³⁷⁸ Buradan da monarşi, demokrasi, oligarşi gibi yönetim şekilleri meydana gelmiştir. Platon'dan bu zamana kadar bu şekilde uygulana gelen bir çok yönetim şekli olmuştur. Locke bu yönetim biçimleri ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

“Çoğunluk doğal olarak içlerindeki topluluğun tüm gücü toplu insanların ilk birleşmesi üzerine, zaman zaman topluluk için kanun koymada ve kendi atadıkları memurlarla, o kanunları icra etmede o gücün tamamını kullanabilir, o zaman yönetim şekli demokrasidir; ya da kanun koyma gücünü

³⁷⁵ Ağaogulları, Akal, Köker, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, s. 195-196.

³⁷⁶ Kılıçoğlu, İsmail, *Düşünce ve Özgürlük*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1992, s. 25.

³⁷⁷ Şaylan, *a.g.e.*, s. 7.

³⁷⁸ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 119-110.

*bir kaç seçilmiş adamın ve onların varislerinin eline verebilir, o zaman bu bir oligarşidir; ya da kanun koyma gücünü tek bir insanın eline verilebilir, o zaman bu bir monarşidir.*³⁷⁹

Dolayısıyla Locke'a göre, yasama gücü kimin elinde bulunuyorsa, yönetim biçiminde de belirleyici olan o güçtür.

3.3.1.1. Çoğunluğun Yönetimi

Doğal durumda bulunan insanlar hak ve özgürlüklerini kendileri kullanmaktaydılar. Ancak bu insanlar bir zaman sonra güvenlik endişesiyle yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının korunmasını sağlamak amacıyla siyasal toplum düzenine geçtiler.³⁸⁰ Bu insanlar doğa durumundan siyasal topluma geçerken aralarında toplum sözleşmesini oluşturdular ve bu sözleşme ile ihtilaflarını çözecek ve cezalandırma yetkilerini, ortak bir kararla, bir araya gelerek bir erke devrettiler.³⁸¹ Çünkü toplumun tümünü tek bir fikir çatısı altında bir araya getirmek çoğu zaman olanaksız olduğundan, insanlar, çoğunluğun arzu ettiklerine bağlanmaya rıza gösterdiler.³⁸² İşte buna çoğunlukçu yönetim anlayışı denilmektedir ve bu bu düşüncede halkın ekseriyet iradesine göre toplum-devlet yönetilir. Bu şekilde alınan karar da mutlak, her şeyden üstün bir anlam ifade eden iradedir. Her ne kadar çoğunluğun kararı diyorsak da, geri kalan azınlığın haklarının önemsiz olduğu şeklinde düşünmemiz doğru olmaz. Nitekim çoğunluk tarafından verilen kararlarda, ayrıca mevcut azınlığın da temel hakları ve de özgürlükleri göz önünde bulundurulur.³⁸³

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarsak, bir noktaya dikkat etmemiz gerekiyor. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere; oy birliği ve çoğunluğun oyu.

³⁷⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 103.

³⁸⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99.

³⁸¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 100-101.

³⁸² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 83.

³⁸³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99.

Locke'a göre insanlar ortak bir otorite altında oy birliğiyle, sözleşme sonucu birleşmeye rıza gösterdiklerinde, kurulan siyasal yapının çoğunluğun isteklerine uygun uygulamalarda bulunmasını da kabul etmişlerdir.³⁸⁴ Böylece Locke, yönetimde oy birliği şartının aranamayacağını ifade eder.³⁸⁵ Biraz daha açarsak, bireyler oy birliği ile toplum durumuna geçerler. Bu oy birliği, herkesin kendi rızası ile birlikte, aynı edimi gerçekleştirmek anlamına gelir. Yani bu oybirliği yönetimde birleşmek değil, topluma geçişi sağlamak içindir. Locke bu durumu şöyle açıklar:

*“Belirli bir sayıdaki insan, topluluğu, her bireyin onayı ile oluşturduklarından, bunlar, topluluğu, bir bütün olarak olarak eylemde bulunma iktidarıyla donatılmış bir bütün haline getirmiş olurlar ki bu iktidar, sadece çoğunluğun iradesi ve belirlemesi ile eylemde bulunur.”*³⁸⁶

Dolayısıyla toplumdaki mevcut birliktelliğin sürekliliği için de çoğunluğun kararı gerekiyor. Başka bir ifadeyle, oy birliği ile kendi rızaları sonucu bir toplum inşa eden bireyler daha sonra da çoğunluğun vereceği kararlar yönetimi belirlerler. Locke bu durumu ise şöyle ifade eder:

*“Herhangi bir siyasal toplumu başlatan ve aslında oluşturan şey, bu tür bir toplumda birleşme ve bütünleşme konusunda bir çoğunluğu oluşturmaya gücü yeten bir dizi özgür insanın kararından başka bir şey değildir. Dünyadaki meşru herhangi bir hükümetin başlamasına olanak veren tek şey sadece budur.”*³⁸⁷

Görüldüğü gibi, Locke'a göre, sadece bir topluluğun meydana getirilmesi amacıyla yapılan sözleşmede, bireylerin her birinin ortak rızasını bulunması zorunludur. Bu sebepten ötürü de yapılacak olan söz konusu bu sözleşme oy birliği sonucu yapılmaktadır. Daha sonra, toplum tarafından alınacak olan kararlarda, çoğunluğun rızasının bulunması yeterli sayılmaktadır. Çünkü

³⁸⁴ Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete.*, s. 197.

³⁸⁵ Tannenbaum, Schultz, *a.g.e.*, s. 248.

³⁸⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 82.

³⁸⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 83.

bireyler, öncelikle bir toplum meydana getirerek bu topluma tabi olmak için rıza gösterirler, daha sonrasında ise çoğunluğun iradesine ve bu irade sonucu alınacak olan kararlarına boyun eğeceklerine yönelik rıza vermek durumunda kalırlar.³⁸⁸ Locke bu durumu ise şöyle açıklar:

“(...) her bireyin rızasıyla bir grup insan, bir topluluk oluşturduğunda, sadece çoğunluğun iradesi ve belirlemesiyle o toplumu tek vücut olarak hareket etme gücü olan bir yapı haline getirir. Bu toplum yalnızca içindeki bireylerin rızasıyla hareket ettiğinden ve tek vücudun tek bir yöne gitmesi gerektiğinden, vücudun o yöne onu taşıyan çoğunluğun rızası olan büyük güç ile hareket etmesi gerekir, yoksa her bireyin rızasının böyle olması gerektiğinde birleştiği tek vücut, tek topluluk olarak hareket etmesi ya da devam etmesi mümkün değildir; ve böylece herkes çoğunluk tarafından sonuca varılmasına razı olmaya zorunludur.”³⁸⁹

Toparlamak gerekirse, son pasajdanda anlaşıldığı üzere, belli sayıda insanlar bir araya gelerek bir topluluk veya bir yönetim meydana getirmek amacıyla rıza gösterdikleri zaman, bunun neticesi olarak birleşmiş bir siyasal yapı meydana getirirler. Bu yapının içindeki çoğunluk, diğerleri adına eylemde bulunma ve bunun neticesinde bir sonuç elde edebilme hakkına sahip olur.³⁹⁰ Dolayısıyla bireyler, çoğunluğun onayı ile toplumsal karar içinde yer alırlar.

3.3.1.2. Monarşi

Monarşiyi, yönetimde tek bir kişinin egemen olduğu, merkezi otoritenin çok güçlü olduğu yönetim biçimi olarak ifade edebiliriz. Dine dayalı yönetim şeklinden, gücünü ordudan alan devlet şekline geçen Babil Kralı Hammurabi tarihte ilk monarşi örneklerinden birisini kurmuştur. Bir monarşiyi diğer yönetim şekillerinden farklı kılan en kayda değer özelliği, bu yetkiye

³⁸⁸ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81-82.

³⁸⁹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81-82.

³⁹⁰ Ağaogulları, Zabcı, Ergün, *Kral Devletten Ulus Devlete.*, s. 200-201.

sahip olan devlet başkanının, yaşamı süresince bu yetkiyi kullanabilmesidir. Monarşi de cezalandırma ve bağışlama yetkileri sadece kralın elinde olup, bu otorite miras yoluyla başka birine geçer. Monarşinin kendi dışında yerleşmiş geleneğe dayanan veya hukuki kurallardan bazılarını göz önünde bulundurup ona göre davranmasından dolayı tiranlıktan ayrıldığını söyleyebiliriz. Türk devletlerine de baktığımızda yine çoğunda mutlakiyet yönetim şekli görülmüştür. Çünkü bu kavram saltanatın bir diğer ismidir. Bu kavram, Türkçe’de, hükümdar, kral, imparator, şah, padişah, prens, emir, oymakbeyi gibi çeşitli adlar alabilir.³⁹¹

Monarşi, tarih boyunca en yaygın olarak kullanılan yönetim şekli olmuştur. Bunlar çoğu zaman, geleneğe dayanan anlamlandırmaya en benzer şekilde, tanrısal hakka dayanan monarşiler olduğunu görürüz. Çünkü prens, tek başına iktidar sahibi olup, Tanrı’dan başka kimseye hesap vermek gibi bir zorunluluğu söz konusu değildir. Bunun nedeni ise, prensin otoritesini Tanrı’dan almış olduğu düşüncesidir.³⁹² Aslında bu durum bize daha önce de değindiğimiz Locke ve Filmer’in düşüncelerini hatırlatmaktadır. Nitekim mutlak monarşi, Filmer’in düşüncelerinin temellini oluşturmaktaydı. Krallık iktidarı ise Tanrı yasasının bir sonucudur. Nitekim onun için yönetim, evrensel bir monarşidir.³⁹³ Ve bu durumu şöyle ifade etmekteydi:

*“Bütün hükümetler mutlak monarşidir... Hükümetler mutlak iktidarı ilişkin Tanrısal bir hakka sahiptirler.”*³⁹⁴

Ancak Locke bu düşünceye karşı çıkmış, Filmer’in bu düşüncelerini ret etmiştir. Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme* adlı yapıtında bu konuya geniş bir şekilde yer vermiştir. Ancak biz bu konuya önceden değindiğimiz için tekrar ele almayacağız. Fakat konunun anlaşılması açısından şu ifadelere yer vermemiz gerekir. Locke, monarşi yönetim biçiminin medeni toplumla uyuşmadığını ileri sürer. Çünkü medeni toplumlar, doğa durumundan, kendi

³⁹¹ <http://makale.ekispazari.com/index.php/monarsi/>, Erişim: 10 Haziran 2014.

³⁹² Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 3.

³⁹³ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 5.

³⁹⁴ Lockee, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, s. 2-3.

başlarına aldıkları kararlardan kurtulmak için ayrılmışlardır. Locke'ın toplum sözleşmesindeki yönetimin meşruluğu, toplumu oluşturan akıl sahibi insanların rıza ve istekleri ile çoğunluğun kararına dayanır. Bu nedenle Locke mutlak monarşiyi, tercih edilecek yönetim biçimleri arasında görmez. Çünkü monarşilerde hükümdarlar kendi başlarına karar vermektedirler. Bu da hükümdarların, hala doğa durumunda kaldıklarını göstermektedir.

Son olarak, geçmişten günümüze baktığımızda, bu tarz bir yönetim biçiminin, tam manasıyla uygulandığını söylememiz doğru olmaz. Çünkü en zorba hükümdarlar bile, uyruklarının bazılarını (zengin ve güçlü soylular, etkili din adamları gibi) kollamak zorundaydılar; üstelik ulaşım ve haberleşme araçlarının yavaşlığı da onları, uzak bölgelerdeki topraklarını başkaları eliyle yönetmeye zorluyordu. Bununla birlikte otorite gene de kralın veya danışmanlarının elinde toplanmıştı ve halk, alınan kararlara karışmıyordu.³⁹⁵

3.3.1.5. Demokras

Demokrasiyi, toplumu meydan getiren vatandaşların, temsilcileri aracılığıyla kendilerini yönetmeleri şeklinde ifade edebiliriz.³⁹⁶ Başka bir ifadeyle, siyasal denetimin, direkt halkın ya da sistemli bir şekilde bazı zamanlarda, halkın özgür bir biçimde seçmiş olduğu temsilcilerin yetkisi dahilinde bulunduğu, ekonomik ve toplumsal vaziyetin nasıl olduğuna bakılmadan tüm vatandaşların eşit bir müamele gördüğü yönetim biçimi olarak da tanımlayabiliriz. Demokraside temel hak ve özgürlükler bir güvence altına alınmıştır ve bu sebepten ötürü bu sistem bir erdemlilik ve de hoşgörü sistemidir.³⁹⁷ Nitekim Locke'ta, temel hak ve özgürlüklerinin esasını oluşturan

³⁹⁵ <https://siyasetakademisi.wordpress.com/category/devlet-yonetimi/monarsi/>, Erişim: 12 Ağustos 2009.

³⁹⁶ Bayhan, Vehbi, "Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, No: 1, Sivas, Mayıs 2002, s. 1.

³⁹⁷ <https://www.akishaber.com.tr/makale/demokrasilerde-baski-ve-tehdit-312.htm>, Erişim: 01 Şubat 2018.

yaşam, özgürlük ve mülkiyetin korunması haklarına verdiği önemi yukarıda bir çok kez ifade etmiştik.

Demokrasi geçmişine göz atıldığında, Antik Yunan'da küçük kent devletlerine uygulanan demokrasi, Platon'un, Aristoteles'in fikirsel olarak katkı sağladıkları bir tür yönetim biçimi olarak siyasi düşünce tarihinde yerini almış önemli bir kavramdır. Bu dönemlerde, site diye tabir edilen şehir devletlerinde yaşamlarını sürdüren köleler yahut kadınlar, site halkından kabul edilmezlerdi. O dönemde halk meclisi denilen mecliste, belli bir yaşa gelmiş olan erkekler burada oy kullanma ve fikirlerini beyan edebilme hakkına sahiptiler. Siyaset arenasının ilerleme sürecinde bu kavramın Avrupa'daki gelişimi ise kültürel, toplumsal ve iktisadi tahavvül zemininde bir gelişme göstermiştir. Feodalite sonrası Avrupa'sında, şehirlerde gelişen ticaret burjuvazisi, sosyal ve ekonomik yapının değişiminde önemli rol oynamıştır. Feodalite ve aristokraside geçerli olan, doğuştan gelen statülerin yerine, yeni yapılanmada kazanılmış statülerin önem kazanması sağlanmıştır.³⁹⁸ Bu çerçevede, bulunan keşifler, oluşan kentleşme, meydana gelen Reform ve Rönesans devrimleri, ortaya çıkan Pozitivizm anlayışı, Avrupa'da çok önemli bir gelişim sayılan Aydınlanma Çağı, Milliyetçilik, Liberalizm gibi tarihsel ve toplumsal tahavvüller, demokrasinin gelişmesinde ve bireyin gerçek olarak anlamlandırılmasında etki arzeden çok önemli etkenler olmuştur. Bu gelişim çizgisinin hakim özelliği, demokrasinin vazgeçilmez özelliği olan "aktif halk" olgusunu ortaya çıkarmasıdır.³⁹⁹ Yirmibirinci yüzyıla girerken, demokrasinin önemi daha da belirgin bir şekilde görülmeye başlanmıştır.

Demokrasiyi diğer yönetimlerden ayıran özelliği, hak ve özgürlüklerini serbestçe kullanan bir toplum yapısının olmasıdır. Dolayısıyla demokrasinin sahip olduğu ilkeler vardır. Bunlar hukukun üstünlüğü, çoğulculuk ve iştirak, milli egemenlik, siyasi partiler, hürriyet ve eşitlik ile son olarak seçimler ve temsildir. Bunların demokraside olmaması, demokratik bir yönetimin söz konusu olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun yanında bir yönetiminin

³⁹⁸ Bostancı, N. Mehmet, *Toplum, Kültür ve Siyaset*, Vadi Yayınları, Ankara, 1995, s. 46-47

³⁹⁹ Bostancı, a.g.e., s. 47.

demokratik ilkelere sahip olup olmadığı, olması gereken ilkelerin kendisinde mevcut bulunup bulunmadığına bakılarak değerlendirilebilir. Bu niteliklere baktığımızda; hürriyet, yönetime katılma, azınlık hakları ve çoğunluk iktidarı, hukuk devleti ve çoğulculuktur. Dolayısıyla demokrasinin başarılı olması için belirgin yönetsel kuralların takip edilmesi ve insan haklarına saygı duyulması gereklidir.⁴⁰⁰

Locke'a göre yönetim biçimini belirleyen kıstas, yasama gücünün kim veya kimlerin elinde olduğudur. Locke'a göre toplumun çoğunluğu iktidarı elinde tutuyor, yasalar çıkarıyorsa ve bu çıkardığı yasaların uygulanmasını atadığı kişiler aracılığı ile gerçekleştiriyorsa bu yönetim biçimi demokrasidir. Locke bunu şöyle ifade etmektedir.

*“Çoğunluk doğal olarak içlerindeki topluluğun tüm gücü toplu olarak insanların ilk birleşmeleri üzerine zaman zaman topluluk için kanun koymada ve kendi atadıkları memurlarla o kanunları icra etmede o gücün tamamını kullanabilir ve o zaman hükümet şekli mükemmel bir demokrasidir.”*⁴⁰¹

Başka bir ifade ile, kanunları oluşturabilen daha doğrusu kanunları yapma gücüne sahip olan gücün, kim tarafından kullanıldığına bilirsek, o devletin yönetim biçimi ile ilgili fikir sahibi olunabilir. İnsanlar siyasal topluma geçiş yapmadan önce, yani doğa halinde buldukları dönemde, yasama ve yürütme gibi yetkiler, bütün insanlar eliyle yerine getirilebilmekteydi. Ancak insanlar siyasal-uygar topluma geçiş yaptıktan sonraki süreçte çoğunluk, toplumda yasaları çıkarma ve bu yasaları yürütme gücünün hepsini elinde bulundurabilir. Yasaları çıkaran toplum, bu yasaların uygulanmasını gerçekleştirebilecek kabiliyete sahip temsilcileri de belirler ve bu vazife temsilciler tarafından olması gerektiği gibi yerine getirilirse, bu

⁴⁰⁰ <https://www.msxlabs.org/forum/siyasal-bilimler/16504-devlet-yonetim-bicimleri-demokrasi.html#ixzz4zQfMphjg>

⁴⁰¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 103

hükümet biçimi olarak kusursuz diyebileceğimiz bir demokrasi meydana gelmiş olur.⁴⁰²

3.3.2. Yönetim Amaçları

Bireyler, tabiat halinde sahip oldukları eşitlik, özgürlük, mülkiyet ve icra güçlerini, toplumun ellerine bırakıp, tabiat halinen çıkıp siyasi topluma geçmişlerdir.⁴⁰³ Bunu da tek bir vücut olarak hareket etmek ve bir yönetim altında birleşmek amacıyla yaptıkları bir anlaşmayla gerçekleştirmişlerdir.⁴⁰⁴ Çünkü tabiat halinde birçok yetki ile donatılan bir birey varlığı söz konusu olsa da, bu yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla bireyler, sahip oldukları doğal haklarını güvence altına alınmasını sağlamak, tabiat halindeki sorunları geride bırakmak için, sahip oldukları bazı yetkilerini, ortak rızayla iktidara devretmişlerdir. Böylece adaletli ve eşit bir şekilde yönetilen; rahat, emniyetli ve huzurlu bir yaşamın oluşacağı bir ortamın umuduyla yönetimi oluşturarak, onun altına girmişlerdir. Locke bu durumu şöyle açıklar:

“Doğa durumunda birey birçok hakkı ellinde bulundurmasına rağmen, bu hakları kullanımı, birçok tehlikeye gebe olmakla birlikte, her zaman başka bireylerin saldırılarına da açıktır. Dolayısıyla doğa durumunun bireylere verdiği eşit haklardan kaynaklı, bireyin sahip olduğu, genel olarak mülkiyet olarak adlandırdığım, yaşam, özgürlük ve servetleri oldukça güvenlikten yoksun ve korumasız bir haldedir. Böyle bir durum da özgür bir şekilde, tabiat halinde yaşamını sürdüren bireyin, her zaman bu korku ve tehlikenin mevcut olduğu bu durumdan bir an önce çıkmasına neden olur... Dolayısıyla bireylerin bir devlette birleşerek kendilerini bir hükümette tabi kılmalarının asıl amacı, yaşam, özgürlük ve mülkiyetlerinin güvenliğini sağlama gerçeğidir.”⁴⁰⁵

⁴⁰² Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 103.

⁴⁰³ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 102.

⁴⁰⁴ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 159.

⁴⁰⁵ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99.

Locke'ın bu görüşünde anlaşıldığı üzere doğa durumunda yaşayan bireyler mülkiyet olgusuna çok önem vermektedirler. Doğa durumundan siyasal topluma geçişlerini, kendilerini bir yönetim şeklinin tabi kılmalarındaki asıl amacın mülkiyetlerinin korunması olduğu açıktır. Ama bu mülkiyet dediğimiz geniş anlamda yaşam, özgürlük ve mülkiyet anlamlarını kapsamaktadır.⁴⁰⁶ Dolayısıyla bireyler doğa durumunda bu güvenliği sağlamaları pek mümkün değildir.

Ayrıca doğa durumunda bireye verilen herhangi bir zararda yada çıkabilecek ihtilafta, yasaları taraf tutmayacak bir şekilde yerine getirebilecek yargıçlar yoktur. Aynı şekilde yargının vereceği hükümleri de yerine getirebilecek bir güç mevcut değildir. Locke'ın ifadesi şöyledir:

*“ Tabiat halinde, hem yasal hem de idareci güce tek başına sahip olması gerektiğinde bulunan bir hakim yoktur, ayrımsız ve adilce otoriteyle karar verecek, ondan ya da emrinden gelecek herhangi bir zararın ya da zahmetin hafifletilmesi tazmini umulabilen herhangi birine başvuru hakkı açık değildir. ”*⁴⁰⁷

Dolayısıyla Locke, siyasal yönetimin meydana gelmesinin bunların bulunmayışından kaynaklı olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla, halk tarafından ortak rıza ile oluşturup meşruiyet kazandırılan yönetimin, ortaya çıkan bozulmalara yönelik bütünün mülkiyetinin korumasını sağlaması, meydana gelebilecek olası kaosa karşı halkı korumayı amaçlaması gerekir. Bir yöneticinin sahip olduğu gücü akıl ile düzgün ve doğru bir şekilde kullanmayı bilmesi gerekir. Bu gücü toplumun değerlerine, bütünlüğüne, toplumsal düzenin bozulmasına neden olacak şekilde değil aksine toplumu birleştirici, karışıklıkları önleyip bireylere huzurlu ve güvenli bir ortam tesis edebilecek şekilde kullanılmalıdır.⁴⁰⁸ Locke bunu şöyle ifade eder:

⁴⁰⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 106-107.

⁴⁰⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 76.

⁴⁰⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 10

“Egemen iktidarına sahip olan yönetici, toplum tarafından bilinen, toplum tarafından rıza gösterilmiş yasalarla yönetimi sağlamalı, yargıçlarında yasalara bağlı kalarak uzlaşmazlıklar konusunda taraf tutmayıp ve adaletli bir duruş sergilemelidirler. Yöneticiler, topluluğun kendisine verdiği gücünü içeride bu yasaları yerine getirmek, dışarıda yabancıların sebep olacakları zararlara yönelik ise toplumu korumasını sağlamak gayesiyle kullanmaları gerekmektedir. Bütün bunlar, halkın kamusal iyiliğinden, barış ve güvenliğinden başka bir amaç gütmemelidir.”⁴⁰⁹

Dolayısıyla toplumun temeli ve bütün kanunların dayanağı olan adalet toplumda, egemen iktidarı elinde bulunduran tarafından sağlanmalıdır. Halk tarafında ortak rıza ile oluşturup meşruiyet kazandırılan yönetimin, ortaya çıkan bozulmalara yönelik bütünün mülkiyetinin korumasını sağlaması, meydana gelebilecek olası kaosa karşı halkı korumayı amaçlaması gerekir.⁴¹⁰

3.3.3. Yönetim Sınırları

Doğa durumundan yaptıkları bir toplum sözleşmesi neticesinde siyasal topluma giren bireyler, birbirleri arasında çıkabilecek çatışmalarda ve sahip oldukları hakların ihlal edilmesi durumlarında, yaptıkları sözleşme ile oluşturdukları topluluğa hakem görevi vermişler; tarafsız olan, herhangi bir ayrımcılık da bulunmayan adaletli ve eşit yasalar çıkartacak ve bu yasaları uygulayacak belli kimseleri de bu yasaları yürütme yetkisi ile donatmışlardır. Böylelikle siyasal toplumda yönetim, halktan aldığı yetkilerle yani savaş yapma, barış yapma, yasaları oluşturma gibi yetkilerle donatılarak bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Locke’ın ifadesi şöyledir:

“Bireylerin ortak rızası sonucu oluşturulan yönetim-iktidar, başkaları tarafından o toplumun üyelerinden herhangi birine verilen zararları cezalandırma gücüne (bu barış ya da savaş gücü) sahip olduğu kadar o

⁴⁰⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 100-102

⁴¹⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 111-112.

toplumun üyeleri arasında işlenen pek çok saldırının hak ettiğini düşündükleri ceza belirlemek için bir güce de (kanun koyma gücü) sahiptir; ve bunların hepsi, o toplumdaki üyelerin hepsinin mülkünü mümkün olduğunca korumak ve toplum içinde işlendiğinde cezalandırılacak saldırıların kanunlarla yargılanmasını sağlamak içindir.”

Bununla birlikte Locke’ın bu yetkilerle donattığı yönetimi, Hobbes, Machiavelli gibi düşünürlerin yönetici-egemene verdikleri sınırsız mutlak bir yetki şeklinde düşünmememiz gerekir. Aksine devredilmiş olan yargılama hakkı veya daha geniş tabirle yönetme hakkının, sınırsız, şartsız ve mutlak bir hak olduğunu söylememiz mümkün değildir.⁴¹¹ Yapılan toplumsal sözleşmenin temel yapısının bir neticesi olarak çeşitli kurallara bağlı olarak sınırlandırılmıştır. Yönetim, uyrukların sözleşmeden önce sahip oldukları doğal hakları olan yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını çiğnerse, sözleşmeyi bozmuş olur ve halkın direnme hakkı doğar.⁴¹² Locke bu durumu şöyle açıklar:

“Bireyler, hükümetin aslını ve doğal haklarını daha dikkatli incelemeyi ve korumasını ve kendi yararları için bu haklarının başkasının ellerine bıraktıklarını ama kendilerine zarar vermek için kullanıldığını gördüklerinde, bu gücün kötüye kullanımlarını önlemek ve aşırılıklarını sınırlamak için yollar bulmayı gerekli buldular.”⁴¹³

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, toplum da, siyasal duruma geçtiğinde ortak rıza ile oluşturdukları sözleşme ile bir kısım yetkilerini iktidara devretmiştir. İşte iktidarı elinde bulunduran bu güç, sahip olduğu gücün meşruiyetini korumak adına iktidarını belli sınırlar içerisinde gerçekleştirmek zorundadır. Eğer bu sınırların dışına çıkma girişimine girilirse, düzen bozulur, halkın direnme hakkı doğar. Yani böyle bir durumda iktidar egemen olmaktan çıkar ve yetkisiz olarak hareket ettiği için ona karşı konabilir.⁴¹⁴

⁴¹¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme’de Seçme Parçalar*, s. 167.

⁴¹² Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 343.

⁴¹³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 92.

⁴¹⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme’de Seçme Parçalar*, s. 183.

Diğer taraftan Locke, bir liberalist hatta liberalizmin ‘babası’ olarak, birey merkezli bir anlayışa sahip olduğundan, iktidarın ya da yönetimin elinde bulunan gücü, bireyin sahip olduğu özgürlüğünü ihlal edebilme konusunda, en önemli tehdit ve sakıncalı bir durumun meydana gelebilme durumunun nedeni olarak görmektedir. Bu yüzden bütün şartlarda, esas olarak bireyin özgürlüğünü savunan Locke, devletin dahi bozmasının imkanı olmadığı bir hukuk yapısının inşa edilmesi ve bu hukuk yapısının bireylerin haklarını korumasını sağlayacak şekilde uygulaması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla devletin varlığı, devletin faaliyet alanının birey özgürlükleri karşısında olabildiğince sınırlandırılmalıdır.⁴¹⁵

Locke, minimal devlet yaklaşımı çerçevesinde, yöneticilerin toplumdaki bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruması gerektiğini, devletin-iktidarın-yönetimin, iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetleri gibi faaliyet alanıyla sınırlandırılması gerektiğini ileri sürer. Yönetim doğa yasalarına bağlı kalarak ve bu sınırlar içinde kararlar almalıdır. Çünkü kural tanımayan ve sınırlandırılmamış bir iktidar-yönetim, bireylerin özgürlüğü konusunda en büyük potansiyel tehdit durumuna gelebilmektedir.⁴¹⁶ Bu nedenle otoritenin varolma sebebi, insanların malik oldukları mülkiyet, yasama ve özgürlük gibi doğal ve esas hakların muhafaza etmesi ve bir bütün olarak toplum üyelerinin korunmasını sağlamasıdır. Bu otorite mutlak ve keyfi bir otorite değildir. Bu durumda devlet sınırlı bir devlet olup, herkesi temsil eder ve mutlak ya da keyfi yönetimlerle halkı yönetemez.⁴¹⁷ Çünkü yönetimin oluşturulmasındaki amaç kişinin korunmasıdır.

Son olarak yönetenler, yönetilenlerin hak ve özgürlüklerini korumalı, toplumun yaşantısında keyfi ve menfaatini düşünerek bir yönetim anlayışı sergilemekten uzak durmalı ve ortak rıza ile toplum tarafından kendisine verilen yetkinin sınırları içinde kalıp daha fazlasına sahip olduğu iddiasına girişmemelidir. Oluşturulacak kanunların keyfi olmaması, tarafsız ve eşit bir

⁴¹⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme’de Seçme Parçalar*, s. 179.

⁴¹⁶ Yayla, *Liberalizm*, s. 301-302.

⁴¹⁷ Toku, *a.g.e.*, s. 90-91.

düzen için gerekecek biçimde olmalı, temel amaç kamu yararı olup bu sınır aşılılmamaya çalışılmalıdır. Çıkarılan bu yasalarla mülkiyet hakkı güvence altına alınarak, bireylerin bu hakkına karşı tehdit oluşturabilecek yasalar kabul edilmemelidir.⁴¹⁸ Zira, yönetim, birey yaşamı üzerine keyfi davranışlarda bulunursa, gündelik ve de keyfi kanunlar oluşturarak toplumu yönetmeye kalkışırsa ve de birey tarafından doğal haklarının korunması için kendisine verilen yetkiyi suistimal ederse, birey tarafından sınırlandırılır.

3.4. Locke'ın Kuvvetler Ayrılığı Anlayışı

Siyaset felsefesi açısından oldukça önemli olan kavramlardan biri de 'kuvvetler ayrılığı'dır. Demokratik yönetimlerin vazgeçilmez koşullarından biri olarak kabul gören kuvvetler ayrılığının ilk kez sistematik biçimde değinen düşünür olarak da John Locke kabul edilmektedir.⁴¹⁹ Bireyler, toplumun iyiliğinin geliştirilmesi ve doğa durumu eksikliklerinin giderilmesi gayesiyle uygar topluma geçmiş, bunun için de yasal olarak, sahip oldukları eşitlik, özgürlük ve icra gücünü toplumun ellerine yani egemen güce bırakmışlardır. Bireyler bu haklarını korumak ve mülkiyetin güvenliğini sağlamak amacıyla, topluluğu hakem yapmışlar; taraf tutmayan, ayırım yapmayan yasalar koyup, bazı kimselere de bu yasaları uygulama yetkisi vermişlerdir. Bu şekilde uygar toplumda yönetim, dışta, topluluk dışında olan kimselerce toplum üyelerine verilebilecek zararları önleme erkine (savaş ve barış yapma) sahip bir kurum ve içte ise, topluluk üyelerinin birbirlerine zarar verdiklerinde onlara verilecek cezaları saptama erkine (yasa yapma) sahip kılınmış bir kurum olarak ortaya çıkar.⁴²⁰ Locke'a göre, yasama, yürütme ve federatif güç işte böyle doğmuştur. Locke durumu şu şekilde ifade eder:

"...Tabiat halinin güvensiz ve rahatsız yapan eksikliklerine karşı, herkesin mülkiyetinin korumayı sağlamakla yükümlüdür. Ve böylece herhangi

⁴¹⁸ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 119-120.

⁴¹⁹ Yayla, Atilla, *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, s. 22.

⁴²⁰ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 102.

bir devletin yasal ya da üstün gücüne kim sahip olursa olsun irticalen hükümlerle değil, kanunlarla ihtilaflara karar veren tarafsız ve adil hakimler tarafından kurulmuş ve insanlara ilan edilmiş kanunlarla yönetmeye; ve bu tür kanunların icrasında yalnızca yurt içinde toplumun gücünü kullanmaya ya da yurt dışında yabancı zararları engellemeye, düzeltmeye, toplumu baskınlardan ve saldırılardan korumaya bağlıdır. Ve tüm bunlar barış, güvenlik ve bireylerin kamu yararından başka bir amaç için yönetilmeyecektir.”⁴²¹

Böylece Locke, bir siyasal iktidarda, yasaları yapacak, onları yürütecek ve dış baskılara karşı bireyin güvenliğini sağlayacak üç güç bulunduğunu ileri sürmüştür. Locke’ın bu şekilde bir kuvvetler ayırımına gitmesindeki asıl amaçlarından biri, iktidarı farklı kişilere bölüştürerek, özel çıkarların genel çıkarların önüne geçmesinin engellenmesidir.⁴²²

Yasama gücü, en üstün güç olup toplumda yaşamını devam ettiren bir bireye, farklı bir birey tarafından zarar verme ya da bu girişimde bulunulması halinde bu gücün, bu zarar ya da girişime sebep olanı cezalandırma yetkisi vardır. Bununla birlikte bu gücün, sebep olunan hangi aykırı davranışlara veya zararlara hangi cezaların biçileceğini belirleme sorumluluğu da bulunmaktadır. Halk tarafından yasa oluşturmak gayesiyle seçilmiş olan kişiler, bu yasaları çıkarmalarının akabinde, toplum nasıl bu yasalara uyuyorsa, kendileri de bu yasalara uymak zorundalar.⁴²³ Yürütme gücü ise bu yasaların uygulamasını sağlayacak olan güçtür. Fakat yürütmenin bu gücünün kaynağı yasamadan geldiğinden dolayı yasaların belirlediği sınırlar çerçevesinde görevini ifa etmektedir. Federatif güç ise, dış tehditlere yönelik güvenliği sağlayan yani dış politika ile ilgili barış sürecini ya da savaş sürecini yürüten güçtür.⁴²⁴

Locke, bu üç gücü açıklarken, uygar toplumda, yönetim tarafından, topluluğu ve bireyleri etkileyebilecek üç tehlikenin meydana gelebileceğini ileri sürer. Birincisi yasaları yapanların, yürütmeyi ele geçirmeleri, ya da

⁴²¹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 102.

⁴²² Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 344-345.

⁴²³ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 105-112.

⁴²⁴ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 113-114.

yürütmenin yasamayı gasp etmeye yönelik davranışlarda bulunması, ikincisi yasaları çıkaranların veya uygulamasını sağlayan kişilerin kendilerini, uyguladıkları, yaptıkları bu yasalara uyma yükümlülüğünde görmemeleri, üçüncü ve sonuncusu ise bu kimselerin yasaları özel yararlarına göre yapıp, özel yararlarına göre uygulamaları.⁴²⁵ Burada Locke, yürütme gücünün yasama gücüne karşı sorumlulukları olduğunu ileri sürer. Nitekim yürütme, sahip olmuş yetkilerini yasama erkinden almaktadır ve gerektiğinde yasama erki bunları geri alabilme yetkisine ve gücüne haizdir. Ayrıca yürütme erki, yasama erki tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirirken yasama gücüne engel teşkil edebilecek durumlardan kaçınmalı yoksa toplumun direnme hakkı olur ve toplum tarafından zor kullanılarak bu durum ortadan kaldırılabilir.⁴²⁶

Sonuç olarak Locke'ın siyaset görüşlerinde önemli yer tutan kuvvetler ayrımı, yasama, yürütme ve federatif güç diye sınıflandırılmış ve bu üç durumun kaynağının da toplum olduğu savunulmuştur. Ona göre, yasama ile yürütmenin bir elde bulunması, iktidarlar açısından büyük tehlike gösterecek olan despotizmin de doğmasına neden olacaktır. Ayrıca böyle bir durum hukuk devleti anlayışına da uygun bir durum değildir. Dolayısıyla Locke, yasama ve yürütmeyi birbirinde ayırmış, üçüncü bir güç olarak federatif gücü eklemiştir. Locke'ın bu kuvvetler ayrılığı fikrini, daha sonra Montesquieu daha da geliştirerek, yasama ve yürütmeye ek olarak, Locke'tan farklı olarak yargı gücünü eklemiştir. Bu durum da Liberal anlayışındaki devlet anlayışının işleyişini tamamlar niteliktedir. Dolayısıyla bu kavram 17. ve 18. yüzyıllarda, siyasal düşüncelerdeki değişim ve gelişimlere bağlı olarak oluşmuş, bireylerin sahip olduğu doğal haklarının güvence altına alınması amaçlanmıştır. Şimdi kuvvetler ayrımı dediğimiz bu üç ayrı gücü, ayrı başlıklarda inceleyelim.

⁴²⁵ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 344.

⁴²⁶ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 120-121.

3.4.1 Yasama Gücü

Yasama gücü, Locke'a göre en üstün ve yegane siyasi güç olup, toplum içinde yer alan bir bireyin, başka bir birey tarafından menfaatinin zedelenmesi durumunda zarara sebebiyet verilen kişiyi cezalandırma yetkisini elinde bulundurmaktadır. Aynı zamanda da hangi suçlara hangi cezaların verileceğini belirlemekle de görevlidir. Kanun yapmak için halk tarafından seçilen kişiler, kanunu yaptıktan sonra kendi yaptıkları kanunlara, toplum içerisindeki diğer tüm insanlar gibi boyun eğerler.⁴²⁷ Bununla birlikte, halk tarafından seçilmiş bir yasa koyucu tarafından onay verilmemiş hiçbir karar, kanun gücü özelliğine sahip olamaz. Bu durumda toplum rızası olmadan hiç kimsenin kanun koyma gücü mümkün olamaz. Nitekim bu yüzden yasama gücü sınırlı olup kaynağını toplumdan alır. Locke bu durumu şöyle ifade eder:

“İnsanların topluma girmelerinin büyük amacı, mülkiyetlerinin huzur ve güvenlik içinde kullanma olduğundan ve bunun büyük aracının o toplumda kurulmuş kanunlar olduğundan, tüm devletlerin ilk ve köklü kanunları doğal kanun olarak yasama gücünü kurmaktır. Yasama gücü toplumun ve toplum içinde yaşayan herkesin korumasıdır. Bu yasama devletin sadece üstün gücü değil, aynı zamanda toplumun bir kere yerleştiği ellerde kutsal ve değiştirilemez bir güçtür. Ne şekilde olursa olsun, teyidini toplumun seçtiği ve atadığı yasama gücünden almayan bir kanun gücü ve yükümlülüğü olamaz.”⁴²⁸

Bununla birlikte, yasama gücü, vatandaşın sürdürdüğü yaşamı ve sahip olduğu mallarına yönelik keyfi müdahalede bulunmamalıdır. İktidar kanunları, gelişigüzel hükümler şeklinde değil; öngörülebilir, yazılı olan, anlaşılması kolay ve ulaşılabilmesi zor olmayan kanunlar biçiminde oluşturmalıdır. Ayrıca toplumu yönetecek bu kanunlar, kişilere göre farklılık göstermeyen, tek bir kuralı bulunan ve de resmen ilan edilmiş kurulu kanunlar olmalıdır. Locke'ın bu konu ile ilgili ifadesi şöyledir:

⁴²⁷ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 344.

⁴²⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 105.

“Yasalar, her devlette üstün güç olmasına rağmen, öncelikle insanların hayatları ve kaderleri üzerinde kesinlikle keyfi değildir ve olamaz. Çünkü toplumun her bireyinin ortak gücü, kanun koyucu olan kişi ya da meclise verildiğinden, hiç kimse başkasına, kendi sahip olduğundan daha fazla güç veremez ve hiç kimse kendi üzerinde ya da başka biri üzerinde, kendi hayatını ve başkasının hayatını yıkıp almak için keyfi bir güce sahip değildir. Kanunlar ise tüm bireylere olduğu gibi yasama gücünü elinde bulundurana karşı da ebedi ebedi bir kural olmalıdır.”⁴²⁹

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere bireyin, kendisini başkasını keyfi gücüne tabi kılması mümkün değildir. Aynı şekilde aynı şekilde yasama gücü de hayat, özgürlük ve başkasının malları üzerinde keyfi gücü bulunması söz konusu değildir. Kısacası yasama gücü, korumadan başka amacı olamayan bir güç olup bu gücü de kamu yararı ile sınırlı olan bir güçtür.⁴³⁰

Bununla birlikte Locke, hiç kimsenin malına rızası olmadıkça el koyulmaması gerektiğini iler sürer. Dolayısıyla ister devlet olsun ister yasama gücü olsun, her istediklerini yapabilecek, keyfi olarak bireyin mülkiyetine el atabilecek ya da bir kısmını keyfi olarak alabilecek bir güç konumunda değildirler. Kısaca ifade etmek gerekirse, bireyin sahip olduğu mülkiyet hakkının tamamına ya da bir kısmına, onların rızası olmadan, yasama gücü kim de olursa olsun asla alması mümkün değildir. Zira, böyle bir durumda mülkiyeti elinde alınan birey mülkiyetsiz bırakılmış olur. Bu durum da tabiat kanununa aykırı bir durumdur. Locke bu konu da düşüncelerini şu şekilde açıklar:

“Üstün güç herhangi bir bireyden mülkiyetinin herhangi bir parçasını, onun rızası olmadan alamaz. Çünkü mülkiyetin korunması hükümetin amacı olduğundan, topluma grime nedenleri olan bu mülkiyet hakkı, kanunlarla korunmalı, hiç kimsenin bireylerden bu hakkın tamamını ya da bir kısmını

⁴²⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 106

⁴³⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 106-107.

*alma hakkı yoktur. Çünkü başkasının rızam dışında benden aldığı şey mülkiyetim değildir.*⁴³¹

Yasama gücü ile ilgili değinmemiz gereken diğer önemli bir durum ise; yasamanın kanun yapma yetkisini, hiç kimseye hiçbir şekilde devretmemesidir. Yani, yasama gücü, toplum tarafından kendisine verilen yetkileri, toplum dışında başka birine ve ya toplum içinde herhangi birine, bir şekilde geçiremez. Çünkü yasama gücü, bu yetkileri halkın temsilcisi şeklinde yerine getirmekle yükümlüdür. Dolayısıyla sadece toplum tarafından yetki verilen otorite, yasa çıkarma yetkisine sahiptir. Locke bu durumu şöyle açıklar:

*“Yasama, kanun koyma gücünü başkasının ellerine geçiremez. Sadece insanlar tarafından görevlendirilmiş bir güç olduğundan, buna sahip olanlar başkalarına bunu geçiremezler. Tek başına insanlar toplumu oluşturarak ve kimlerin elinde olacağını atayarak devletin şeklini tayin ederler...Başka hiç kimse onlar için başkalarının kanun yapacağını söyleyemez; seçtikleri ve kendileri için kanun koyma yetkisi verdikleri tarafından yasalaştırıldan başka hiçbir kanuna bağlı kalamazlar.*⁴³²

Ancak insanlar tabiatlarından gelen zaaflıklarından dolayı yapmış oldukları bu yasaları, kendilerinin uygulayacak gücü olmasından dolayı, yasama erki yasaları çıkarmanın hemen akabinde yürütmeyi ele geçirecek vaktinin bulunmaması için hemen dağılmalı ve bu yasaları uygulayacak başka bir güç devreye girmelidir. Başka bir ifade ile yasa yapma süresi kısa olduğundan dolayı, yasama da bir süreklilik olmadığı için bu yasaları uygulayacak sürekli bir güce ihtiyaç vardır.⁴³³ ki aşağıda değineceğimiz gibi bu güç yürütmedir. Zira, yasama gücünün devam etmesi beraberinde sakıncalar meydana getirebilir. Locke bu durumu şöyle açıklar:

“...Çünkü sürekli icra edilecek ve gücü daima devam edecek kanunlar, kısa bir süre içerisinde yapılabilir, bu sebeple yasamanın yapacak işi

⁴³¹ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 110.

⁴³² Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 112.

⁴³³ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 113-114.

olmadığından sürekli durmasına gerek yoktur. Çünkü zayıflığına gücü muhtemelen kavrayacağından çok büyük bir ayartma olabilir. Kanun yapma gücüne sahip olan kişiler, aynı zamanda icra etme gücünü de elinde bulundurlarsa, kendilerini yaptıkları kanunlara uymaktan muaf tutabilecekler ve kanunu kendi özel menfaatlerine uydurabilecekler.”⁴³⁴

Diğer taraftan, Locke'a göre, devlette sadece bir egemen iktidar olabilir; o da yasama iktidarındır. Dolayısıyla, diğer iktidarlar yasama iktidarına tabidirler. Yasama iktidarının diğer iktidarlar itibariyle üst olmasının sebebi, yasama iktidarının kaynağını doğrudan halktan alıyor olmasıdır.⁴³⁵ Yasama iktidarı, halk tarafından kendisine duyulan güvene aykırı uygulamalarda bulunduğu anda, yasamayı azletme veya değiştirme iktidarı halktadır. Kötü yönetim sergilenmesi durumunda, yönetim görevini yerine getiren yürütme iktidarını ve federatif iktidarı azletme veya cezalandırma yetkisi ise yasama iktidarındadır.⁴³⁶

Toparlamak gerekirse, insanlar doğa durumundan ayrılıp siyasal duruma geçince bazı haklarını yeni kurulan bir otoriteye devrettiler. Bu egemen güç, halk tarafından bu yetkilerle donatıldığı için başka bir ifade ile bu gücün kaynağı toplumun kendisi olduğu için, otorite sahibi kanun koyucu, toplumun yaşamını, özgürlüklerini ve mülkiyetinin korunmasını sağlamak zorundadır. Yasama gücü, kaynağını yani sahip olduğu gücü toplumdan aldığından dolayı topluma karşı sorumlu olup, toplumun doğa durumunda sahip olmuş olduğu haklarını korunmasını sağlamalıdır ve bunlar üzerinde halka kuvvet uygulamaktan kaçınmalıdır. Çünkü yasa koyucunun amacı halkın iyiliği ile sınırlı kalmalıdır. Bu yüzden özellikle yasama gücü, toplumun mülkiyet hakkının korunmasını sağlamalı ve hiçbir şekilde bu hakka dokunmamalıdır.⁴³⁷ Yine aynı şekilde yasama gücü, keyfi kararlarla hareket etmek yerine, yapılacak kanunları ilan edip herkes tarafından bilinmesini sağlamalı ve bu yasaların toplumun benimsediği yasalar olmasına özellikle dikkat edilmelidir.

⁴³⁴ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 113

⁴³⁵ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 112.

⁴³⁶ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 117-118.

⁴³⁷ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 105-112.

Çünkü Locke göre, toplumun onayı, yasanın yasa olmasında kesinlikle zorunlu şeydir.⁴³⁸ Locke'a göre en yüksek düzeyde olan üstün ve tek bir güç olan yasama gücü, keyfi hareketlerden kaçınmalı, toplumun haklarına keyfi bir şekilde saldırmaktan uzak durmalı ve sahip olduğu bu yetkileri toplum adına, toplum temsilcisi gibi yerine getirmeli ve bunu başka bir kuruma devretmemelidir.⁴³⁹

3.4.2. Yürütme Gücü

Önceki başlıkta ifade edildiği üzere, yasama gücü tarafından oluşturulan kanunların, aynı şekilde uygulanmasını bu kanunları oluşturan bu güce vermek olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilir. Bu güç, Kalıcı olmayan ve istediği kararlar neticesinde iktidarı zorla ele geçirebilir ya da kendilerini yasalara uyma zorunluluğu dışında bırakarak toplumun ve yönetimin amacına aykırı davranışlarda bulunabilirler. Başka bir ifade ile kendi kişisel çıkarlarını, yasanın çıkarının üzerinde görmeleri söz konusu olabilir.⁴⁴⁰

Diğer taraftan, yapılan yasaların yürütülmesi süreklilik ister. Bu nedenle yasama iktidarı, yasaları meydana getirdikten hemen sonra, yürütme gücünü de ele geçirmesini engellemek amacıyla hemen dağılmalı ve bu yasaları uygulayacak başka bir güce devredilmelidir.⁴⁴¹ Nitekim, bu yasaları uygulanmasını sağlayacak ve yürürlükte kalması için gerekenleri yapacak olan icra gücü, yürütme gücüdür. Locke bu durumu şöyle açıklar:

“...Ancak kanunlar bir kere ve kısa bir sürede yapıldığından, sabit ve sürekli bir gücü var ve devamlı uygulanması ya da bir katılım gerekiyor. Bu sebeple yasama gücünün yaptıkları kanunların uygulanmasını ve etkili

⁴³⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 110.

⁴³⁹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 110-111.

⁴⁴⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 113.

⁴⁴¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 114.

kalmasını görmesi gereken bir gücün sürekli olması gerekiyor. Ve bu sebeple yasama ve icra sık sık ayrılacaktır."⁴⁴²

Yürütme organı sahip olduğu yetkilerle, yapacağı fiillerinden ötürü mesuliyeti bulunmakta, kaynağını da yasama erkinden almaktadır. Dolayısıyla yürütme gücü, yasama gücüne bağlı olup gerektiğinde hesap verir. Yönetici yani yürütme gücünü elinde bulunduran güç, yasanın üstünde bir güç değildir. Aksine bu güç, yasaya uyan ve yasanın gerektirdiklerini herkes gibi yapan güçtür. O, yasayı yapmaz, yasaya uyar ve uygular.⁴⁴³

Locke yürütmenin, yasama eliyle yapılmış olan yasaların sürekliliğini temin etmek için kesintisiz bir şekilde çalışması gerektiğini ileri sürer. Buna karşılık, yasama gücü ise kanunları çıkardıktan hemen sonra gereklilik halinde yürütücü güç aracılığıyla, daha sonrasında ihtiyaç dahilinde tekrar görevini yerine getirmek için ihtiyaç duyulana kadar dağılması gerekliliğini savunur.⁴⁴⁴ Yani yürütme gücü gerektiğinde yasamayı toplama ve seçimleri yenileme yetkisine sahiptir. Ancak bu yetkiyi farklı şekilde yorumlamamak gerekir. Çünkü yürütme yasamaya bağlıdır. Nitekim Locke bu durumu şöyle ifade eder:

"Yasamayı toplama ve dağıtma gücünün yürütme de yerleşmesi, yürütmeye onun üzerinde bir üstünlük vermez, belirsizliğin ve insan ilişkilerindeki çeşitliliğin sabit bir kurala dayanamayacağı bir durumda, insanların güvenlikleri için ona verdikleri itibari bir güvendir."⁴⁴⁵

Diğer taraftan, yasama gücünün süreklilik içinde çalışmalarına devam etmesi, yeni yasalar çıkarması karışıklıklara neden olabileceği gibi, bu gücü farklı amaçlarla da kullanma ihtimali bulunmaktadır. Ancak aynı şeyi yürütme gücü için söylemek yanlış olur. Zira uygulayan güç yürütmedir. Bu nedenle devletin işlevini kaybetmemesi ve toplum için yararlı olabilecek konularda

⁴⁴²Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 114.

⁴⁴³ Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 185.

⁴⁴⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 121-122.

⁴⁴⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 121.

gerekli adımlarını atılmasını ve kanunların uygulanmasının sürekliliği sağlanmalıdır.⁴⁴⁶ Locke bu durumu şöyle açıklar:

“Yasamanın her zaman olması gerekli değildir- çok uygunda değildir; ancak icra gücünün olması kesinlikle gereklidir. Çünkü her zaman yapılacak yeni kanunlara gerek yoktur ama yapılan kanunların icrasına her zaman gerek vardır”⁴⁴⁷

Yürütme organının, insan haklarını güvence altına almak zorunluluğu bulunmaktadır. Zira yürütme gücü çok büyük bir gücü elinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla yasama gücü gibi adil, belirli ve toplum tarafından bilinen kanunlara yaraşır bir şekilde yerine getirilmesi gereklidir. Bununla birlikte, kısa süreli yasama oturumlarında çıkarılacak yasanın muhtemel tüm şartlarını önceden öngörüp açıklamak pek mümkün gözükmez. Ancak yürütmenin bu ayrıcalık gücü de sınırlı olup, doğal yasanın ve öngörülemeyen bir kriz dışında yazılı yasanın sınırlarını aşamaz.⁴⁴⁸

Locke'a göre, yasama ve yürütmenin farklı ellerde olduğu devletlerde, toplum yararı, bazı şeylerin yürütme iktidarının takdirine bırakılmasını gerektirmektedir. Çünkü her şeyin yasayla düzenlenmesi mümkün değildir. Ayrıca, ani ortaya çıkan durumlar karşısında, yürütme iktidarının zaman kaybetmeksizin uygulamada bulunması gerekebilir. Bu nedenle, kamu yararı için, herhangi bir yasa hükmü bulunmadan, hatta bazen yasaya aykırı biçimde, yürütme iktidarı tarafından takdir hakkı kullanılabilir. Locke, yürütme iktidarının bu takdir kullanmasını ayrıcalık olarak ele almıştır.⁴⁴⁹

3.4.3. Federatif Güç

Federatif güç, dış tehditlere karşı toplumun güvenliğini sağlayan, savaş ve barış hakkını oluşturan, dış politika ile ilgili bir kavramdır. Başka bir ifadeyle, Locke'a göre bu güç, bir devletin başka devletlere karşı güvenliğini

⁴⁴⁶ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 125-126

⁴⁴⁷ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 119.

⁴⁴⁸ Tannenbaum, Schultz, *a.g.e.*, s. 308-309.

⁴⁴⁹ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 135-136.

sağlayan bir kuvvettir.⁴⁵⁰ Yani federatif güç, devletlerarası ilişkilerde özellikle de dış ilişkiler ile alakalı yukarıda da bahsi geçildiği üzere, barış durumlarında, savaşın veya savaş ihtimalinin söz konusu olduğu durumlarda ve de anlaşmalar ilgili gerekli olan zamanlarda kararları verebilen bir güçtür. Locke federatif gücü, devletin dış ilişkilerini düzenleyen, toplumun güvenliğini sağlayan, uluslararası arenada ittifak, savaş ve barış gibi konularda etkin bir niteliği olan⁴⁵¹ bir kurum olarak ele alır. Locke federatif güçle ilgili şu açıklamayı yapar:

“...toplumun tamamı, toplumun dışındaki tüm devletler ya da kişiler bağlamında tabiat halinde bir vücuttur. Bu sebeple, bunlar arasındaki savaş ile barış, birlikler ile ittifaklar ve devletsiz tüm kişilerle ve toplumlarla tüm işleri kapsayan güce federatif güç denilebilir.”⁴⁵²

Federatif güç kökleri itibariyle doğa durumuna kadar uzanır. Çünkü her bir toplumun, farklı diğer toplumlarla bir münasebeti yahut farklı devletler ya da toplumun içinde bulunmayan diğer bütün şahıslarla münasebetleri açısından, doğa durumunda bulunmaktadır. Toplum kendi dışındaki bu başka toplum-devlet ile ilişkiler, savaş, barış, ittifak gibi konuları bu güç eliyle yapardı. Çünkü bu gücün uluslararası arenada işlevleri mevcuttur. Bu güç, yürütme ile birlikte yürütmenin içinde fonksiyonlarını yerine getirir. Birçok kişi bu iki gücün farklı olduğunu savunsalar da Locke bu iki gücün birbiri içinde olduğunu dolayısıyla farklı kişilerin eline verebilmenin gerçekten güç ve hatta imkansız olduğunu savunur.⁴⁵³ Ve bu durumu şu cümlelerle ifade eder:

“Her toplumun icracı ve federatif gücü kendi içlerinde çok farklı olmasına rağmen farklı kişilerin ellerinde aynı anda çok zor ayrılabilir ya da yerleşebilir. Her ikisi de uygulamaları için toplum gücünü gerektirdiğinden, devletin gücünü farklı ve başkasının emrinde olmayan ellere vermek ya da

⁴⁵⁰ Akarsu, *John Locke'un Devlet Felsefesi*, s. 81-82.

⁴⁵¹ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 345.

⁴⁵² Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 114.

⁴⁵³ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 114; Ağaoğulları, Akal, Köker, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, s. 210.

kamu gücünün farklı idareler altında olacağı icracı ve federatif gücün farklı hareket edebilen kişilere verilmesi neredeyse uygulanamazdır ve muhtemel bir süre sonra düzensizliğe ve yıkıma sebep olacaktır.”⁴⁵⁴

Sonuç olarak, Locke kuvvetler ayrılığına yönelik anlayışı, hem başka filozofları etkilemiş hem de demokratik milletlerin sahip olduğu geleneklerine derinden etki etmeyi başaran bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Huku devletlerinin vazgeçilmez özelliklerinden olan bu kavram, günümüz bir çok devlet modellerinde uygulandığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu kavram sayesinde, devletlerin tek bir elde toplanması durumunun sakıncalarının farkına varılmış, despotizmin oluşmasına engel bir kavram olarak tarihteki yerini almıştır.

⁴⁵⁴ Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İncelem*, s. 115.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

JOHN LOCKE'DA BİREY VE DEVLET İLİŞKİSİ

4.1. Birey Ve Toplum İlişkisi

Orta Çağ düzeninin çözülmeye başlamasıyla ortaya çıkan ulus devletleri, sosyal organizasyon arayışlarına girmişlerdir. İnsanlar, eski düzene karşı çıkarak yeni bir düzen oluşturma çabası içinde olmuşlardır. Eski anlayıştaki referans noktası olarak görülen kilisenin dikte etmeye çalıştığı düşüncelerine karşı çıkmış, bu düşünceler reddedilerek yepyeni farklı bir referans noktası keşfetme ihtiyacı oluşmuştur. Ayrıca güçlenmeye başlayan burjuva sınıfının kendisine, hem yönetimde hem de toplumda hak talep etmesinin neticesinde meydana gelen değişim ve gelişim sonucu, liberal siyaset kuramları oluşmuştur.⁴⁵⁵ İşte bütün bu kuramları incelediğimizde gördüğümüz şey, bu kuramların hemen hepsinde birey kavramının üzerinde önemle durmuş olduklarıdır.

Birey kavramı Locke'ın ifadesiyle, hem toplumdaki önce varlık gösteren ve doğa halinde toplumsal ilişkiler kuran, hem de toplumun oluşmasını sağlayıp bu toplumda yer alan moral ve rasyonel bir bireydir. Bu kavram, siyaset felsefesinde, her zaman önemli kavramlardan biri olarak yerini almıştır. Dolayısıyla da tarih boyunca farklı siyasi sistem ve filozoflar tarafından farklı şekillerde ele alınmış, uzun bir süre gerçek modern anlamından ve gerçek işlevinden uzak bırakılmıştır. Ancak liberalizm ile birlikte yepyeni, farklı bir referans noktası olarak bundan sonra Hristiyanlık yerine, bireyler tarafından meydana getirilen ulus-devlet anılmaya başlanmıştır.⁴⁵⁶ Referans noktası olarak Orta Çağ'daki din ile ilgili unsurlar yerine artık daha çok akıl yer alırken, kendisi sadece yorum yapabilen kişi olarak görülen papanın yerini ise aklın

⁴⁵⁵ Elma, Fikret, "Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke", *Journal of Qafkaz University* Cilt: 1, Sayı: 9, Bakü, 2002, s. 1-8.

⁴⁵⁶ Çetin, Halis, "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Ankara, 2002, s. 79-96.

kurallarına uygun hareket eden yani rasyonel birey almıştır.⁴⁵⁷ Sosyal ve ekonomik düzende ise, mal ve mülkleri olan feodal lordların hakimiyeti yerine, ticaret ve sanayi sınıfı dediğimiz burjuvaziye bu hakimiyet geçmiştir. Reform akımı, kapitalist toplumun oluşmasına zemin hazırlarken, bilhassa kilisenin topluma empoze etme gayesinde olduğu skolastik düşünceyi de ortadan kaldırmıştır.⁴⁵⁸ Görüldüğü üzere, reform hareketinin Orta Çağ sisteminin yavaş yavaş ortadan kalkmasına ve liberalizmin doğmasında çok büyük bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla aydınlanmanın meydana getirdiği bu değişim ve gelişim süreciyle ön plana çıkan birey kavramı, meydana getirilen toplumsal yapıda yönetici ve lideri sorgulayan akıl sahibi, düşünen bir birey olmuştur. Bu sebeplerden ötürü, liberalizm, bu şekilde Rönesans ve Reformasyon dönemlerinde kök salmaya başladıysa da, sağlam temellere üzerine kurulu felsefi bir akım olması daha çok 18. yüzyılda gerçekleşmiştir..⁴⁵⁹

Toplum ile birey arasında çok kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Zira insan öncelikle çocuk iken kendini ailesine birey olarak tanımlarken, zaman ilerleyince ve bu insan yetişkin olunca bu defa da içinde yaşadığı toplumdan da kendisinin birey olarak görülmesini, toplum tarafından varlığının tanınmasını, yönetimde söz sahibi olmasını, yani yurttaş olarak tanınmasını isteyecektir.⁴⁶⁰ Dolayısıyla bireyin doğuştan toplumsal bir varlık olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden toplum ve birey, hem bütünlük hem de tarihi bakımdan birbirinden ayrılmayan iki terim olarak ifade edilmektedir. Bireyin duygularının ve düşüncelerinin meydana gelmesinde etkili olan ve bu tutumunu, davranışlarını ve durumunu belirleyen etken, toplumda mevcut bulunan duygu ve düşüncelerdir. Toplumu bireyler meydana getirir ve bu bireyler toplumun tek taşıyıcıları olma özelliğine sahiptirler. Bireyler toplum içinde hayat bulurlar ve varlıklarını bu toplum içinde birbirlerine bağımlılık

⁴⁵⁷ Çetin, *Liberalizmin Tarihsel Kökenleri*, s. 79-96.

⁴⁵⁸ Elma, *Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke*, s. 1-8.

⁴⁵⁹ Cevizci Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1996, s. 336.

⁴⁶⁰ Engin, a.g.m., s. 201.

içinde sürdürürler. Bu yüzden toplumu bireyin kimliğinden bağımsız düşünmemiz imkansızdır.⁴⁶¹

Birey, çıkarı için hür iradesi, istekleri ve idealleri doğrultusunda yer aldığı toplumda yaşamını sürdürür. Bu yüzden de birey, böylesi bir toplumda örgütlenme, toplumsal ayrışma ve uzmanlaşma, baskı sistemi yaratma çabasında bulunabilir. Dolayısıyla bu şekilde birey, sivil toplumuda meydana getirmiş olur. Nitekim birey, geleceğini ve eylemlerini aklın ve de aynı şekilde bilimin gölgesi altında gerçekleştirmeye başlamasından sonra sivil toplum oluşmuştur. Ayrıca özgür biçimde, bireylerin kendilerini izah edebilecekleri sosyal bir alan, özgür bir iktisat politikasını toplum hayatında elde etme amacını da güdebilirler.⁴⁶² Ancak burada unutmamak gerekir ki, sivil toplum kavramı ilk olarak 1690 yılında Locke tarafından kullanılmış olup bu kavramın meydana gelmesi, yapılan toplum sözleşme ile doğa durumundan ayrıldıktan sonra, meydana gelen toplumda söz konusudur.

Birey sahip olmuş olduğu gerçek anlamın değerini ancak toplum içinde kazanabilir. Nitekim birey kendini toplumdan soyutlamış bir şekilde, toplum dışına iterek hayatına devam etmesi söz konusu olamaz. Çünkü birey başlangıcından itibaren sosyal karakterlere sahip olup, bu özelliklerini yansıtabilecek bir toplum gerekliliğini her zaman kendisinde hisseder. Bu şekilde birey olmanın farkına varılır ve toplumda bireyin varlığının önemi anlaşılabilir. Çünkü birey, toplumun temel taşı olup toplumda en etkin karakterdir. Dolayısıyla bu iki kavram birbiri içine girmiş, birbirini tamamlayan ve karşılıklı ilişki içinde olan kavramlardır.⁴⁶³

⁴⁶¹ Uluç, A. Vahap, “Birey ve Sivil Toplum İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Demokrasi Sorunu”, *Mukaddime Dergisi*, Cilt: 0, Sayı 6, Mardin, 2012, s. 7.

⁴⁶² Uluç, *Birey ve Sivil Toplum İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Demokrasi Sorunu*, s. 7-8.

⁴⁶³ Uluç, *Birey ve Sivil Toplum İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Demokrasi Sorunu*, s. 8.

4.2. Birey Ve Devlet İlişkisinde Liberal Model

Orta Çağ siyasi anlayışında, tüm ilişkilerin ve tartışmaların ana hatlarını ve de her şeyin esas referans kaynağını meydana getiren tek, bir bütün ve bölünemez bir Hristiyan ülkesinin varlığı söz konusudur.⁴⁶⁴ Bu çağda, kilise ve imparatorluğun birbirleriyle çoğu zaman bir güç ve üstünlük kurma mücadelesinde bulunduğu görülmüştür. Toplumsal, hukuki, siyasi, ekonomik bir sistem olan feodal sistemde bir devlet bütünlüğü bulunmuyordu. Feodal sistemin siyasi bakımdan getirmiş olduğu en önemli özellik, devlet iktidarının bölünmüş olması ve de tebaanın direk bir şekilde devlete değil, toprak sahibi konumunda olan senyörlere tabi bir şekilde bulunmalarıdır.⁴⁶⁵ Orta Çağ otoritesinin meşruiyeti, Tanrı tarafından verilen emirlerle yahut “kilise doktrini” ile izah edilebilir. Bireyin eşitliği ve özgürlüğü çok kısıtlı olmuştur. Böyle bir durumda da liberalizmin doğuşuna imkan olmamış, dahası liberalizmin taşıyıcısı olan sosyal sınıfı olan burjuvazide bu dönemde çok zayıf kalmıştır.⁴⁶⁶

Ancak kilise ve imparatorluklar zamanla zayıflayıp çözülmeye başlaması, Rönenans ve Reformasyon hareketi ile kilise ikinci plana düşmeye başlamıştır. Başka bir ifade ile Rönesans hareketinin meydana getirdiği değişim sonucu kilisenin temel referans olarak kabul ettiği düşünceler önemini yitirmeye başlamıştır. Ardından baş gösteren Reformasyon hareketi ile kilisenin sorgulanmaya başlanması, aynı şekilde feodalitenin yerini burjuvazi sisteme bırakmaya başlaması ve burjuvanın krallarla yaptığı ittifakın arttırması ve böylece kralların gücünü artırması ile imparatorlukların yerini mutlak monarşiler almaya başladı. Dolayısıyla liberalizmin ortaya çıkmaya başlamasıyla kilisenin etkisi azaldı ve yerini yeni referans noktası olarak birey ve bireylerin oluşturduğu ulus devletler almaya başladı. Hayatı çepeçevre saran ve kilise tarafından dayatılmaya çalışılan kilise öğretilerinin yerini akıl, bireylerin düşüncelerine yön veren ve bireyin her davranışını sınırlandıran

⁴⁶⁴ Yurdusev Nuri Ahmet, “Liberalizmin Türkiye Atağı”, *Türkiye Günlüğü*, Cilt: 1, Sayı: 22, Ankara, 1993, s. 103.

⁴⁶⁵ Sarıca, *Siyasi Düşünce Tarihi*, s. 271.

⁴⁶⁶ Yurdusev, *a.g.e.*, s. 104.

papanın ve imparatorluk otoritesinin yerini ise rasyonel birey almaya başladı.⁴⁶⁷ Bu yüzden Reformasyon hareketi, Orta Çağ düzeninin yıkılışında, kilise ve imparatorlukların önemini yitirmesine ve papanın söylediklerinin sorgulanmaya başlanması açısından, liberalizmin ortaya çıkmasında etkili bir faktör olmuştur. Zira bunu Erich From şu şekilde açıklar:

*“Rönesansın Orta Çağ toplumsal kalıplarını parçalayıcı etkisi, reformasyonun etkileri yanında küçük kalır.”*⁴⁶⁸

Dolayısıyla liberalizmin, her ne kadar kökleri Rönesans ve Reformasyona dayansa da, çoğunlukla 18. yüzyılda sağlam temellere oturan bir felsefi akım olduğunu söylememiz doğru olur.⁴⁶⁹

Orta Çağ feodalitesinden sonra batıda baskıcı ve güçlü merkezi krallıklar oluşmaya başladı. Nitekim Hobbes ve Machiavelli'nin mutlak güç olarak niteledikleri krallar ve bunların adaletten yoksun sert yönetim anlayışları, batılı toplumları özgürlük mücadelesine yönlendirdiği gibi aynı zaman da batı düşünürlerini de özgürlükçü kuramlara yönlendirmiştir. 17. yüzyılda mutlakiyetçi fikirlere sağlam bir darbe vuran Locke, liberal devlet düzeninin öncü fikir babası olarak bu dönemde sahneye çıkmaya başlamıştır.⁴⁷⁰ Dolayısıyla kendisi, bireyi merkeze alan fikirleri ile hem bu dönem hem de bu dönemden sonra derin etkiler bırakmayı başarmıştır.

Bu bağlamda, Locke'a göre liberalizm, bireylerin siyasal özgürlüğünü savunur ve sahip oldukları hakların korunmasını sağlar. Liberalizm açısından bireyin sahip olduğu haklar, toplumun sahip olduğu hakların bulunmaktadır. Liberalizm anlayışı, her çeşit değerın bireyden kaynaklandığına inanan, toplumsal yaşamda bireyi merkeze alarak onu her şeyin üzerinde gören bir

⁴⁶⁷ Çetin, *Liberalizmin Tarihsel Kökenleri*, s. 79-96.

⁴⁶⁸ Burns, McNall Edward, *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, Çev. A. Şenel, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s. 389-390.

⁴⁶⁹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.336.

⁴⁷⁰ Göze, *a.g.e.*, s. 153.

toplum ve siyaset anlayışını açıklamaktadır.⁴⁷¹ Rönesans'dan önceki dönemde politik ve toplumsal düzende bir güç sahibi olan kilisenin bireyi arka planda tutmuş olmasına karşılık bir tepki biçiminde meydana gelen bireycilik düşüncesi, bireyi toplumun üzerine koyan, yerleşik geleneğe dayanan değer ve din ile ilgili değer yargılarına karşı çıkan bir akım şeklinde oluşarak gelişmiştir. Locke, bireyin otoritelerin hepsinden kurtularak özgür olmasını ve kendi yaşamının idamesini kendisinin sağlaması gerektiğini savunarak “*herkes kendisinin yargıcudur*”⁴⁷² sözleriyle bu duruma açıklık getirmektedir. Bu şekilde de devleti sınırlandığını görüyoruz.

Yukarıda ki ifadelerden de anlaşıldığı üzere, liberalizme göre birey temel unsurdur. Bireyin varlığı, halk ve sınıf gibi varlıkların hepsinden daha gerçek bir varlıktır.⁴⁷³ Dolayısıyla birey, toplumda mevcut olan bütün yapıların ve de kurumların üzerinde olan bir varlıktır. Bu şekilde bir konuma sahip olan bireyin, böylesi bir toplumda da, herkesten daha fazla ahlaki değere sahip olduğu da bir gerçektir. Bu durumun anlamı birey devletten önce gelir ve devlet birey için varlık gösterir. Bununla birlikte bireyin varlığı, toplum öncesine dayanır. Dolayısıyla, sahip olduğu bireysel hakları da aynı şekil de toplumsal haklardan önce gelmektedir. Bu bağlamda Liberalizm, bireylerin haklarının toplumun haklarından daha anlamlı olduğunu savunur.⁴⁷⁴

Diğer taraftan, Locke'ın genel olarak çok önem verdiği ve bireyin sahip olduğunu söylediği doğal hakları olan ve bu hakların devlet tarafından korunmasının sağlanması gerektiğini savunduğu özgürlük, yaşam ve mülkiyet gibi ana haklar temelinde öbür bireylerle gönüllülük esaslı bir ilişki içinde bulunarak, kendi yaşamlarını devam ettirirler. Devletin, asli amacı bireyin sahip olduğu bu haklarını korumaktır. Bireylerden hiçbiri, kendi rızası olmadan, farklı kişiler tarafından belirlenen herhangi bir amaca yönelik olarak

⁴⁷¹ Lockee, John, “Civil Government”, (Akt. M. Tuncay), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1969, s. 193.

⁴⁷² Lockee, *Civil Government*, s. 193.

⁴⁷³ Yayla, Atilla, *Liberalizm*, Turhan Yayınları, Ankara, 1992, s. 138.

⁴⁷⁴ Çetin, *Liberalizmin Temel İlkeleri*, s. 221.

bireyi bir araç olarak kullanamaz.⁴⁷⁵ Locke’ın bu durum ile ilgili ifadesi şu şekildedir:

“Devlet, bana göre sadece kendi sivil ihtiyaçlarının (özgürlük, hayat, sağlık; evler, eşyalar ve benzeri madi şeylerin mülkiyeti) tedariki sağlamak, güvence altına almak ve gelişmesine yardımcı olmak adına oluşturulmuş bir insan toplumdur.”⁴⁷⁶

Bu bilgiler ışığında bireycilik, esas manada bireyin birey olarak göstermesi gereken saygı, zevk, kanaat ve tercihlerinin alanı ne kadar dar bir çerçeve de olsa da kendine has bir durum olduğunun bilincini taşımaktadır. Aynı zamanda bireycilik insanların bireysel yeteneklerinin ve eğilimlerinin gelişimini sağlamasındaki önemine olan inancın mevcut olmasıdır. Bu sebepten ötürü en esas ve gerçek varlık konumunda bulunan bireyin, kendi başına bir gaye olarak hiçbir şekilde araç konumuna dönüştürülmemesi gerekmektedir. Bu yüzden, bireycilikte böyle bir durumun oluşmasını engellemek için bireylerin doğal haklarının, eksiksiz ve de mükemmel bir şekilde uygulanmasının sağlanması gereklidir. Bunu sağlaması gereken ise devletin kendisidir. Zira bu haklarının hepsi bireycilikten meydana gelmektedir. Bireycilik, insan olmaktan ötürü bireyin, kendi hedeflerini belirlemesi ve bunları gerçekleştirmek için gerekli ortamı oluşturarak bunu sağlamasıdır. Bunu da aynı şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacak, gerekli güce, bilgiye ve en önemlisi de akla sahip olduğuna dair inancının varolmasıdır.⁴⁷⁷ Dolayısıyla Locke böyle bir durum da devletin, bireyin bunları yapmasına engel olabilecek kendi eylem ve faaliyetlerini sınırlandırması gerekliliği üzerinde durur.

Liberal devletin, yukarıdaki nedenlerden ötürü bireyci özelliklere sahip devlet olduğunu görüyoruz. Nitekim toplumu ve tarihi, bireysel seçimlerle ve

⁴⁷⁵ Lockee, *Civil Government*, s. 172-177 ; Kant, *Immeneal, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 45.

⁴⁷⁶ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 38.

⁴⁷⁷ Hayek, A. V. Friedrich, *Esaret Yolu*, (Çev. T. Feyziolu), A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1948, s. 28.

de birey psikolojisiyle izah etmektedir. İşte devletin hareket noktası birey olup aynı şekilde devletin kendisinde bulunan amacı da yine bireyin kendisidir. Ulaşmayı hedeflediği nokta ise bireyin mutluluğunun gerçekleşmesidir. Liberalizm düşüncesi, hakiki ve yegane değer olarak, yaratıcı niteliği de bulunan bireyi ele alır. Devleti ve toplumu meydana getiren bireylerin sahip oldukları kendi özgür iradeleridir. Nitekim devlet ve toplumdaki bireyin varlığı bulunmaktadır.⁴⁷⁸ Birey toplum içine, doğuştan sahip olduğu hakları ve kendi özgürlüklerine sahip bir şekilde ortaya çıkar.⁴⁷⁹ Çünkü doğal hakların ve özgürlüklerin, bireyin varolduğundan beri sahip olmuş temel hakları olduğunu söylemek mümkündür. Locke bunu şöyle ifade eder:

“Tabiat halinde ne toplumun ne de devletin varlığı söz konusudur. Bireyin bu tabiat halinde sahip olduğu doğal hakları vardır. Bireylerin her biri, tabiat yasası sınırları dışına çıkmadan kendi kanununu oluşturabilme, yaşamını istediği şekilde sürdürme özgürlüğü bulunur.”⁴⁸⁰

Özgürlük, bireyin akıl ve iradesinde yol gösterici olup bu akıl ve irade bağımsızlığını sağlayan etkidir. Akıl ve iradenin rehberliği neticesinde, bireylerin kendilerini hür bir şekilde geliştirmesini sağlayan küçük dünyaları bulunur. Bu sahip oldukları özgürlüklerinin içinde bulunan küçük dünyaları, diğerlerinin özgürlük alanlarıyla sınırlı bulunmaktadır. İşte liberalizmde amaç, bireylerin bu küçük dünyalarında beraberce ve barış ortamında sürekliliğini sağlama gerekliliğidir. Dolayısıyla bunu gerçekleşmesini sağlama görevi de devlete düşmektedir.⁴⁸¹ Locke bu durumu şöyle ifade eder :

“Toplum sözleşmesi neticesinde varlık kazanan devlet, herkesin özgürlüğünün ve mülklerinin güvencesini sağlamak amacıyla bu sözleşme yapıldığından, toplumun ya da onlarca oluşturulan yasamanın etki edeceği alanların, genel iyiliğin ötesine dağılacakını düşünemeyiz.”⁴⁸²

⁴⁷⁸ Çetin, *Liberalizmin Temel İlkeleri*, s. 228.

⁴⁷⁹ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 14.

⁴⁸⁰ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 14-15.

⁴⁸¹ Çetin, *Liberalizmin Temel İlkeleri*, s. 228.

⁴⁸² Lockee, *Civil Government*, s. 177.

Bunlarla birlikte bilmemiz gereken bir diğerkonu, devlet otoritesi ile bireylerin özgürlükleri arasındaki söz konusu olan ikilem olup bu durum liberalizmin temel bir sorunu olmaktadır. Şöyle ki liberalizm anlayışı, iktidara karşı kişilerin sahip oldukları özgürlüklerine taraf olup onları korumakta ve devletin bu haklara müdahale etmesine engel olma çabasında bulunmaktadır. Çünkü Locke’ın ifade ettiği gibi bireyin hak ve özgürlükleri mevcut olan iktidarın sınırını belirleyen bir etkidir. İktidar bu haklara saygı göstermelidir. Onlara dokunamaz, onları yok edemez. Devletin asli görevi özgürlük, yaşam ve mülkiyet gibi bu hakları güvence altına almaktır.⁴⁸³ Locke bunu şu sözlerle ifade eder:

“Birey kendini başkasının keyfi gücüne tabi kılamaz. Aynı şekilde tabiat halinde sahip olduğu hayat, özgürlük ve mülkiyetinin de üzerinde hiçbir keyfi güç olamaz. Devletin en yüksek sınırlarındaki güçleri kamu yararı ile sınırlıdır. Dolayısıyla devletin tebaaları yok etmeye, esir etmeye ve planlı bir şekilde fakirleştirmeye asla hakkı olamaz.”⁴⁸⁴

Liberalizm anlayışı, topluma ve özellikle bireyin üzerinde geniş ve mutlak güç verilmiş olan bir siyasal iktidar anlayışına karşı çıkmaktadır. Liberalizm, toplumsal rızanın ve bireysel özgürlüklerin, devlet anlayışı için baz alınması gereken unsurlar olduğunu savunur. Mutlak ve sınırsız güç ile donatılmış bir siyasal iktidarın, mutlak bozucu olduğunu ileri süren liberalizm düşüncesine göre, bu iktidarın sınırlanması zorunluluğu bulunmaktadır.⁴⁸⁵ Locke bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“devlet, gücünü, kendi başına buyruk olarak değil, amacı toplumun barışı, güvenliği ve iyiliğinden başka bir şey olmayan halkın bildiği kurulu yasalarla tarafsız ve dürüst olarak kullanmak zorundadır”⁴⁸⁶

⁴⁸³ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 16.

⁴⁸⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 107.

⁴⁸⁵ Lockee, *Civil Government*, s. 179.

⁴⁸⁶ Lockee, *Civil Government*, s. 179-180.

Buradan da anlaşıldığı gibi, liberalizm için en yararlı araç tarafsız yasalar ve bu yasaları uygulayacak adaletli bir devletin varlığının yanında herhangi bir zorluğun ve de baskının söz konusu olmadığı gönüllü bir işbirliğinin, özgürlük ortamının varlığının bulunmasıdır. İdeal olan, sorumluluk sahibi bireylerin birbirlerine karşı özgürce tartışmaya dayalı bir fikir birliklerinin bulunmasıdır. Dolayısıyla toplumda düzenin sağlanması için herhangi bir baskı ya da dış yaptırımın olmaması gerekir. Bunun sağlanması için de, toplumda kuralların bulunması lazımdır. Bu kuralların uygulamasının sağlanması için de sadece geleneklerin değil, bir hakemin varlığının bulunması zorunludur. İşte ihtiyaç duyulan bu hakem devlettir. Dolayısıyla devletin burada görevi, değişmesi gereken kurallar olursa bunun için gerekli araçları temin etmek ya da kurallar arasında meydana gelebilecek herhangi bir farklılığı çözmek, bu kurallara uymayanları ise gereken ceza ile cezalandırmaktır. Çünkü bireylerin, tabiatları gereği özgürlükleri çatışabilir ve böyle bir durum da hakemlik görevini üstlenmesi gereken de devlettir.⁴⁸⁷

4.3. John Locke'da Birey ve Devlet İlişkisi

Birey ve devlet ilişkisi, siyaset felsefesi açısından son derece önemli bir konu olmanın yanında siyaset felsefesinin de temel noktalarından biri olmuştur. Uzun yıllardır bu iki kavramın birbiri ile olan ilişkisi üzerinde, birçok düşünür tarafından fikir çatışmaları ve farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Dolayısıyla tarihsel süreçte birçok düşünürün bu şekilde ele aldığı ve anlamaya çalıştığı bu iki kavram ve birbiriyle olan ilişkisi 17. yy'dan itibaren özellikle de Aydınlanma dönemi ile birlikte daha rasyonel bir şekilde anlaşılmaya, daha sağlam temellere oturtularak analizi yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Locke'ın *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı kaleme aldığı eseri ile bireye ve devlete yüklemiş olduğu anlamlar, bu dönemde çok etkili olmuş, kendinden sonraki düşünürleri ve süreçleri de etkilemeyi başarmıştır. Çünkü Locke, bireyi

⁴⁸⁷ Friedman, Milton, *Kapitalizm ve Özgürlük*, (Çev. D. Erbek), Altın KitaplarYayınları, İstanbul, 1988, s. 52.

merkeze koymuş, bireyin özgürlüğünü ve temel haklarının korunmasının gerekliliğini, birey-devlet ilişkisi çerçevesinde ele almaya gayret göstermiştir. O, bireylerin kendi seçimlerinde, günlük hayata tesir eden iktisadi ve siyasi vakalar ile inançlarında özgür bir birey olması gerekliliğini savunmuştur. Devletin gagesinin, özgürlüğü güvencede tutmak olduğunu, devletin kaynağının ve de meşruluğunun öğrenilmesi için de göz önünde bulundurulması gereken etkenin toplum sözleşmesi olduğunu ileri sürmüş, iktidarın gerçek anlamda geçerli olabilmesi için bireysel kabulü amaçlamak gerektiğini ifade eden fikirleriyle birey ve devlet ilişkisini açıklamış ve böylece birey için devlet fikrinin savunucusu olmuştur. Ancak biz birey ve devlet arasındaki ilişkinin analizini sağlam bir temelle oturtabilmemiz için öncelikle genel olarak birey ve devlet kavramlarının daha doğrusu bu iki kavramın birbirleriyle olan ilişkinin geçmişinin kısa analizini yapmamızda ve bu geçmişte birey-devlet ile ilgili tartışmalardaki argümanların aydınlanma çağına kadar incelememizde, siyasi iktidardaki devlet olgusunu ve bireyin bu ilişki içinde bulunduğu konumuna bakmamızda yarar vardır.

Devlet kavramı, insanlık tarihinin en eski toplum kurumları arasında yer aldığı gibi⁴⁸⁸ hala devlet konusunda bir görüş birliği sağlanmış değildir. Aynı şekil birey kavramının gelişimi, gerçek anlamda anlamlandırılması ne kadar modern dönemde olsa da, bu kavram tarihin eski zamanlarında çok bir belirginlik olmasa da, devlet yönetimlerinde, toplum yapısında bazen hissedilebilmiştir.

İlk Çağda, Eski Yunan dönemine baktığımızda site devleti dediğimiz Polis, Tanrılar tarafından Yunan halkına verilmiş bir armağan olarak görülmekteydi. Bu yüzden eğer insanlar, Polis düzenini bozma girişiminde bulunurlarsa, bu girişim bir nevi Tanrılara karşı gelme anlamını taşımaktaydı. Bu sebeple gerçek bir yaşam biçiminin, sadece bu Polis düzeninde mevcut olduğuna, insanların bu sistemde kendilerini yurttaş olarak tanımlayabildiğine, dolayısıyla Polis dışında bireyin, bireysel varlığının bir anlamı olmadığına ve

⁴⁸⁸ Çoşkun, İsmail, *Modern Devletin Doğuşu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15.

gerçek bir bireysel mutluluğun sadece Tanrılar tarafından korunan polis içinde sahip olunabileceğine inanılıyordu.⁴⁸⁹

Diğer taraftan bu dönemde bireylerin kamu hizmetinde bulunma zorunluluğu olup her bireyin kendini bütünüyle devlete vermesi ve Polisin güvenliğini sağlamak için gerekirse savaşta canını vermesi gerekirdi. Dolayısıyla Polisin yani devletin iyiliği için insanların, kendi işleri yerine öncelik olarak devlet yani kamu işlerine kendilerini vermeleri zorunluydu. Bu şekilde polis, bireyi bir bütünüyle kendi içinde eritmiş, bireye ne bir özgürlük alanı, ne bir bağımsızlık payı ne de kendini geliştirebilecek bir birey olma fırsatı tanımıştır. Dolayısıyla bu durum, devletin gücüne konabilecek herhangi teorik bir sınırın olmadığı Eski Yunan'da, bireyin özgürlüğü, onun geri alınamaz haklara sahip olması değil, devletin karar alma sürecine katılımı anlamına geliyordu.⁴⁹⁰ Ancak bunlara rağmen Platon ve Aristoteles, insanı, toplumsal-siyasal bir varlık olarak algılamakla birlikte, aklı ön plana çıkararak bireye yer vermişlerdir. Aklın evrensel olduğunu, bu evrenin de bireyler aracılığıyla bir anlam kazanabileceğini, dolayısıyla bilgeliğin bireysel insana özgü bir nitelik olduğunu⁴⁹¹ savunarak, Eski Yunanda sınırlı da olsa birey anlayışının mevcudiyetine değinilmiştir. Böylece site devletindeki bireyin konumu belirlenmiştir. Aristoteles bu fikirleri ile, bu dönemde devlet-birey ilişkilerini eşit olmayan bir plan üzerine oturtan, bireye her hangi bir hak sunmayıp bireyi devletin boyunduruğu altına sokan, ve bireyin mutluluğu gerçekleştirmenin bir aracı olarak devlete yani polise, bireye oranla öncelik tanıyan anlayışa⁴⁹² karşı sapma göstermiş oldu.

Roma imparatorluğu döneminde ise yine birey arka plana atılmış, öncelik Roma imparatorluğunun sürekliliğine verilmiştir. Nitekim ordu için erkekler özgür ve belli hak ve özgürlüklerle donatılmış iken; kadınlar erkek egemenliği altında bırakılmıştır. Çünkü bu çağda erkek mutlak bir güç olarak görülmüştür.

⁴⁸⁹ Ağaoğulları Ali Mehmet, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Yayınevi, Ankara, 1994, s. 14-17.

⁴⁹⁰ Moses, I. Findley, *Antik ve Modern Demokrasi*, Çev. D. Türker, Ankara, 2003, s. 102.

⁴⁹¹ Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, s. 363.

⁴⁹² Göze, a.g.e., s. 42.

İçinde yaşanan toplumun sürekliliği, erkeklerin yani ordunun varlığına bağlı kılınmıştır. Bu yüzden de Roma döneminde erkek yurttaşların diğerlerine göre öncelikli ve daha ayrıcalıklı ayrıcalıklı bir konumda yer aldığı görülmektedir.⁴⁹³ Antik Çağ'da olduğu gibi bu dönemde de kölecilik sistemi mevcut olmuş ve bunlar herhangi bir hakka tabii tutulmamışlardır.

Hristiyan teolojisinin etkisi altında kalmış Orta Çağ düşüncesine baktığımızda, 'Birey-Tanrı İlişkisi' Kutsal Devlet anlayışı ile kurulmuştur. Buna göre devlet yöneticileri aynı zamanda Tanrı'nın temsilcileri olarak görülmektedirler. Kutsal Devlet anlayışıyla oluşturulan sistemde bireyden beklenen, Tanrı'ya olduğu gibi ruhban sınıfına ve devlet yöneticilerine de koşulsuz itaattir. Bu şekilde 'Birey-Tanrı İlişkisi' kilise ve yönetici sınıf (devlet) üzerinden kurulmuştur. Bu şekilde aşırı bir bireycilik reddedilmiş, her bireyin dilediği gibi konuşma, düşünme ve davranma hakkının olmadığı ve bireyin sadece toplumun bir parçası olduğu anlayışı hakim olmuştur. Bu şekilde birey, itaat eden, boğun eğen ve kilise tarafından dikte edilenleri koşulsuz yerine getirendir. Kilise ile soylu sınıfın tekelinde bulunan devlet yönetimi feodal sistemin temelini oluşturmuştur. Bu sistem içinde ise birey söz hakkına sahip değildir. Devlet yönetimi, Tanrı-birey ilişkisini kilise vasıtasıyla kontrol ederek kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirir. Ancak Locke bu duruma karşı çıktığını şu cümlelerle ifade eder:

*“Tanrı, hiç kimseye, hiçbir güce bir başkasını, kendi dinine zorlamaya açık bir otorite bahsetmemiştir. Kilise, kutsal ruhun, Kutsal Kitap'ta selamet için gerekli olduklarını açık emirlerle tebliğ ettikleri, sanki Tanrısal otoriteymiş şeklinde, kendi uydurmalarını ve yorumlarını başkalarına dayatmak, Hristiyanlık inancı için mutlaka gerekliymiş gibi, ruhani kanunlar tesis etmek, Kutsal Kitap'ta ne zikredilen ne de en azından açıkça emredilen bu tür işler yapmak, insanlardan daha çok hristiyan kilisesi için uygunsuz olmaz mı ?”*⁴⁹⁴

⁴⁹³ Schwarz, a.g.e., s. 210-211.

⁴⁹⁴ Lockee, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 50.

Diğer taraftan, Katolik Kilisesi'nin tüm dünya üzerindeki 'Kutsal Devlet' temelinde kurduğu emperyalist iddiası Avrupa'da çeşitli tepkilere neden olmuştur. Egemenlik hakkını Tanrı'dan aldığını vahiy bilgisiyle temellendiren ruhban sınıfına karşı, vahiy bilgisine bireyin kendi akli yoluyla ulaşabileceğini söyleyerek ruhban sınıfının egemenlik iddiasını çürüten Protestan tepki, aydınlanma döneminin kurucu düşünce akımı olan akılcılık, özgürlük, bireycilik gibi olguları merkeze alarak mevcut sistemi yeniden değerlendirmeye olanak sağlamıştır. Bunun sonucunda ise Tanrı bilimi denilen teolojinin, siyaset ile olan ilişkisi zayıflamaya başlamış, diğer taraftan Tanrıdan geldiğine inanılan doğal hukuk düşüncesinden de uzaklaşarak yerine akıl ön plana alınmıştır. Bu düşünce akımlarıyla, egemenlik hakkını Tanrı'dan aldığını söyleyen ruhban sınıfının gerekçeleri çürütülerek toplumsal düşüncede belli kırılmalar yaşanmıştır. Bu kırılma sürecinde bireyin, Tanrı'ya bakış açısının değişmesi (yani ruhban sınıfının sunduğu bir Tanrı anlayışı yerine kendi aklına dayanarak vahiy bilgisi sonucu oluşturduğu Tanrı anlayışı) sürecin oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Bu bakış açısının değişmesi ve arasındaki fark, oluşan yeni sürecin anlaşılması için önem arz etmektedir.

Birey-devlet ilişkisinin eski çağdan bu yana gelen bu gelişimi, bireyin arka plana atılışı, devlet anlayışındaki farklılık, yani imparatorluklar ve kilisenin yönetimi, zamanla değişime uğramış ve beraberinde birçok akımın meydana gelmesine neden olmuştur. Başka bir ifade ile zamanla kilise ve imparatorluklar çöküşe girmiş, Reform akımı ve Rönenans hareketi ile güç çatışması neticesinde bu kez de gücün yönü krallardan yana olmaya başlamış böylece kilise arka plana itilmeye başlamıştır. Başka bir ifade ile Rönesans hareketinin meydana getirdiği değişim sonucu kilisenin temel referans olarak kabul ettiği düşünceler önemini yitirmeye başlamıştır. Ardında baş gösteren Reformasyon hareketi ile kilise sorgulanmaya başlanmıştır. Aynı şekilde feodalitenin yerini burjuvazi sistemine bırakmaya başlaması ve krallarla yaptığı ittifakını arttırması ve böylece kralların gücünü artırması ile imparatorluk yerine mutlak monarşiler oluşmaya başlamıştır.

İlk olarak Machiavelli'yle birlikte yeni bir toplum, yeni bir insan düşüncesi esasına dayanan, yeni bir meşruiyet ve egemenlik geleneği oluşmaya başlamış, dini anlayışın egemenliği böldüğü iktidar yok sayılarak bunun yerine "tek bir iktidar ve meşruiyet" meydana gelmiştir. Bu şekilde devletin bölünmez bir bütün, mutlak ve sınırsız olduğunu ileri süren Machiavelli, devleti-iktidarı, korkunun hakim olduğu bir güç kullanma aracına indirger.⁴⁹⁵ Devletin mutlak egemen bir güç olarak kabul edildiği bu teoride toplum ve birey, devletin-iktidarın meşruiyet esaslarına uygun eylemlerde bulunmaları gerekli olan vasıtalar arasındadır. İktidara bir sınırlandırma getirebilecek bir güç söz konusu olmamakla birlikte, iktidar toplumun ve bireylerin iradelerinin üstünde mutlak bir güç sahibidir. Machiavelli bu yönde toplumu ve bireyi araçsallaştırır. Bu nedenden ötürü de bu amacı gerçekleştirebilecek her şeyin meşru olduğunu kabul eder.

Hobbes'da, aynı Machiavelli gibi devletin mutlak iktidarının mutlak kuruculuğunu savunur. Ama Hobbes'un gerekçeleri daha farklıdır. O, bireyin ve toplumun bulunduğu düzende savaş, huzursuzluk, kargaşa ve de güvensizliğin söz konusu olduğunu hep ileri sürer.⁴⁹⁶ İnsanların var oldukları andan itibaren sahip oldukları eşitsizlik durumunun güvensizliğe, bunun da savaş haline neden olduğunu ileri sürer. Bu sebepten ötürü de devletin varlığının bulunmadığı ortamda, herkesin birbirine yönelik, her zaman mevcut olan bir savaş hali söz konusu olur. İşte insanlar kendilerinin böyle bir durumdan kurtarmak için doğa halindeki bütün haklarını, bir sözleşme ile bir egemene devrederler. Bu şekilde savaş önlenabilir, kaos ortamı bir nebze olsun sonlandırılabilir ve toplumda bir düzen inşa edilebilir. Herkes bunu yaptığında, bir bütün olarak birleşmiş olan topluluğa devlet adı verilir. Bu işte Hobbes'un meşhur olan ölümlü tanrısı *Leviathan*'dir (ejderha). Bu güç bir çok yetki ile donatılmış kudret sahibi bir egemendir. Dolayısıyla bu gücün haricinde kalan bütün insanlar da, bu gücün uyruğu durumundadırlar.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Machiavelli, *a.g.e.*, s. 69.

⁴⁹⁶ Hobbes, *Leviathan*, s. 94.

⁴⁹⁷ Hobbes, *Leviathan*, s. 130.

John Locke'ın ise, birey-devlet konusundaki görüşleri hem bulunduğu dönemi hem de kendinden sonra ki dönemlerde gelen düşünürlerin fikirlerini etkilemiş, günümüzde de hala devam eden etkisi söz konusudur. Ancak Locke bu konuya, ne Hobbes gibi ne de Machiavelli gibi devletin mutlaklığını ne de Orta Çağ'daki kilisenin devlet doktrinini ele alış biçiminde yaklaşmıştır. O, birey her şeyin merkezine koymuştur ve bireyi devlet için amaç kılmıştır. Bireyin aklını kullanarak özgür bir şekilde devlet yönetiminde bulunma hakkını savunmuş ve bireyin haklarının engellenmesi durumunda, bireyin devlete başkaldırabileceğini ileri sürerek devleti sınırlandırmış; bu şekilde bireyi toplumun temel unsuru haline getirmeye çalışmıştır. Locke bu sınırlamayı şöyle ifade eder:

”Hiçbir insanın ya da insan toplumunun korumalarını ya da sonuç olarak bunun araçlarını mutlak iradeye ve başkasının keyfi hakimiyetine teslim etmek için bir güç olamaz. Dolayısıyla bu fundamental, kutsal ve değiştirilemez ve bunun için topluma girdikleri kendini koruma kanuna tecavüz edenlerden, kendilerini kurtarmak için daima bir hakları olacaktır. Ve bu sebeple, toplumun bu bağlamda üstün güç olduğu söylenebilir.”⁴⁹⁸

Diğer taraftan, Locke'ın birey ve devlet konusundaki düşüncelerini analiz edebilmek için, modern dönemde bazı filozoflar gibi Locke'ın da oluşturduğu doğa durumuna kadar gitmemiz gerekmektedir. Çünkü Locke devletin kaynağını, amacını, kapsamını, devlet iktidarının oluşumunu ve sınırlandırılmasını ve bireyin devlet ile olan ilişkiye dair düşüncelerini, toplum sözleşmesi teorisi kapsamında açıklamaya çalışmıştır. *Uygar Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı yapıtında da bu görüşlerini ele almıştır.

Modern siyaset felsefesinde, daha önce de birçok kez ifade ettiğimiz ve tekrar ifade etmemizin gerekli olduğu gibi, doğa durumu ve toplum sözleşmesi Locke için çıkış noktası olmuştur. Nitekim Locke için devlet öncesi dönem diye adlandırılan yani siyasi toplumun oluşturularak devletin varlık sahasına dahil olmadan önceki insanların bulunduğu doğa durumu diye adlandırılan bir

⁴⁹⁸ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 117-118.

durum mevcuttur. Locke, bu doğa durumunda yer alan bireylerin, doğuştan eşit ve özgür olduklarını ve bu doğa durumunun Tanrı'nın bir eseri olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹⁹ Bireysel farklılıklar ve anatomilere rağmen bireyler bir arada, çatışmasız ve birbirleri üzerine egemenlik kurmaksızın barışçıl bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bireylerin bu doğa durumunda sahip oldukları ve hiçbir şekilde kimsenin dokunamayacağı doğal hakları vardır. Bunlar: özgürlük hakkı, yaşam hakkı ve mülkiyettir. Nitekim bireylerin devlet kurmalarındaki gayesi, bu doğal haklarının korunmasını sağlamak istemeleridir. Bunu gerçekleştirmek için de bir araya gelerek ortak rıza ve özgür iradeleri ile anlaşmaya varmışlardır. Burada anlaşılan insanların, uygar topluma geçmelerinin başka bir ifade ile bir topluma dahil olmalarının sebebi, sahip oldukları mülkiyetlerini güvence altına almaktır.⁵⁰⁰ Doğa durumunda yer alan bireylerin bu durumu, başkalarından icazet almadan, herhangi biri ya da birilerinin iradesine bağlı olmadan davranışlarını kontrol edebildiği yetkin bir özgürlük durumudur. Aynı şekilde, hiçbir bireyin diğer bireye oranla daha fazla bir iktidar ve yetkisinin bulunmadığı, iktidar ve yetkinin bütününe karşılıklı olduğu bir eşitlik durumudur.⁵⁰¹ Tabi bu herkesin istediği her şeyi yapabilecek bir özgürlük olmayıp Doğa durumunda Tanrı tarafından bahsedilen akıl, bireylerin, kendileri gibi özgür ve eşit bir yaşam sürdüren diğer insanların özgürlüğünü, mallarını ve de yaşamını tehdit etmemesi gerekliliği üzerinde durur. Doğa kanunu, bireylere, Tanrı'nın kendilerine vermiş olduğu eşitlik ve sağduyu sınırları içerisinde hayatlarını devam ettirmelerini emreder.⁵⁰² Locke bunu şöyle açıklar:

*“İnsanlar kimseden izin almadan ve başka birinin iradesine bağlı olmadan, doğa yasasının sınırları içinde, eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini uygun buldukları gibi kullanmak konusunda yetkin bir özgürlük durumudur”.*⁵⁰³

⁴⁹⁹ Lockee, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, s. 18.

⁵⁰⁰ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 99.

⁵⁰¹ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 35.

⁵⁰² Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 56-59.

⁵⁰³ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 56-57.

Ancak, doğa yasasını birinin ihlal etmesi durumunda, bu ihlali engeleyecek bir yargıcın olmaması, toplumsal düzensizlik, eşitsizlik, savaş gibi olumsuzlukların oluşmasına sebebiyet vermiştir. İnsanların doğa halinde oldukları zaman eşit, özgür ve barış içinde yaşamlarını idame ettirmelerine rağmen, uygar topluma geçme kararı almalarının gizemi de bundan kaynaklanmaktadır. Çünkü yetkili ve tarafsız ortak bir yargıcın bulunmaması, bireyler arasında kargaşa ve çatışmalara neden olabileceği gibi bireylerin birbirlerine karşı savaş ilan etmelerine de neden olarak, bireylerin hayatlarının güvenliğini, tehlikeli bir hal almasına sebep olur.⁵⁰⁴ Bu savaş durumunu engellemek yani yargılama ve cezalandırma haklarının beraberinde getirdiği olumsuzlukları önüne geçmek, dolayısıyla yaşam, güvenlik ve mülkiyetin korunmasını sağlamak için insanlar bir sözleşme yaparak yetkilerini devredip doğa durumundan ayrılıp uygar topluma geçerler. İşte yetkilerini devrettikleri devlettir. Devletin amacını Locke şöyle ifade eder:

*“barış, güvenlik ve kamu iyiliğinden başka bir şey değildir. Zira toplum sözleşmesi neticesinde oluşturulan devlet herkesin özgürlüğünü ve mallarını daha iyi korumak amacıyla yapıldığından toplumun ya da onlarca kurulan yasamanın etki alanının genel iyiliğin ötesine yayılacağı düşünülemez”.*⁵⁰⁵

Locke burada devlete aslında şu misyonu yükler: içinde erdem sahibi bireylerin yetiştirilmesini sağlayacak toplumsal koşullarla birlikte, kendi aralarında çıkar çatışmalarına girmeyen, güvenli ve istikrarlı bir ortamın sağlanmasıdır. Toplumsal yaşama geçişin temel ve en önemli amacı Locke için bireylerin yaşam, özgürlük, mülkiyet gibi haklarının güvence altına almak olduğu bir yerde devletin bu hakların korunması, gerekenleri yapmasıdır.⁵⁰⁶ Locke şöyle der:

“Devlet tarafsız olan bir güçtür. Devletin yönetiminin, yönettiği bireylerin rızasına dayanması ve bu rızanın kendisinde yüklediği

⁵⁰⁴ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 100-102.

⁵⁰⁵ Lockee, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar*, s. 177.

⁵⁰⁶ Lockee, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 13.

sorumlulukları yerine getirmesi zorunludur. Aynı şekilde devletin fonksiyonu, bireyin yaşamını, bedenini ve de mülkiyet hakkını korumakla sınırlıdır.”⁵⁰⁷

Locke, bu fikirleriyle modern dönemde mevcut olan esas ideolojilerinden birisi olan liberalizm için esas olan unsurları inşa etmiştir. Bundan ötürü bütün liberalist düşünürlerin savunmuş olduğu bireycilik anlayışı, birçoğunun razı olduğu, bireyin doğal haklarının bulunması gerekliliği, kuvvetler ayrılığı ve sınırlı devlet olgusu gibi düşünceler, Locke’un tasarladığı siyaset felsefesinde önemli yer edinmiştir. Ve de kendisinden sonraki dönemleri de etkileyerek, günümüzde etkisini hala sürdürmektedir.

Birey, toplumlarda mevcut bulunan her türlü yapı ve kurumların üstünde yer almaktadır. Toplumdan önce varlık gösteren bireyin sahip olduğu bireysel haklar, toplumsal haklardan önce bulunmaktadır. Bireylerin haklarından bahsetmenin halkın haklarından bahsetmekten daha anlamlı olduğunu savunurlar. Genel olarak, Locke’ın çok önem verdiği ve bireyin sahip olduğunu söylediği doğal hakları olan ve bu hakların devlet tarafından korunmasının sağlanması gerektiğini savunduğu özgürlük, yaşam ve mülkiyet ⁵⁰⁸ gibi ana haklar temelinde öbür bireylerle gönüllülük esaslı bir ilişki içinde bulunarak, kendi yaşamlarını devam ettirirler. Devletin, asli amacı bireyin sahip olduğu bu haklarını korumaktır.⁵⁰⁹ Bireylerden hiçbiri, kendi rızası olmadan, farklı kişiler tarafından belirlenen herhangi bir amaca yönelik olarak bireyi bir araç olarak kullanamaz.

Locke, merkeze bireyi alan ve bireyi birçok konuda donatan Liberalizmin kurucusu sayılır. Nitekim Locke, devletin amacının bireylerin özgürlüğünü, güvenliğini sağlamak olduğunu, devletin ve toplumun meşruiyetini de ortak rıza ve irade ile oluşturulan toplum sözleşmesinde araştırılması gerekliliği üzerinde durmuştur. iktidarın, bireysel kabulü açıklamak mecburiyetinde bulunduğuna işaret eden düşünceleriyle de liberal düşüncenin oluşumuna

⁵⁰⁷ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, s. 21-22.

⁵⁰⁸ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 14.

⁵⁰⁹ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 14.

önemli katkı sağlamıştır. Bireyin temel hak ve özgürlüklerinin güvenliğinin korunmasını amaçlayan liberalizm, aynı zamanda siyasal iktidarın sınırlandırılmasını da bu amaç doğrultusunda sağlamasını savunmuştur. Böyle bir düşüncedeki gaye, bireyin sahip olduğu özgürlüğün sınırlayıcı engellerini yok etmek; yaşama, güvenlik ve mülkiyet gibi esas hakların korunmasının sağlamaktır. Locke toplumu meydana getiren bireyin varlığının, halktan ve toplumdan daha üstün olduğu fikrini savunmuştur. Bireyin bu şekilde öncelikli hale gelmesindeki neden ise, insanların doğa durumunda buldukları zaman sahip oldukları haklarının bulunduğu yani yukarıdaki hakların bireylerin, bu doğa durumundan uygar topluma geçmeden öncede sahip oldukları haklar olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu haklar devredilemeyen haklar olup hem bireyin doğa durumunda iken sahip olduğu hem de uygar toplumun oluşmasından sonra da varlığını sürdürdüğü temel haklardır. Locke'ın bu şekilde devletin sahip olduğu otoritesini bireylere karşı, bu temel haklar aracılığıyla sınırlandırdığını söyleyebiliriz.

Locke, tasarlamış olduğu devlet düşüncesi içerisindeki bireyin hak ve özgürlüklerinin kaynağında, devletin değil bireyin yer aldığını söyler. Başka bir ifade ile bireyin bu hakları, insan olmasından kaynaklı haklar olup, devletin sağlamış olduğu haklar değildir. Ona göre, artık toplumun bireyi şekillendirmesi değil, bireyin toplumu şekillendirmesi gerektiğini ileri sürer. Çünkü O'na göre toplumdaki bulunan yegane asıl değer bireyin kendisi olup, bu sebeple her siyasal düzendeki gaye toplumda yer alan bu insanların güvenliklerini korumak, mutluluğunu ve refahını sağlamak, toplum da bulunan tüm bireylere eşit bir şekilde muamele de bulunmaktır. Yine Locke'a göre bu toplumda yer alan yegane esas değer olan birey, deyim yerindeyse mutlaktır, kutsaldır. Bir değer şeklinde görülen birey, toplumdaki tek gerçek değer olup, insanlığa ayrı bir değer katmaktadır.

SUNUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern dönem düşünürlerinden birisi olan John Locke, bulunduğu dönemi en güzel şekilde analiz etme biçimiyle, devlet ve bireye yüklediği anlamlarla bu iki kavramın birbiri ile olan ilişkisini, yönetim biçimlerini, devletin sınırlamalarını ve kuvvet ayrılığı gibi konular üzerindeki yaptığı çalışmalarla, hem bulunduğu dönemi hem de asırlar sonrasında etkili olacak şekilde iz bırakmıştır. Çünkü siyasal bir birlik olan devlet, devletin meydana gelişi, yönetim biçimleri ve yönetim sınırlamaları ile birey ve birey ile devlet ilişkisi gibi konular her daim toplum bilimlerinin ve siyaset felsefesinin esas konuları içinde yer almıştır. Özellikle toplumların siyasal, sosyal bunalımlar içinde bulunduğu dönemlerde meydana gelebilecek sorunlara çözüm bulma gayreti, bu gün aşına olduğumuz devlet ve yönetim biçimlerini meydana getirmiştir.

Bununla birlikte Locke, baskıcı bir rejimin, din savaşları ve iç savaşın olduğu bir dönem olan 17. yüzyılda yaşamını sürdüren ve de sosyal dengesizlikleri gören, aynı zamanda da parlamento içinde görev sahibi bir düşünürdür. Locke, tüm toplumsal sorunları ve siyasal bunalımları çözebilecek bir çalışma ortaya koymak amacıyla önemli bir mücadele vermiş, bireysel hak ve özgürlükleri savunan bir yönetim biçiminin gerekliliğini her zaman ileri sürmüştür. Dolayısıyla, birçok düşünürün fikirlerinde de belirleyici rol oynadığı görülmüştür.

Locke, modern bireyi tanımlamak, devletin kökenini ve meşruiyeti problemini temellendirmek için, öncelikle bireylerin siyasal yönetimler oluşturmadan önce var olan doğal durumu varsayımı ile başlamıştır. Çünkü Locke'ın siyaset felsefesi anlayışının temelini oluşturan şey, tasvir ettiği doğa durumu olduğu gerçeğini bize eserlerinde açık bir şekilde gösterdiğine şahit olduk. Locke'ın doğa durumu anlayışında, birbirlerine yönelik bir

yardımlaşmanın bulunduğu, bir barış ortamının mevcut olduğu, insanların içinde buldukları tam bir özgürlük ve aynı şekilde bir eşitlik durumu bulunmaktadır. Doğa durumunda bulunan insanların eşit olması, bu insanların sahip olmuş oldukları her türlü güç ve hukuki haklarının mütekabiliyet ve herkesin bundan eşit şekilde yararlanabilmesini ifade etmektedir. Burada bireyin sahip olduğu doğal haklar olan yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları ve kuvvetler karşılıklı olup, kimsenin kimseden üstün olmadığı, birinin diğerinden daha fazla bir hak ve kuvveti söz konusu olmadığı bir durum olduğu görülmektedir. Locke böylesi bir özgürlük ve eşitlik durumunda ise bireylerin, Tanrı tarafından kendilerine bahşedilen akıl yetisini kullanarak, doğa yasası diye tabir ettiği kanunlar dışına çıkmadan, eylemlerini gerçekleştirip, yaşamını sürdürdüğünü savunmaktadır.

Dolayısıyla bu doğa durumu öğretisinde şahit olduğumuz birey anlayışı, Locke'ın, eski kabul gören anlayışlardan açık ve kesin bir şekilde koptuğu gerçeğidir. Nitekim ona göre birey, devletten önce varlık sahibi olan, moral bir eğilime sahip, toplumsallasabilen ve son olarak devredilemez hakları bulunan bir varlıktır. Locke bu birey ile ilgili düşünceleri, onun eski anlayıştan uzaklaştırmakla birlikte; ayrıca Machiavelli ile başlayan, Hobbes'la devam ederek Neitzsche'ye kadar uzanan güç felsefesi anlayışından da uzaklaşmış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Locke, yeni bir antropoloji tesis ettiği açıktır.

Locke'un doğa durumu tasviri, devletin kökenini toplum sözleşmesine dayandırarak, modern devletin oluşumu konusunda faydalı görüşler öne süren toplum sözleşmesi kuramcıları olan Hobbes, Rousseau vd. gibi düşünürlerin doğa durumu tasvirleri ile benzerlik gösterse de bir çok konu da farklılıklar görülmüştür. Nitekim, Hobbes'un 'insanın insanın kurdudur' (homo hamini lupus) şeklinde tasvir ettiği doğa durumuna göre, insanların egoist olup, bu doğa durumunda herkesin savaştığı bir savaş halinin var olduğunu ve aynı şekilde bir nefret halinin bulunduğunu ileri sürdüğünü ifade etmesine karşılık Locke, hobbes'un bu düşüncelerini redderek, doğa durumunun, bir savaş hali

değil insanların birlikte özgür bir şekilde yaşamlarını devam ettirdikleri bir eşitlik, barışçıl bir ortamın olduğu bir durumdur.

Doğa durumunda yer alan bireyler, bir çok haklar ile donatılmış olsalar da bu haklarını kullanmaları, güvenlikten uzak ve tehlikeli olabiliyordu. Böylesi bir durumda da söz konusu tehditler, korkular ve de güvensiz ortam, insanların bir araya gelerek kendi aralarında birleşmelerine ve kendi hür iradeleriyle anlaşarak, yaptıkları bir sözleşme neticesinde uygar yada siyasal toplumu oluşturmalarına neden olmuştur. Öncelikle böylesi ilk sözleşme sonucu uygar toplum meydana getirilmiş daha sonra da ikinci sözleşme yapılarak da iktidar-devlet oluşturulmuş, böylece yeni bir düzeni inşa edilmiştir. Dolayısıyla Locke bu şekilde, devletin kökeni ve meşruiyetini, bireylerin bu rıza ile yaptıkları sözleşme ile anlaşılabilir. Bu şekilde bu insanlar, yaptıkları bu sözleşmeyle bazı iktidarlarını yani bazı yetkilerini de devlet iktidarına devrederek, kendilerini yönetecek bir siyasi erk oluşturmuşlardır. Böyle bir oluşumun içine girmelerinin ana sebebi, doğa durumunda meydana gelme olasılığı bulunan savaş ihtimalinin, beraberinde bazı korkulara ve istenmeyen sakıncalı durumlara sebebiyet vererek mülkiyet hakkını tehlikeli bir hale gelmesinin önlenmesidir.

Locke'ın, devletin kökeni ve meşruiyeti ile bireyin devrettiği doğa durumundaki haklarını, bu şekilde halkın rızasına ve sözleşme ile açıklaması, mutlak ve bölünmez yetkilerle donatılan mutlakiyet rejimlerine olan inancın derinden sarsılmasını da beraberinde getirmiş, kraların Tanrı'dan kaynaklı sahip olduklarını düşündükleri haklara yönelik olan inancın ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Böylesi bir durumda, krallıkların meşruiyetinin sorgulanmasına durumu önemli bir boyuta varmıştır. Bu gelişmeler beraberinde, hukuk fikrini de etkilediği görülmüştür. Dolayısıyla bundan sonra hukukta, Tanrı egemenliği fikri yerine eklin egemen olduğu fikri önem kazanmaya başlamıştır. Böylece Locke'ın bu düşünceleri, Aydınlanma felsefesinin meydana gelmesine zemini oluşturmuş.

Locke'ın diğerk önemli bir mirası ise, bireylerin sahip olduğu doğal hak ve özgürlüklerin korunması temelinde, sınırlı devlet fikrini ortaya atmış olmasıdır. Bireyler uygar topluma geçip bir hükümet altında toplandıktan sonra bazı haklarından vazgeçerek bunu hükümete devretmişlerdir. Ama Locke, bazı haklar vardır ki hiçbir şekilde dokunulamaz, sınırlandırılmaz ve devredilemez haklar olduğunu söylemiştir. Bu haklar; yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarıdır. Böylece Locke devleti sınırlandırmış olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte bu haklar, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi olmak üzere günümüz birçok anayasasının da temelinde yer alan haklardır. Bu hakların, doğa durumundan sonra da devlet tarafından korunması gerektiğini, devletin hukuk dışı uygulamalarına karşı da her zaman direnme ya da ihtilal hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşüncesiyle de birçok düşünürden ayrıldığını görüyoruz. Dolayısıyla devletin, bireyin hak ve özgürlükleri üzerinde, meşruiyetini hukuktan almayan bir güç uygulayamaz. Devleti halkın iyiliğini ve de kamu iyiliğini amaç edinerek eylemlerini düzenlemeli, keyfi bir şekilde halkı yönetmekten kendini imtina etmeli, tüm uygulamaları hukuk sınırları içinde kalarak yerine getirmelidir. Bu şekilde devletin, mutlak ve de keyfi kararlar alan bir güç olmasının engellenmesi için devletin kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemesi zorunludur. Hukuk devletinin de vazgeçilmez ilkelerinde biri olan kuvvetler ayrılığının fikir babası da Locke'dır. Demek ki Locke'ta birey odaklı devlet anlayışı söz konusu olup, sınırlı devlet düşüncesi liberal devlet şeklinde, devredilmez doğal haklara sahip olan birey anlayışı ise insan hakları başlığı altında günümüze kadar geldiğini görüyoruz.

Orta Çağ anlayışında ise, kilise ve devlet arasında karmaşık bir ilişki mevcut olup devlet yöneticileri Tanrı'nın temsilcileri olarak görülmektedir. Ruhani otoriteyi elinde bulunduran kilise, dünyevi otoriyeti dengelemeye ve sınırlamaya çalışmıştır. Bu açıdan baktığımızda Orta Çağda, devletin kökeni ve meşruiyetinin, dini inanca, Tanrısal hukuka dayandırılmış olduğunu söyleyebiliriz. Kutsal Devlet anlayışıyla oluşturulan sistemde bireyden beklenen ise, Tanrı'ya olduğu gibi ruhban sınıfına ve devlet yöneticilerine de

koşulsuz itaattir. Birey, dini bilgiye ancak ruhban sınıfı aracılığıyla ulaşmaktadır. Bireysel özgürlükler arka plana atılmış olduğundan, bireysel çalışma, araştırma gibi konuların çoğu kilise tarafından kontrol altında tutularak sınırlandırılmıştır. Bu döneme, hem dini hem dünyevi bütün iktidarın tek ve gerçek sahibinin kilise olduğu savunulmuştur. Kilisenin, otoritesini doğrudan doğruya Tanrı'dan aldığı inancı kilisenin bu çağda çok etkili olmasına neden olmuştur. Kilise bu kadar güçle donatılmış olduğundan, devletin yani hükümdarın iktidarını kiliseden aldığından dolayı dünyevi iktidarın, Tanrı'ya ve onun temsilcisi olan kiliseye boğun eğmek zorunluluğu vardı. Böylesi bir durumda da bireyciliğin arka planı atıldığı, feodalite ve kilisenin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir dönem olmuştur.

Orta Çağ'da hakim olan bu görüşler gölgesinde Locke'ın yaptığı çalışmalarla ortaya koydukları, kilise açısından büyük kırılmayı beraberinde getirerek, kilisenin etkisinin azalmasına, dikte etmeye çalıştığı doktrinlerin önemini yitirmesine ve de bireyin merkeze alınarak yeniden anlamlandırılmasını sağlamıştır. Nitekim Locke, felsefesinde önceki döneme göre bireyi ve aklı bu şekilde ön plana çıkararak, yukarıdaki koşulsuz itaat beklentisine farklı bir yaklaşım göstermiştir. Önceki sistemde birey, dini bilgiye (vahiy bilgisine) ancak ruhban sınıfı aracılığıyla ulaşırken, Locke'nin sisteminde ise dini bilgiye bireyin kendi aklı yoluyla doğrudan ulaşabileceğini söyleyerek aydınlanma dönemi akımlarından olan Akılcılığı (Rasyonalizm) ve bireyi ön plana çıkarır. Başka bir ifade ile Locke, felsefesinde Rasyonalizmle temellendirdiği bireyciliği ön plana çıkarmış, bireyin, Tanrı'ya, kilise üzerinden değil doğrudan doğruya kendi aklı yoluyla, vahiy bilgisini kullanarak ulaşabileceğini öngörmüştür. Bu şekilde ruhban sınıfının tahakkümüne eleştirel yaklaşan Locke dini bilgiyi tekelinde tutan kilisenin otoritesini de sisteminde sınırlamış, Bu yeni bireycilik anlayışıyla mevcut değerler sorgulanarak Feodalitenin yıkılmasıyla sonuçlanan süreçteki yani Aydınlanma Dönemi düşünce akımlarını temellendirdiği düşünülür. Böylece birey-Tanrı ilişkisi önceki sistemde olduğu gibi kilise-devlet üzerinden değil, doğrudan birey-Tanrı çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Nitekim Locke

Tanrı'ya karşı değil 'Tanrı Devleti' olduğunu iddia eden kilisenin egemenlik iddiasına karşı çıkararak Tanrı'yı da sisteminden dışlamamıştır. Bu bakış açısıyla, egemenlik hakkını Tanrı'dan aldığını söyleyen ruhban sınıfının gerekçeleri çürütülerek toplumsal düşünce de belli bir kırılma yaşanmış, böylelikle Locke'ın yaşadığı 17. yüzyılda, modern politik liberalizmin ısıkları giderek görülmeye başlanmıştır. Rönesans ve Reformun yıkıcı etkileriyle bu süreç hızlanmış ve Aydınlanma Çağı ile birlikte, bu gelişmeler tam yerine oturmuştur.

Liberalizmin öncü fikir babası kabul edilen Locke, bireylerin siyasal özgürlüğünü savunmakla birlikte, onların sahip oldukları haklarının korunmasını gerekliliğini de savunmaktadır. Onun birey üzerine söylemleri, bireyi merkeze alarak onu her şeyin üzerinde gören bir toplum ve siyaset anlayışını açıklamaktadır. Bireyi, toplumun üzerine koyan, yerleşik geleneğe dayanan değer ve din ile ilgili değer yargılarına karşı çıkan bir akım şeklinde ortaya çıkıp gelişmiştir. Bura da devletin, asli amacı bireyin sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını korumaktır. İşte devletin hareket noktası birey olup aynı şekilde kendisinde bulunan amacı da yine bireyin kendisidir. Ulaşmayı hedeflediği nokta ise bireyin mutluluğunun gerçekleşmesidir. Liberalizm düşüncesi, hakiki ve yegane değer olarak, yaratıcı niteliği de bulunan bireyi ele alır. Devleti ve toplumu meydana getiren bireylerin sahip oldukları kendi özgür iradeleridir. Nitekim devlet ve toplumdan önce bireyin varlığı bulunmaktadır. İşte Locke, bireyciliğin arka plana atıldığı gelenekden koparak yeni bir antropoloji tesis etmek üzerine çalışmalar yapmış ve eserlerini bu doğrultuda meydana getirmiştir.

Locke'ın, *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eseri, devlet, birey, toplum yani kısacası siyaset felsefesi üzerine yazmış olduğu yazıları, bulunduğu döneminin İngiltere'si ile birlikte, daha sonraki yüzyıllarda da Avrupa'nın önemli bir kısmı ile Amerika'daki düşünce hayatını da derinden etkilediği görülmüştür. Birçok insan ya da filozof tarafından, Avrupa'da meydana gelen aydınlanma hareketinin de baş aktörü olarak görülen düşünürlerden biri olarak

kabul edilmektedir. Locke'ın ifade ettiğimiz bu düşüncelerinden anlaşıldığı üzere, ortaya attığı fikirler, devletin sınırlandırılması, kuvvetler ayrılığı, mülkiyet, birey hak ve özgürlükleri, İngiliz Devrimleri, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, Fransız Devrimi ve de Aydınlanma felsefesini etkilemiş ve zamanla birçok devletin anayasalarını etkileyerek, önemli yer teşkil etmiştir.

Aynı şekilde Locke'ın fikirleri ülkemizi de, Avrupa kadar olamazsa da etkilemiştir. Tanzimat fermanında Locke'ın ifade ettiği bireyin devlet karşısında sahip olduğu hak ve özgürlükler ile bu hakların devlet tarafından korunmasının güvence altına alınması gerektiği fikri yer almaktadır. Aynı şekilde Locke'ın düşüncelerinden, Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi gibi aydınlarımızın da etkilendiğini görmek mümkündür. Yine, kendi anayasamızda temel hak ve hürriyetler başlığı altında, Locke'ın önemle üzerinde durduğu doğal hakların yer aldığını görmek mümkündür. Bununla birlikte 1876 Anayasamız, Locke'ın huku devleti, rasyonalizm ve bireycilik gibi üzerinde durduğu kavramlardan etkilenmiştir. Günümüz Yönetim biçiminde de Locke'ın kuvvetler ayrılığını, Hukuk devleti ilkesini görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Ali Mehmet; Köker Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, 1991.
- AĞAOĞULLARI, Ali Mehmet; Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi, Vadi Yayınları, Ankara, 1989.
- AĞAOĞULLARI, Ali Mehmet; *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Yayınevi, Ankara, 1994.
- AĞAOĞULLARI, Ali Mehmet; Zabcı Çulha Filiz, Ergün Reyda, *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Yayınevi, 2009.
- AĞAOĞULLARI, Ali Mehmet; Akal Bali Cemal, Köker Levent, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1990.
- AKAL, Bali Cemal; *Sivil Toplumun Tanrısı*, Afa Yayınları, İstanbul, 1990.
- AKAL, Bali Cemal; *Yasa ve Kılıç*, Afa Yayınları, İstanbul, 1991.
- AKARSU, Bedia; *Mutluluk Ahlakı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- AKARSU, Bedia; *John Locke'un Devlet Felsefesi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967.
- AKİPEK, Ömer İlhan; *Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler: Devletler Hukuku Metinleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.
- AKİPEK, Ömer İlhan; "John Locke'un Siyasi Fikirleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, 1953.
- AKİPEK, İlhan; *Devletler Hukuku*, Başnur Mtb, Ankara, 1965.
- AKPINAR, Ayşenur; *Sivil toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektif, Doktora Tezi*, A.Ü.S.B.E, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 1997.
- ALWİN, Diemer; *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, Çev. D. Özlem, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- ANTHONY, Dejasay; "Mülkiyet ve Onun Düşmanları", *Piyasa Dergisi*, Sayı: 9, Kış - 2004.
- ARİSTOTALES, *Politika*, Çev. M. Tuncay, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1983.
- ARSLAN, Ahmet; *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

- AZAKLI, Sedat; “Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt No: 3, Sayı: 18, Kasım-Aralık 1999.
- BAYHAN, Vehbi; *Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi Ve Patronaj*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- BAKIRCI, Fahri; *John Locke’da Mülkiyet Anlayışı*, Ankara, Babil Yayınları, 2004.
- BARRY, Patrick Norman; *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. M. Erdoğan-Y. Şahin, Liberte Yayınları, Ankara 2004.
- BODİN, Jean; *Devlet Üstüne Altı Kitap’tan Seçme Parçalar*, Çev. M.Tunçay, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1969.
- BOSTANCI, Mehmet Naci; *Toplum, Kültür ve Siyaset*, Vadi Yayınları, Ankara, 1995.
- BRUN, Jean; *Stoa Felsefesi*, Çev. M. Atıcı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- BURNS, McNall Edward; *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, Çev. A. Şenel, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984.
- BÜYÜK, Celal; “Devlet ve Toplumsal Rolü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma III Dergisi*, Sayı: 3, 2003.
- CASSİRER, Ernst; *Devlet Efsanesi*, Çev. N. Arat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- CEVİZCİ, Ahmet; *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2001.
- CEVİZCİ, Ahmet; *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1996.
- CORCUFF, Philippe; *Siyasetin Büyük Düşünürleri*, Çev. A.U. Kılıç, Versus Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÇAHA, Ömer; *Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum Ve Kadın*, Vadi Yayınevi, İstanbul, 1996.
- ÇAHA, Ömer; *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ÇETİN, Halis; “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İBF Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Sivas, 2001.
- ÇETİN, Halis; *İktidar ve Meşruiyet: Siyaset*, Ed., M. Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2003.
- ÇETİN, Halis; “Siyasetin Evrensel Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 58, Sayı: 3, Ankara, 2003.
- ÇOŞKUN, İsmail; *Modern Devletin Doğuşu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.

- DENT, Nicholas; *Rousseau Sözlüğü*, Çev. B. Gözkan, Sarmal Yayın, Ankara, 1989.
- DURAN, Bünyamin; *Sekülerleşme Krizi ve Bir Çıluş Yolu Arayışı*, İstanbul, 1996.
- EFLATUN, Devlet, Çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz, Remzi kitabevi, İstanbul, 1971.
- ELMA, Fikret, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, *Journal of Qafkaz University*, Cilt: 1, Sayı: 9, Bakü, 2002.
- ERDOĞAN, Mustafa; *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.
- ERNEST, Bloch; *Rönesans Felsefesi*, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.
- ERNEST VON, Aster; *Fransız İhtilali'nin Siyasi ve İçtimai Fikirleri*, Çev. M. Nermi, Berikan Yayınları, Ankara, 2003.
- EROĞLU, Müzeyyen; “John Locke’un Devlet Teorisi,” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 21, Temmuz–Ağustos–Eylül 2010.
- FURTUN, Ayşen; *Thomas Hobbes ve Doğa Kanunları*, Asil Yayın Dğt, Ankara, 2005.
- FRANCİSCO, Vergara; *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, Çev. B. Arıbas, İletisim Yayınları, İstanbul, 2002.
- FRİEDMAN, Milton; *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çev. D. Erbek, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1988.
- FROMM, Erich; *Özgürlük Korkusu*, Çev. Selma Koçak, İstanbul, 2003.
- GEMALMAZ, Semih Mehmet; *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Legal Yayınları, İstanbul, 2003.
- GOFF, Le Jacques; *Avrupa'nın Doğuşu*, Çev. M. T. Binder, Literatur Yayınları, İstanbul, 2008.
- GEORGE, Sabine; *Siyasal Düşünceler Tarihi 2*, Çev. Alp Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1969.
- GÖZE, Ayferi; *Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler*, Beta Yaynları, 2000.
- GÜNAY, Kemal Mustafa; “Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar”, *Ethos Dergisi*, Sayı:1-4, Ocak, 2009.
- GÖZE, Ayferi; *Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler*, Beta Yaynları, 2000.

- HAYEK, Agost Von Friedich; *Esaret Yolu*, Çev. T. Feyziolu, A.Ü.S.B.F.Yayınları, Ankara, 1948.
- HOBBS, Thomas; *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yedinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2008.
- HOBBS, Thomas; *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2007.
- HÜNLER, Zelyut Solmaz; *Dört Adalı: Hobbes, Locke, Berkeley, Hume*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2003.
- IMHOF, Ulrich; *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004.
- KEANE, John; *Sivil Toplum Ve Devlet*, Çev. E. Akın, İstanbul, 1993.
- KILLIOĞLU, İsmail; *Düşünce ve Özgürlük*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1992.
- KIŞLAL, Taner Alunet; *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1987.
- LEONARD, Krieger; "Onyedinci Yüzyılın Tarihi ve Hukuku Pufendorf", *Düşünce Tarihi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, Nisan-Haziran 1960.
- LOCKE, John; *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, Çev. Babil Yayınları, Ankara, 2004.
- LOCKE, John; *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, Çev. F. Bakırcı, Kırılmaç Yayinevi, Ankara, 2007.
- LOCKE, John; *Tabiat Kanunu Üzerine Bir Deneme*, Çev. İ. Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.
- LOCKE, John; *Civil Government*, Akt. M. Tunçay, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1969.
- LOCKE, John; *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Toplumda Devlet*, Çev. S. Taşçı-H. Akman, Metropol Yayınlar, İstanbul, 2002.
- LOCKE, John; *Hoşgörü Üzerine Birinci Mektup*, Çev. M. Yürüşen, Liberte Yayınları, Ankara, 1998.
- LOCKE, John; *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar*: Çev. M. Tuncay, *Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar II, YeniÇağ*, AÜSBF Yayınları, Ankara,1969.
- MACHIAVELLİ, Niccolo; *Prens*, Çev. N. Gönenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

- MOSES, Fındley; *Antik ve Modern Demokrasi*, Çev. D. Türker, Ankara,2003.
- NEŞET, Toku; *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Liberte Yayınları, Anakar, 2003.
- OKANDAN, Galip Recai; *Umumi Amme Hukuku*, İÜHF Yayınları, İstanbul,1968.
- OKANDAN, Galip Recai; *Kadim Yunanda Amme Hukuku*, İÜHF Talebe Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1942.
- ÖKTEM, Niyazi; *Türkbağ Ulvi Ahmet, Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖKTEM, Niyazi; *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 1985.
- ÖKTEN, Kaan; *Hıristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi*, Mavi AdYayıncılık, İstanbul, 2000.
- ÖZCAN, Tefik Mehmet; “John Locke’un Birey Anlayışı”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 52, Sayı: 1-4, İstanbul, 1986-1987.
- PHYLLİS, Susanna Lachs; “Hugo Grotius, Savaş ve Barış Yasasında Yahudi Kaynakların Kullanımı”, *Amerikan Rönesansı Derneği*, Cilt: 30, No: 2, 1997.
- RAYNAUD, Philippe; *Liberalizm: Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Çev. N. K. Sevil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- RENAUT, Alain; *Siyaset Felsefesi Sözlüğü: Birey ve Bireycilik*, Çev. İ. Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- ROUSSEAU, Jean Jacques; *Toplum Sözleşmesi*, Çev. E. Günsel, Tutku Yayınları, Ankara, 2015.
- ROUESSAU, Jean Jacques; *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, İstanbul, 1990.
- ROUESSAU, Jean Jacques; *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, Çev. M. Baştürk-Y. Kızılcım, Babil Yayınları, İstanbul, 2002.
- SABİNE, George; *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. A. Öktem, Sevinç Mtb, Ankara.
- SARICA, Murat; *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- SARICA, Murat; *Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993.
- SCHWARZ, Bertalan Andreas; *Roma Hukuku Dersleri*, Çev. T. Rado, İstanbul, 1965.

- SOMBART, Werner; *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, Çev. O. Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.
- SUNAR, İlkey; “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- ŞAYLAN, Gencay; *Çağdaş Siyasal Sistemler*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1981.
- ŞENEL, Alaeddin; *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995.
- TANNENBAUM, Donald; Schultz David, *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev. F. Demirci, Adres Yayınları, Ankara, 2011.
- TİMUÇİN, Ali; *John Locke'un Siyaset Anlayışı*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2006.
- TİMUÇİN, Afşar; *Düşünce Tarihi I*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000.
- THOMSON, George; *İlk Filozoflar*, Çev. M. H. Doğan, İstanbul, Payel Yayınevi, 1997.
- TOSUN, Erdoğan Gülgün; *Demokratikleşme Perspektifinden: Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, Ankara, 2001.
- ULUÇ, A. Vahap; “Birey ve Sivil Toplum İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Demokrasi Sorunu”, *Mukaddime Dergisi*, Cilt: 0, Sayı 6, Mardin, 2012.
- WOKLER, Robert; *Rousseau*, Çev. C. Atila, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003.
- YALÇINKÖK, Kürşat; “Liberalizm”, *Akademik Perspektif Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, Mart 2015.
- YAYLA, Atilla; *Liberalizm*, Turhan Yayınları, Ankara, 1992.
- YAYLA, Atilla; *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Liberya Yayınları, Ankara, 2003.
- YAYLA, Atilla; *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.
- YAYLA, Atilla; *Siyaset Teorisine Giriş*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012.
- YILDIRIM, Torun; *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.
- YURDUSEV, Nuri Ahmet; “Liberalizmin Türkiye Atağı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 22, Bahar- 1993.
- <http://makale.ekispazari.com/index.php/monarsi/>, Erişim: (10 Haziran 2014).
- Ekşicioğlu Osman; *Başkanlık Sistemi ve İslam*, 22 Şubat 2015,

<http://www.enfal.de/eskicioglu.htm> ,Erişim: (08.05.15)

<https://www.msxlabs.org/forum/siyasal-bilimler/16504-devlet-yonetim-bicimleri-demokrasi.html#ixzz4zQfMphjg>

<web.hitit.edu.tr/dosyalar/.../mehmetkanatli@hititedutr221020148F5R7A8D.pptx>





T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Recep TOPÇU	İmza:		
Doğum Yeri:	Bulanık			
Doğum Tarihi:	21.09.1990			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
Lise	Naci Gökçe Lisesi	Düz Lise/EA	Ağrı	2002-2005
Lisans	Selçuk Üniversitesi	Örgün Eğitim	Konya	2007-2012
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	Konya	2014-2019
İş Deneyimi:	Gümrükler Muhafaza Memuru/ Yalova Gümrük İl Müdürlüğü (Ticaret Bakanlığı)			
Tel:	-			
Adres	Çiftlikköy/YALOVA			
Ekleme istediğiniz hususlar	<p>1990 Söğütlü Köyü Bulanık Muş doğumluyum. Liseyi de Ağrı Naci Gökçe Lisesinde tamamladıktan sonra 2007 yılından Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümüne başlayıp 2012 yılında mezun oldum. 2014 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesinde Yüksek Lisansa başladım 18 Haziran 2019'da mezun olacağım. Yine 2016 yılında ikinci üniversite olarak Malatya İnönü Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik(İngilizce) bölümüne başladım ve halen burada da 2. Sınıf öğrenciyim. 24 Mayıs 2018 yılında Ticaret Bakanlığı Yalova İl Gümrük Müdürlüğü'nde Muhafaza Memurluğu görevine başladım ve halen burada devam etmekteyim.</p> <p>Biz 9 kardeşiz. İki erkek ve Yedi Kız. Evin tek bekar bireyi benim. Babam çiftçi annem ise ev hanımıdır. Babam İki dönem Köy muhtarılığı yaptıktan sonra emekli oldu. Abim ise Diyanet personeli olup Bitlis'in Ahlat ilçesinde İmam-hatip görevi yapmaktadır.</p> <p>Yoğun bir iş temposu söz konusu olduğu için bu süreçte çok fazla kitap okuyamıyor olsam da kendimi geliştirebileceğine inandığım kitapları, makaleleri okumayı ve araştırma yapmayı severim. Aynı şekilde sorumluluklarımın bilincinde olan ve bu sorumlulukları eksiksiz yerine getirebilecek bir kişiliğe sahip olmanın yanında, sahip olabileceğim bir görevi layıkıyla yerine getirme çaba ve arzusunda olan bir bireyim. Ülkemde, vatanıma ve milletime hayırlı bir birey olup bunu çalışacağım işimde de göstermek yine en büyük arzularımdan birisidir.</p>			